

På internasjonal grunn

Det Norske Arbeiderparti i den internasjonale sosialistbevegelsen

1889–1914

Mikael Lyngaas

Masteroppgave i Historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitet i Oslo

Høst 2022

«Proletarier aller Länder, vereinigt euch!» Otto Marcus, tresnitt.

Bilde hentet fra Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm.

Trykket i *Mai-Zeitung*, 1896.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	1
1. INNLEDNING	2
INTRODUKSJON	2
PROBLEMSTILLING OG AVGRENSNING	3
TEORETISK PERSPEKTIV, KILDER OG METODE	5
HISTORIOGRAFI	7
INTERNASJONAL FORSKNINGSFRONT	11
OPPGAVENS STRUKTUR	13
2. INTERNASJONALISME FØR INTERNASJONALEN	14
SOSIALISMENS OPPHAV	16
IDEOLOGISKE SPOR I NORGE	17
NORDMENN MELLOM EISENACHERNE OG LASSALIANERNE	20
DEN INTERNASJONALE SITUASJONEN FØR 1889	23
SAMMENDRAG	26
3. BÅNDENE KNYTTES, 1889–1900	27
INTERNASJONALEN GJENOPPSTÅR	27
SOSIALISTENES SEIER	30
ARBEIDERKLASSEN OG JORDSPØRSMÅLET	31
NORSKE ERFURTIANERE	33
DE FØRSTE BRISTER	37
REVOLUSJON, REVISJON OG REFORM	40
MINISTERSOSIALISTEN MILLERAND	44
SAMMENDRAG	46
4. NYE INTERNASJONALE ORGANER, 1900–1907	47
INTERNASJONALENS SOSIALISTBYRÅ	48
FAGLIG INTERNASJONALISME	50
UNGDOMSBEVEGELSEN VOKSER FRAM	52

REFORMISTVENDINGEN	56
AMSTERDAMKONGRESSEN 1904.....	58
UNIONSOPPLØSNINGEN 1905.....	62
LANDSMØTET 1906	63
SAMMENDRAG	67
5. INTERNASJONALT ARBEID MOT KRIG OG MILITARISME, 1907–1914	68
STUTTGARTKONGRESSEN 1907	68
INTERNASJONALEN OG FAGBEVEGELSEN	73
UNG-SOCIALISMEN	75
KØBENHAVNKONGRESSEN 1910	77
STEILE FRONTER	81
INTERNASJONALENS SISTE KONGRESS	87
KRIGSUTBRUDET	89
SAMMENDRAG	92
6. AVSLUTNING.....	93
GJENNOMGANG AV OPPGAVEN.....	93
1. <i>Personlige forbindelser</i>	93
2. <i>Kulturelle forbindelser</i>	94
3. <i>Politiske forbindelser</i>	95
VIDERE FORSKNING.....	96
KONKLUSJON	97
KILDER OG LITTERATUR.....	98
AVISER OG TIDSSKRIFT	98
ARKIVER.....	99
PUBLISERTE KILDER.....	100
LITTERATUR.....	101

FORORD

Først vil jeg rette en stor og hjertelig takk til min veileder, Eirik Wig Sundvall fra Instituttet for arkeologi, konservering og historie ved Universitet i Oslo. Han har gitt meg konstruktive og oppmuntrende tilbakemeldinger, samt gode råd under hele skriveprosessen. Jeg må takke Dr. Ben Lewis fra School of Languages, Cultures and Societies hos University of Leeds, for hjelp med oversettelser, samt produktive diskusjoner rundt den andre internasjonale. Videre vil jeg takke Bertel Nygaard fra Institut for Kultur og Samfund hos Aarhus Universitet, som jeg har hatt fruktbare diskusjoner med om marxisme i dansk og norsk arbeiderbevegelse. Jeg ønsker dessuten å takke arbeiderhistorikerne Jørn Magdahl og Einar A. Terjesen, for gode innspill. Jeg ønsker også å takke de ansatte ved Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek og International Institute of Social History for all hjelp. Sist ønsker jeg å rette en spesiell takk til LO og Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, for å vurdere prosjektet mitt verdig deres forskningsstipend for studier i arbeiderhistorie.

Det å skrive om internasjonal sosialisme og Arbeiderpartiet før verdenskrigene var for meg åpenbart. Ikke bare fordi det er en lite utforsket periode, spesielt i Norge, men også fordi det er historie som gir oss muligheten til å se på dagens partipolitikk og arbeiderbevegelse i ett nytt lys. Jeg håper min oppgave kan bidra til å vekke interesse for en bredere, internasjonal arbeiderhistorie.

Mikael Lyngaas

November 2022

1. INNLEDNING

Introduksjon

Stiftelsen av den andre internasjonale i teateret Fantaisies Parisiennes i Paris året 1889 markerte ikke bare hundreårsjubileet for stormingen av Bastillen, men en gjenfødelse av den internasjonale sosialistbevegelsen. Det var en bevegelse som representerte millioner av arbeidere. Pariskongressen samlet parti- og fagforeningslederne fra mange land med et felles mål om å styrke den internasjonale arbeiderklassen stilling og avskaffe det kapitalistiske systemet. Arbeiderpartiet i Norge stilte seg bak internasjonale allerede fra første kongress. Nordmennene trådte dermed inn i en bevegelse som kom til å la selve grunnlaget for veksten av de moderne massepartiene på venstresiden. De kulturelle sporene fra denne perioden finner vi fremdeles i alt fra røde flagg, allsang og arbeidernes internasjonale kampdag 1. mai. Optimismen rundt internasjonale før 1914 gjorde at mange så på sosialismens seier som en ren uunngåelighet. Nordmennene kom fra første stund til å forsøke å markere seg på de internasjonale kongressene til tross for å være et av de partiene med færrest representanter.¹

Opprettelsen av et fast sekretariat i internasjonale rundt århundreskiftet kom til å føre frem tettere bånd mellom de internasjonale kongressene og medlemspartiene. Internasjonale var på dagsorden på samtlige landsmøter i Arbeiderpartiet, både i form av inspirasjon, så vel som understøttelse av argumenter. Spørsmål om reformer, overgangen fra jordbruk- til industrisamfunn, kolonialpolitikk og samarbeid med borgerlige partier kom til å bli definerende utfordringer for bevegelsen. Disse utfordringene, sammen med utbruddet av første verdenskrig, skapte et dypt skisma i den internasjonale sosialistbevegelsen. De resterende anti-militaristiske partene av internasjonale, inkludert Arbeiderpartiet fortsatte mot krigen helt fram til opprettelsen av den kommunistiske internasjonale i 1919. Internasjonales storhetstid og fall fra 1889 til 1914 var en definerende periode for både den europeiske og den norske arbeiderbevegelsen. Til tross for dette har forskningsinteressen for denne perioden lenge vært liten, også i Norge. Potensialet for ny forskning er betydelig, noen som ikke minst skyldes de siste årenes storstilte digitalisering av relevante kilder. Denne oppgaven vil benytte seg av disse nye mulighetene. Den sentrale ambisjonen er å gi en første samlet fremstilling av

¹ Georges Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique* (De Gruyter Mouton, 2020). s. 105

Arbeiderpartiets forbindelser til den internasjonale sosialistbevegelsen i den formative perioden 1889 til 1914.

Problemstilling og avgrensning

Oppgaven skal besvare følgende spørsmål: Hva kjennetegnet forholdet mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen i perioden mellom 1889–1914, og hvilken betydning hadde denne kontakten ideologisk og praktisk for det norske partiet?

Spørsmålet retter seg mot de overordnede trekkene ved Arbeiderpartiets internasjonale virke, og oppgaven skal gi en oversikt og samlet fremstilling. Med «forhold» siktes det til de personlige, formelle, ideologiske og kulturelle relasjonene som knyttet Arbeiderpartiet til den internasjonale sosialistbevegelsen. Alt fra kontinuerlig korrespondanse til mer inkonsistent utveksling av idéer. «Ideologi» betegner her et tankesett som baserer seg på filosofiske og politiske idéer om hvordan verden og samfunnet er og, hvordan det burde se ut.²

De internasjonalt orienterte Arbeiderparti-politikerne deltok både direkte og indirekte som del av den internasjonale sosialistbevegelsen. Dette førte med seg en symbiotisk, kulturpolitisk utveksling. Ideologisk lot nordmennene seg inspirere, samtidig som de inntok en selvstendig tilnærming til internasjonalens politikk og idégrunnlag. Ideologisk påvirkning framkommer i aviser, pamfletter og andre skriftlige kilder hvor sosialistiske idéer diskuteres. Praktisk påvirkning kan vi lese utfra landsmøte-protokoller, partiprogrammer og partiets hovedorgan. Det ideologiske og det praktiske er to dimensjoner som henger tett sammen, og som har en grunnleggende innvirkning på hverandre. To dimensjoner som også, slik vi vil se, ikke alltid samsvarer. For selv om bevegelsen i Norge så på seg selv som en del av en internasjonal bevegelse så hadde bare en snever minoritet aktivt, ofte med et varierende innpass til bevegelsen internasjonalt.

Det må også presiseres at begreper som «sosialdemokrat» og «sosialist» brukes synonymt ettersom de for denne perioden tjener det samme deskriptive formål. I samtiden ble de brukt om hverandre. Disse begrepene gjennomgår dessuten en utvikling gjennom perioden, noe som gjør det lite fruktbart å etablere en fast definisjon av sosialdemokrati eller sosialisme. I stedet skal det redegjøres for utviklingen av tankegodset i sosialistbevegelsen. At dette artet seg som en «bevegelse» eller flere «bevegelser» kan også problematiseres, ettersom de første årene i perioden vår kjennetegnes av nokså løse og marginaliserte grupper. Fagbevegelsen og

² Emmet Kennedy, «'Ideology' from Destutt De Tracy to Marx», *Journal of the History of Ideas* 40, nr. 3 (1979): 353–68.

sosialistbevegelsen var heller sjeldent i fullstendig overlapp internasjonalt. Uenigheter mellom disse to blokkene forekom også. Det vil derfor presiseres når det refereres til delene av arbeiderbevegelsen som sto i opposisjon til sosialistene. Splittelser og uenigheter internt i sosialistbevegelsen vil også belyses.

Den internasjonale sosialistbevegelsen omfatter en rekke grupperinger i denne perioden. Oppgaven retter søkelyset mot de strømningene som øvet størst innflytelse på Arbeiderpartiet. Oppgaven vil naturligvis ha klare begrensninger når det kommer til vurderinger av samspill, meningsutveksling og innflytelse på den arbeidende befolkningen. Resolusjoner og polemiske debatt-referater gir to vidt forskjellige bilder på uenigheten innad bevegelsen, spesielt ettersom førstnevnte er den mest tilgjengelige. Protokoller eller referat gir sjeldent en fullstendig beskrivelse. Forfattere av slike dokumenter har måtte ta en del valg fortløpende som påvirker framstillingen av viktige debatter og diskusjoner. ”

Sosialistbevegelsen var i mange deler av verden nokså isolert geografisk, preget av sekterisme og manglende ressurser, visse problemer en også hadde i Norge. «Internasjonal» er et mer dekkende begrep enn «transnasjonal» ettersom all kontakt over landegrenser i oppgavens periode ble regnet som internasjonal. Til tross for å være stiftet under navnet «Det forenede norske Arbeiderparti» så har jeg valgt å referere til partiet som «Arbeiderpartiet» for enkelhetens skyld. Jeg kommer også til å referere til den andre internasjonale som «internasjonale» av samme grunn.

Perioden som er valgt dekker den sosialistiske bevegelsens historie fra Arbeiderpartiets stiftelsesmøte i Arendal helt fram til utbruddet av første verdenskrig som ledet an det store skismaet i internasjonale. Til tross for bære preg av Venstre-utbrytere markerer likevel Arendalsmøtet starten på et nasjonalt forankret arbeiderparti. I perioden før stiftelsen var norske sosialistiske grupperinger ikke stort mer enn lokale diskusjonsklubber og fagforeninger. Til tross for visse internasjonale og sosialistiske innskudd fra reisende agitatorer, samt norske migranter og emigranter så er det vanskelig å i det hele tatt prate om en norsk sosialistbevegelse før slutten av 1880-årene. Selv om man kan trekke visse tråder fra Thranittbevegelsen så var fagbevegelsen og sosialistene i perioden etter Marcus Thranes død en langt mindre, diffus og inkonsistent allianse. De internasjonale relasjonene man fikk i årene etter Pariskongressen i 1889 fikk sitt utslag i en langt mer konsis (både ideologisk og praktisk) sosialistisk politikk enn tidligere. Perioden fram til 1889 behandles derfor som en bakgrunn for de kronologiske kapitlene.

Teoretisk perspektiv, kilder og metode

Oppgaven tar i bruk en internasjonal tilnærming til historiefeltet. Fremfor en sidestilling mellom metodisk nasjonalisme og en total avvisning av nasjonalstatens rolle, forsøker oppgaven å fremstille forholdet mellom disse perspektivene slik sosialister i perioden så det. Denne «inter-nationalism» som amerikanske historiker Kevin J. Callahan beskriver kan oppsummeres av SPD-leder August Bebel:

«National and international are not concepts and aspirations which negate each other, but rather enhance each other. As within one's own people the true well-being of all national comrades depends on the welfare of each, thus within the great people's family, the wellbeing of one people depends on the wellbeing of all the others».³

Vi kan også bemerke her at forskere av internasjonale organisasjoner som regel skiller mellom statlige og ikke-statlige aktører, selv om sosialistpartiene i vår periode kan omtales som en slags hybrid.⁴ Ettersom sosialistpartiene både var delaktige i ikke-statlige, statlige, og internasjonale organer, var de verken totalt avhengige eller uavhengige av nasjonalstaten. Internasjonale og transnasjonale perspektiver kan, slik historiker Eirik Wig Sundvall viser i sin doktoravhandling, «gi en ny dimensjon til nasjonalt orientert historie».⁵

Arbeiderpartiets forhold til den internasjonale sosialistbevegelsen er imidlertid tuftet på en «elite-studie»⁶ av ledere (i bred forstand) som er de vi kan klarest knytte disse relasjonene opp til. Dette gjelder i all hovedsak et mindre knippe internasjonalt orienterte i ledelsen av Arbeiderpartiet, LO og ungdomsforbundet. Disse var igjen primært bosatt i storbyene, hovedsakelig hovedstaden. Fordelene som en stor andel av disse lederne hadde, gikk ofte på tvers av den klassen de forsøkte å representere. Samspillet mellom medlemmer, reisende agitatorer, fagforeningene lokalt, sympatisører, samt lokale ledere er spørsmål som er så godt umulige å utlede fra det knappe kildemateriale som foreligger. Det er også verdt å merke seg at oppgavens empiri i all hovedsak er frembrakt av en partielite, særlig ledende journalister og redaktører, fremfor medlemsmassen i Arbeiderpartiet og fagforeningene.

³ Kevin J. Callahan, «'Performing Inter-Nationalism' in Stuttgart in 1907: French and German Socialist Nationalism and the Political Culture of an International Socialist Congress», *International Review of Social History* 45, nr. 1 (april 2000): 51–87. s. 82

⁴ Talbot C. Imlay, *The Practice of Socialist Internationalism: European Socialists and International Politics, 1914–1960* (Oxford University Press, 2018). s. 14-16

⁵ Eirik Wig Sundvall, «Grenseoverskridende sosialisme: Undersøkelser av den norske arbeiderbevegelsens transnasjonale historie 1920–1955» (Kristiansand, Universitetet i Agder, 2019). s. 18

⁶ Denne vinklingen er ment som en form for politisk historie og må ikke forveksles med elite-teorier slik som de som ble utformet av sosiologer som Vilfredo Pareto og Robert Michel.

Oppgaven vil i all hovedsak ta for seg primærkilder i form av avis- og tidsskriftartikler, beretninger, protokoller og andre dokumenter. Mange av primærkildene i oppgaven, spesielt de som har å gjøre med internasjonale har i lengre tid vært lite tilgjengelige. Fremveksten av digitalisering har gjort forskning på internasjonal arbeiderhistorie langt mer gunstig for historikere enn tidligere. Det at man ikke nødvendigvis trenger spesialtilgang eller fysisk reise til arkiv kan sies å ha «demokratisert» viktig kunnskap. Her er det klare utfordringer knyttet til internettets desentraliserte natur, omfanget av arkivmateriale og informasjonsflyt. Det finnes i dag tusenvis av digitaliserte arkiv med egne søkemotorer, funksjoner og lignende. Den svenske historiker Tobias Karlsson har her vist noen grunnleggende mangler ved digitaliseringen av dagsaviser, noe som oppgaven benytter seg mye av. Dårlig maskinlesing av frakturstil som ble benyttet i vår periode gjør det utfordrende å utføre søk blant eldre kilder. Dette ser man både i Det Kongl. Biblioteket sin database *Svenska Tidningar* som Karlsson poengterer, så vel som hos Nasjonalbiblioteket. Karlsson problematiserer det at man har hatt en omfattende digitalisering som ikke kan sies å gi leserne tilstrekkelig bakgrunnsinformasjon og metadata.⁷ Digitaliseringsbølgen er fremdeles en pågående prosess, og det er fremdeles mye arkivmateriale som enda ikke er tilgjengelig på nett. Vi kan anta at noe av grunnlaget for den «metodologiske nasjonalismen» vi finner i eldre litteratur henger tett sammen med den manglende tilgangen på utenlandske arkiver. Kunst- og medieforsker Eivind Røssaak argumenterer at Nasjonalbibliotekets massedigitalisering ikke representerer ett brudd med kanonen til fordel for mangfold og totalitet. Snarere tvert imot feires landsfedrene og kanon «mer enn noensinne».⁸ Forskning på internasjonal sosialisme nyter likevel godt av digitaliseringsbølgen.

Selv om mange av kildene i oppgaven er hentet fra digitale arkiv har oppgaven krevd en rekke arkivbesøk, både i Norge og i utlandet. Oppgavens brede omfang vil bli gjenspeilet i kildebruken. Her har det naturligvis vært utfordringer knyttet til språk og oversettelse, samt manglende dokumenter. En større andel av primærkildene er digitaliserte utgaver av *Social-Demokraten* (tidligere *Vort Arbeide*) tilgjengelig gjennom Nasjonalbiblioteket. Vi skal også ta for oss flere årganger av *Arbeidet*, *Det Tyvende Aarhundrede*, *Ung-Socialisten*, *Klassekampen* samt en håndfull numre av *Ny Tid*, *Fremad* og *Nordlys*. Andre Arbeiderparti-dokumenter som landsmøteprotokoller, beretninger og personarkiv er hentet fra Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo. Spesielt journalist og Arbeiderparti-mann Olav Kringen (red.) sin samling

⁷ Tobias Karlsson, «Databasen Svenska dagstidningar : mycket text, mindre kontext», *Historisk tidskrift (Stockholm)* 139, nr. 2 (2019): 408–16.

⁸ Eivind Røssaak, «8. Nasjonalbibliotekets massedigitalisering: En ny tilgang på fortid blir til», i *Mangfold i spill* (Universitetsforlaget, 2022), 152–72.

Landsmøter, Beslutninger og Resolutioner har her vært svært nyttige.⁹ Grunnet de skandinaviske tilkoblingene skal det også bli sett på visse numre av det svenske og danske hovedorganet (også navngitt *Social-Demokraten*) som er digitalisert av svenske Kungliga Bibliotek og danske Det Kgl. Bibliotek. Arbeiderparti- og fagforeningsmann Marius Ormestads samling *Skandinaviske Arbeiderkongresser, Beslutninger og resolutioner* har her også vært av nytte.¹⁰ Det har også blitt lest og oversatt flere tyske artikler fra det tyske hovedorganet *Vorwärts*, samt tidsskriftene *Sozialistische Monatshefte* og *Die Neue Zeit* digitalisert av Friedrich-Ebert-Stiftung. Enkelte oversatte franske artikler og dokumenter er hentet fra Bibliothèque nationale de France. Det har også blitt hentet flere primærkilder fra Marxist Internet Archive. Av internasjonalens primærkilder så er en del hentet fysisk fra Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm og International Institute of Social History i Amsterdam. En del av internasjonalens større oversiktsverker og rapporter er hentet fra det finske arbeiderarkivet, Työväenliikkeen kirjasto. En av de viktigste samlingene av primærkilder kommer fra den rumenske historikeren Georges Haupt. Hans samlingsverk *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*¹¹ og *Bureau Socialiste International 1900-1907, Comptes rendus des réunions Manifestes et circulaires*¹² har bidratt til en tilgjengeliggjøring av internasjonalens dokumenter, gitt til han av internasjonalens sekretær og tidligere belgisk statsminister, Camille Huysmans. Den amerikanske historikeren Mike Taber (red.) har også bidratt ved å tilgjengeliggjøre alle internasjonalens resolusjoner i sitt nye samlingsverk *Under the Socialist Banner, Resolutions of the Second International, 1889-1912*.¹³

Historiografi

Norsk arbeiderhistorie som er innom oppgavens periode, har i liten grad utforsket internasjonale og transnasjonale forbindelser. Litteraturen som dekker Arbeiderpartiets forhold til den andre internasjonalen er nokså fragmentert, og ingen verk gir en samlet fremstilling. De siste tiårene har det vært en endring med mer forskning på norsk arbeiderbevegelse i trans- og

⁹ Olav Kringen, red., *Landsmøter: Beslutninger og Resolutioner* (Det Norske Arbeiderparti, 1910).

¹⁰ Marius Ormestad, red., *Skandinaviske Arbeiderkongresser, Beslutninger og resolutioner* (Kristiania: Arbeidernes faglige landsorganisasjon i Norge, 1906).

¹¹ Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*.

¹² Georges Haupt, red., *Bureau Socialiste International 1900-1907, Comptes rendus des réunions Manifestes et circulaires*, bd. 1, École Pratique des Hautes Études, Matériaux pour l'histoire du socialisme international, 1re série, Textes et documents 2 (Paris: Mout & Co, 1969).

¹³ Mike Taber, red., *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912* (Haymarket Books, 2021).

internasjonalt perspektiv av historikere som Finn Olstad, Eirik Wig Sundvall, Einar A. Terjesen, Jorunn Bjørgum og Åsmund Egge.¹⁴ Det som kan sies å utgjøre en begynnende transnasjonal vendingen i norsk arbeiderhistorie har imidlertid i liten grad omfattet perioden før første verdenskrig.

Den norske delen av litteraturen vil omfatte både eldre og nyere verker, men kanskje spesielt forskningsartikler fra tidsskriftet *Arbeiderhistorie*. I forordet til debatten i årets nummer oppsummeres den norske arbeiderhistorien for å ha vokst fram på 1970-tallet og nådde en storhetstid for noen tiår siden.¹⁵ Mange norske arbeiderhistorikere har fulgt i fotsporene til historikere som Tore Pryser og Edvard Bull d.y. med en historiske tilnærming «nedenfra». Spesielt Bull d.y. har vært en av pionerne av denne tilnærmingen med historie som omhandler arbeidsfolk, eller «vanlige mennesker».¹⁶ Denne tilnærmingen har til tider også artet seg som en kulturhistorisk tilnærming til den norske arbeiderbevegelsen. Fra tidligere av kan vi tenke på verk som *Klassekampen* av Edvard Bull d.e. og Halvdan Kohts oversiktsverk om Thranittbevegelsen og sosialdemokratiets historie som mer «tradisjonell» politisk historie, med et mer «ovenfra» blikk på arbeiderorganisasjonene, og et marxistisk klasseperspektivet.

Av litteraturen som angår oppgavens tema så er det skrevet en del, men da uten en spesifikk internasjonal vinkling, eller en fullstendig oversikt over internasjonale og transnasjonale forbindelser. Vi kan starte med å nevne standardverkene til historikere Bull d.y. og Øyvind Bjørnsøns første og andre volum av *Arbeiderbevegelsens Historie i Norge*, Halvdan Koht (red.), Arne Ording og Halvard M. Lange *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937 vol. I-II*, og Francis Sejersted' *Sosialdemokratiets tidsalder*. Alle disse oversiktsverkene gir en god inngang til perioden, men fokuserer i påfallende liten grad på de internasjonale forbindelsene. Av eldre verker som kommer nærmest inn på tematikken rundt internasjonale kan vi nevne: Arbeiderpartimann og historiker Jakob Friis pamflett *Internationalen, En historisk oversikt* fra 1918, samt Arbeiderparti-politikerne Finn Moe og Martin Tranmæls pamflett *Internasjonalen* fra 1938. Vi kan også nevne Kohts *Sosialdemokratie, Historisk Yversyn* fra 1915 som i all hovedsak oppsummerer den første internasjonale og sosialismens fremvekst, men også oppsummerer den andre internasjonale i grove trekk. Av nyere oversikter

¹⁴ Finn Olstad, «Spørsmålet om revolusjon i Norge og Skandinavia 1917–21, En oppsummering og mulig ny begynnelse», *Arbeiderhistorie* 22, nr. 1 (2018): 127–41; Sundvall, «Grenseoverskridende sosialisme: Undersøkelser av den norske arbeiderbevegelsens transnasjonale historie 1920–1955»; Einar A Terjesen, «Norges sosialdemokratiske arbeiderparti (NSA) 1921-1927», *Arbeiderhistorie* 25, nr. 1 (2021): 6–29. Jorunn Bjørgum, «Det knaker i det gamle samfunds fuger og baand: Martin Tranmæl og den russiske revolusjon», *Arbeiderhistorie* 21, nr. 1 (2017): 43–63; Åsmund Egge, «Comintern and the communist movements in the Nordic countries» (Stamsund: Orkana akademisk, 2015), 87–119.

¹⁵ «Hvor går arbeiderhistorien?», *Arbeiderhistorie* 36, nr. 1 (2022): 190–92.

¹⁶ *Historie nedenfra: festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen* (Universitetsforlaget, 1984). s. 140

som dekker internasjonale så er nok det nærmeste vi kommer historiker Einhart Lorenz *Arbeiderbevegelsens Historie 1789-1930: En innføring, Norsk Sosialisme i Internasjonal Perspektiv* som forsøker å gi et organisatorisk og ideologisk overblikk over en nokså lang periode. Langes hovedoppgave *Fra Sekt til Parti* gir også en detaljert analyse av Arbeiderpartiets organisasjonsmessige og politiske utvikling i de formative årene 1891-1902.

Historiker Jørn Magdahls hovedoppgave *Det Norske Arbeiderpartis Ideologiske Utvikling 1887-1927* komplimenterer Langes hovedoppgave ved å gå i dybden på programrevisjonene. Lange argumenterer både i sitt bidrag i *Det Norske Arbeiderpartishistorie*, samt i hans hovedoppgave at Arbeiderpartiet i perioden fra 1891 befant seg i en revolusjonær epoke fram til landsmøtet 1898 som markerte en «nyorientering». En «faseteori» som Einar A. Terjesen kritiserer i sin artikkel *Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910*.¹⁷ Utviklingen fra denne «agitasjonsperioden» til den mer stuerene «organisationsperioden» var for Lange en positiv utvikling.¹⁸ Arbeiderpartiet opplevde en enorm vekst og fikk etablert seg som stortingsparti ved valget i 1903, men på den andre siden, som vi vil utforske i denne oppgaven, foregikk det en større ideologisk utvikling både innad partiet, og i den internasjonale bevegelsen som sådan. Lange argumenterer at den politiske utviklingen fra 1891 fram til 1901 baserer seg på partiets ønske «om en mest mulig konkret og virkelighetsnær utforming av de saker partiet arbeider for».¹⁹ En konkretisering som innebar en utvikling vekk fra det Lange så på revolusjonær agitasjon og marxistiske dogmer mot en respektabel plass på Stortinget som et «folkeparti». Lange tolker utviklingen i Arbeiderpartiet som parallell med utviklingen i den tyske og franske sosialistbevegelsen.

Utfordringene rundt det å være et revolusjonært parti i et land som var langt unna en revolusjonær tilstand var en utfordring som gikk igjen i hele internasjonale, da med unntak av Russland. Revisjonismen og reformismen som også artet seg i Arbeiderpartiet kan da virke som en tilpasning til den historiske situasjonen. Hvorvidt dette var en bevisst utvikling, skal vi bedømme senere i oppgaven. Samtidig som de utenlandske parallellene er nokså slående hevder Lange at forbindelsene mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale bevegelsen forble «ytterst mangelfull». En konklusjon Lange tar på bakgrunn av hans intervju med tidligere Arbeiderparti-leder Ludvig Meyer i 1928 hvor Meyer hevder å ha hatt minimal tilkobling, samt

¹⁷ Einar A. Terjesen, «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910», *Vardøger*, nr. 14 (1984): 119–59. s. 122

¹⁸ Halvard M. Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902* (Universitetsforlaget, 1962).

¹⁹ Lange. s. 191

mangelen på teoretisk debatt i perioden.²⁰ Mens Lange forble skeptisk argumenterer historiker og Arbeiderparti-mann Jakob Friis at den norske arbeiderbevegelsen var «bygget paa international grund» allerede før partiets stiftelse.²¹

Når det kommer til den sosialistiske ungdomsbevegelsens rolle i denne perioden skal vi se på journalist Per Egeberg Sogstads *Ungdoms Fanevakt* og tidligere ledere i Norges Kommunistiske Ungdomsforbund, Ansgar Eugène Olaussen, Aksel Zachariassen og Arvid G. Hansen sin 1920-talls «selvbiografi» *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier*. Begge nokså gamle verk som komplimenteres med historiker Terje Halvorsens oversiktsverk *Partiets Salt – AUFs historie*. Vi kan også her nevne Historiker Åke Trond Rognes hovedoppgave *Den Sosialdemokratiske Ungdomsbevegelse i Norge 1900-1911/12* som går i dybden på den ideologiske utviklingen i denne perioden. På det mer transnasjonale planet så har vi også pedagog Kaare Fostervolls *Arbeiderskandinavismen i grunnleggningstida* som dekker de første skandinaviske arbeiderkongressene. Vi kan bemerke at Fostervoll sitt verk ikke dekker de skandinaviske arbeiderkongressene etter 1892 selv om det ble holdt flere kongresser frem mot første verdenskrig. Samme gjelder Ormestad sitt samlingsverk som avslutter i 1901. Fostervoll argumenterer at «både sosialistisk og internasjonal orientering er såleis frå først en eit sermerke for dessa kongressane».²² For Fostervoll så er det åpenbart at disse to kongressene (internasjonalen og de skandinaviske arbeiderkongresser) hadde svært nær tilhørighet, spesielt med tanke på hvor mye faglig deltagelse det var i internasjonalen. Som tema er nok denne tidlige transnasjonale komponenten av internasjonalens organisering nokså underkommunisert i historieskrivingen på temaet. Det belyser det også det svært politiske innholdet til den unge fagbevegelsen i Norge, samt hvilke relasjon den hadde til utenlandsk arbeidskraft og partier i andre land. Dette var tross alt en av de mange transnasjonale og internasjonale fagforeningskonferansene som fant sted i forkant av den andre Internasjonalens grunnleggelse i 1889.

Vi kan her også nevne svenske historiker Knut Bäckströms to-volums oversiktsverk *Arbetarrörelsen i Sverige* som gir en bredere forståelse av arbeiderbevegelsen i Sverige og dens forhold til både internasjonalen og Arbeiderpartiet. Historiker Jorunn Bjørgum er i sin doktoravhandling *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918* også inne på viktige elementer som angår denne oppgaven. Bjørgum belyser bakgrunnen for

²⁰ Lange, s. 202-204

²¹ Jakob Friis, *Den Moderne Arbeiderbevægelse i Norge, Et Historisk Omrids* (Kristiania: Olaf Norlis Forlag, 1918), s. 8-9

²² Kaare Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*, Arbeidernes Historiske Forenings Skriftserie (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1935), s. 105

radikaliseringen av både fagopposisjonen og ungdomsforbundet som utfoldet seg som en reaksjon mot utviklingen til partiet etter landsmøtet i 1903. Historiker Tallak Molands nye bok *Carl Jeppesen – en politisk biografi* har også brakt fram nye perspektiv på den viktige Arbeiderparti-lederens liv og virke. Internasjonale perspektiv i norsk arbeiderhistorie har likevel tendert mot å fokusere på Arbeiderpartiets dramatiske historie i Komintern framfor den andre internasjonale.

Internasjonal forskningsfront

Den historiefaglige interessen for internasjonal sosialisme har markant økt de siste årene, og feltet gjennomgår nå en betydelig fornyelse. Dette skjer etter en relativt lang periode med liten interesse. Callahan vektlegger i et historiografisk essay at mesteparten av forskningslitteraturen om den andre internasjonale ble skrevet mellom 1945 og 1989.²³ Sovjetunionens kollaps, nyliberalismens fremvekst og vendingen i historiefaget mot kultur bidro trolig til en minkende interesse for sosialismens historie blant forskere. Noe lignende fenomen kan man også ane i norsk arbeiderhistorie. Fremdeles står standardverkene om internasjonale som den naturlige inngangen til perioden: Den britiske historikeren G. D. H. Cole fem-volums verk *A History of Socialist Thought*. Den østeriske historikeren Julius Braunthals tre-volums verk *History of the international*, og den britiske historikeren James Jolls *The Second International 1889-1914*. Disse verkene ble alle utgitt på 50- og 60-tallet, og har forblitt innflytelsesrike. Cole sitt verk står mer som et oppslagsverk, mens Joll fokuserer mer på den ideologiske utviklingen og debatter i internasjonale fram mot krigsutbruddet. Braunthal sitt verk, sammen med den russiske historikeren Igor Krivoguz sin *The Second International 1889-1914: The History and Heritage* gir en langt mer positiv vinkling av den andre internasjonale. Mens Braunthals verk tar for seg både den første og andre internasjonale går Krivoguz til verks på nokså lignende vis som Joll ved å fokusere på ideologisk utvikling og debatt. Callahan poengterer at nesten alle disse, inkludert Haupt i sitt verk *Socialism and the Great War* analyserer den tematikken teleologisk for å forsøke å forklare internasjonales kollaps.²⁴ Nye verk som franske historiker Elisa Marcobellis *Internationalism Toward Diplomatic Crisis* og Kevin J. Callahans *Demonstration Culture, European Socialism and the Second International* gir en annen tilnærming til deres analyse av internasjonale. Marcobelli går i dybden på internasjonales håndtering av de svært utfordrende krisene som ledet opp til

²³ Kevin J. Callahan, «A Decade of Research on the Second International: New Insights and Methods», *Moving the Social: Journal of Social History and the History of Social Movement* 63 (2020): 185–99. S. 186

²⁴ Callahan, s. 188

krigen med et søkelys på de franske, tyske og italienske sosialistene. En verdifull studie av hvordan sosialistisk internasjonalisme fungerte praktisk. I Callahan sitt verk lanserer han konseptet «demonstration culture». En analyse av den identiteten og kulturen som internasjonale bygget opp gjennom massedemonstrasjoner, arbeiderpressen og kongresser i vår periode. Dette vektlegger heller hva som knyttet sosialistene sammen framfor den tradisjonelle historiografien som ser mer på de interne splittelsene, noe som også oppgaven skal ta for seg.²⁵ Vi kan også nevne canadiske historiker Talbot Imlays bok *The Practice of Socialist Internationalism* som ser på internasjonalens virke og rekonstitusjon i perioden etter krigsutbruddet.

Forskningen på internasjonal sosialisme har tatt seg opp mye de siste årene og vekket debatt både i academia så vel som blant aktivister på venstresiden.²⁶ Mye av den nyere forskningen er å finne i diverse arbeiderhistorie tidsskrift slik som *International Labor and Working-Class History*. Det må også nevnes at det har blitt gitt ut en rekke bøker fra Brills *Historical Materialism*-serie. Her kan vi nevne oversettelsesverkene av de første Kominternkongressene til den canadiske historiker John Riddell og den finske sosiolog Jukka Gronows bok om marxisme i den andre internasjonale. Det er også verdt å nevne prosjektet til britiske historiker Ben Lewis *Marxism Translated* som har oversatt en rekke tyske debattartikler fra tiden før 1914. Det er også mye nyere litteratur om den andre internasjonale som enda ikke har blitt utgitt på engelsk, vi kan her nevne verkene til historikere som tyske Sebastian D. Schickl og Horst Lademacher, spanske Aurelio Martí Bataller, franske Pierre Alayrac og italienske Maria Grazia Meriggi. Det er også gjort mye fransktalende forskning knyttet til EUROSOC-nettverket og tidsskriftet *Cahiers Jaurès* av historikere som Elisa Marcobelli, Jean-Numa Ducange og Frank-Olivier Chauvin. Argentinske historiker Lucas Poy har også bidratt betraktelig med sin forskning på latinamerikanske sosialisters tilkobling til internasjonale i perioden vår. Denne forskningen har enda til gode å se på de skandinaviske arbeiderpartienes forbindelser til den andre internasjonale.

²⁵ Kevin J. Callahan, *Demonstration Culture: European Socialism and the Second International, 1889-1914* (Troubador Publishing, 2010). s. XV-XXIV

²⁶ Nettsteder som *Jacobin*, *Cosmonaut*, *Weekly Worker* og *Prometheus* (for å nevne noen få) har alle bidratt til å skape debatt og økt interesse blant aktivister på venstresiden knyttet til perioden vår. Se: Lucas Poy «Between Academia and Activism: Revisiting the History of Social Democracy at the Time of the Second International», *Journal of Labor and Society*, (2022): 1-10.

Oppgavens struktur

Oppgaven består av seks kapitler. Etter dette innledende kapittelet, gir kapittel to en kontekstuell bakgrunn, med vekt på fremveksten og utviklingen av en norsk og internasjonal sosialistbevegelse i tiden fram til etableringen av den andre internasjonale i 1889. De neste kapitlene dekker de internasjonale kongressene og Arbeiderpartiets utvikling kronologisk. Kapittel tre tar for seg perioden fram til 1900. En periode hvor båndene mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen knyttes tettere sammen. Dette kapittelet drøfter Arbeiderpartiets forhold til de tyske sosialistene, erfurtprogrammet og ministersosialismen. Kapittel fire dekker perioden frem til Stuttgartkongressen i 1907 hvor den internasjonale bevegelsen forsøker å overkomme motsetningsforhold. Internasjonalen stifter nye organ i form av et organiserende sekretariat, sosialistbyrået og fagbevegelsens internasjonale sammenslutning. Samtidig som de ideologiske og strategiske debattene raser i internasjonale får Arbeiderpartiet sine egne utfordringer som kommer til lys på landsmøtet i 1903 og med fremveksten av en nokså opposisjonell sosialistisk ungdomsbevegelse. Kapittel fem tar for seg perioden frem til utbruddet av første verdenskrig i 1914. Denne dekker kongressene i Stuttgart, København og Basel, og tar for seg krisene og den økende krigsfrykten i Europa. Krigsutbruddet markerer enden av den andre internasjonale, så vel som enigheten mellom reformistiske og revolusjonære sosialister. Kapittel seks oppsummerer hva oppgaven har visst og diskuterer implikasjoner av disse funnene. Avslutningsvis skisseres muligheter for videre forskning på feltet.

2. INTERNASJONALISME FØR INTERNASJONALEN

*Det staalsætte og styrke
hver Mand, som møder her;
det fremme alt vort Yrke —
vort Broderskab især!*²⁷

Det tre dager lange Arendalsmøtet i 1887 resulterte i stiftelsen av det første nasjonale arbeiderpartiet i Norge. Arbeiderpartiet ble stiftet som en sammensmelting av den socialdemokratiske Forening, de sørlandske samholdsforeningene²⁸, samt et lite knippe fagforeninger og arbeiderorganisasjoner.²⁹ På denne tiden var arbeiderbevegelsen i Norge svært liten der hvor den hadde fotfeste, og var i stor grad dominert av Venstre. Arbeidersamfundene som dukket opp på midten av 1860-tallet, etter initiativ fra sosiolog og teolog Eilert Sundt, var i stor grad mer orientert rundt å fremme arbeidernes sak gjennom samarbeid med arbeidsgivere og de borgerlige partiene. De forenede norske Arbeidersamfund som ble stiftet i 1882 gjorde at de liberale hadde et klart forsprang på sosialistene i den norske arbeiderbevegelsen. Fagforeningene kom heller ikke ordentlig på banen før 1870-tallet hvor den første, Den Typografiske Forening i Christiania ble stiftet sommeren 1872.³⁰ Ser man dette fra et internasjonalt perspektiv ser man at Norge lå etter resten av Europa på dette punktet. Vi kan for eksempel se til Sveriges første fagforening (Typografiska föreningen) var stiftet allerede i 1846 og den første i Tyskland som ble stiftet to år senere.³¹ På den andre siden var Danmark også relativt sent ute, noe som illustrerer arbeiderbevegelsens langsomme og ujevne inntog i den politiske sfæren. I Norge kan dette knyttes opp til fremveksten av industrivirksomhet. I 1885 hadde Norge en samlet arbeidsstokk i industrien på knappe 45 313, av en befolkning som var i underkant av to millioner.³² Halvparten av alle industriarbeidere var å finne i Kristiania, Østfold

²⁷ Einhart Lorenz, «Arendalsmøtet 1887», *Arbeiderhistorie*, nr. 1 (1987): 236–52. s. 239

²⁸ Vi kan også bemerke at Arendalsmøtet stemte frem samholdsmannen Anders Andersen som Arbeiderpartiets første leder. Den sørlandske samholdsbevegelsen kom likevel til å gå til oppløsning året etter. Se: Harald Flodda *Samholdsbevegelsen i Arendalsområdet i 1880-åra* (hovedoppgave, Universitet i Oslo, 1980)

²⁹ Lorenz, «Arendalsmøtet 1887», 1987. s. 236-237

³⁰ Tor Are Johannsen, *Fra Bly til Bytes - Oslo Grafiske Fagforening 1872-1997* (Oslo: Oslo Grafiske Fagforening, 1997). s. 9

³¹ Franz Klüss, «Die älteste deutsche Gewerkschaft: Die Organisation der Tabak- und Zigarrenarbeiter bis zum Erlasse des Sozialistengesetzes.» (Karlsruhe, Universität Heidelberg, 1905). s. 3

³² Det Statistiske Centralbyraa, *Statistiske Oversigter* (Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1914). s. 23

og Akershus-området.³³ Avstanden mellom fagforeninger ble derfor svært store i resten av landet, noe som gjorde utviklingen av arbeiderbevegelsen i Norge nokså geografisk ujevn.

Idémessig kan Arbeiderpartiet knyttes opp til Thranittbevegelsen og arbeidersamfunnene. Bull d.e. påpeker at Arbeiderpartiet var hovedsakelig grunnet i Den sosialdemokratiske Forening i Kristiania. En sosialistisk organisasjon stiftet av typograf og senere Arbeiderparti-leder Christian Holtermann Knudsen i 1885.³⁴ Knudsen var en klar pioner i den norske arbeiderbevegelsen. Til tross for å komme fra fattige kår klarte Knudsen å stifte eget trykkeri i Kristiania i 1884. Uten at vi skal dvele for mye på Arbeiderpartiets stiftelse så kan man nok klarest se det sosialistiske tankegodset vokse fram i avisen *Vort Arbeide* utgitt av Knudsen. Denne avisen ble stiftet i 1884, delvis som en sosialistisk konkurrent til Venstre-avisen *Arbeideren*.³⁵ To år senere skiftet avisen navn til *Social-Demokraten*, som tydelig tilkjennegjorde sin politisk tilhørighet. Avisen var nå hovedorganet for den nylige opprettede sosialdemokratiske forening. Fra første stund hadde avisen en agiterende tone med mål om å opplyse den unge arbeiderklassen om sosialismens idéer:

«Denne del er sosialistene, som overalt virker med utrættelig iver, agiterer og organiserer overalt for at opplyse folket om dets oppgave og viser det midlerne og veiene, der skal vælges for at opfylde denne oppgave».³⁶

Forsiden til avisen i de første årgangene bar to bolker med politiske krav, formulert i tråd med den sosialdemokratiske politikken til den tyske arbeiderpioneren Ferdinand Lassalle, stifteren av det aller første, nasjonale arbeiderpartiet.³⁷ Inkludert Lassalianerne var det flere viktige ideologiske strømninger innad den unge internasjonale sosialistbevegelsen som var å finne i Norge, i ettetid er vi kanskje mest kjent med marxismens rolle i denne bevegelsen, men det var også en viss påvirkning av de britiske fabianistene og trade-unionistene³⁸, franske proudhonister³⁹, sosialliberale filantroper, og diverse andre grupperinger. I senere tid ser vi også hvordan anarkistiske og syndikalistiske strømninger kommer på banen, spesielt blant

³³ Ragnhild Rein Bore, «Fra håndkraft til høyteknologi – norsk industri siden 1829», red. Tor Skoglund (Statistisk Sentralbyrå, SSB, juni 2008). s. 37-39

³⁴ Edvard Bull, *Historie og politikk*, red. Johan Schreiner (Tiden Norsk Forlag, 1933). s. 137

³⁵ F F, «To Arbeiderblade», *Vort Arbeide*, 3. januar 1885.

³⁶ «Man tør gjøre med sit eget, hvad man vil.», *Vort Arbeide*, 20. januar 1885.

³⁷ *Social-Demokraten*, 16. januar 1886.

³⁸ Dette var hovedsakelig en trend som vokste ut av chartistbevegelsen, men som i løpet av 1860-årene tok en langt mindre sosialistisk form, samt begynte å samarbeide tettere med borgerlige partier. Disse forble likevel en viktig del av den britiske arbeiderbevegelsen i oppgavens periode. Se: Henry Collin, *Karl Marx, the International and the British Trade Union Movement* (*Science & Society* vol.26, No.4 1962) og John Foster, *Marx, Marxism and the British Working Class Movement: Some Continuing Issues for the 21st Century* (*World review of political economy*, Vol.2, No.4 2011)

³⁹ Tilhengere av den franske anarkistiske tenkeren Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)

ungdomsbevegelsen. På det rent idémessige planet må det også poengteres at disse strømningene artet seg ikke i første omgang blant arbeidere, men blant intellektuelle og andre menn av høyere sosio-økonomisk bakgrunn, hvorav mange hadde tilbragt tid på universiteter og i utlandet hvor de tok med seg nye idéer. Likevel hadde man en del fagorganiserte håndverkere som utvandret og var med å stifte organisasjoner i andre land. Her kan vi gjøre slik som Fostervoll å peke til både Foreningen for Socialismens udbredelse i Norge i København, samt de skandinaviske sosialistiske diskusjonsklubbene i Paris og London.⁴⁰ Utvandringen til de forente stater skapte også nye forbindelser til den unge sosialistbevegelsen som var begynt å slå rot. Etter å ha utvandret til Chicago i 1866 stiftet eksempelvis Thrane den sosialistiske avisen *Den norske Amerikaner*. Den første internasjonale som ble stiftet i 1864 som en sammenslutning av fagforeninger, diverse politiske klubber og nettverk kom imidlertid ikke til å opprette noen norsk seksjon. Vi kan også bemerke det at Thrane og andre nordmenn var delaktige i flere av de skandinaviske seksjonene som ble etablert i USA.⁴¹

Sosialismens opphav

Denne seksjonen er ment som en kort bakgrunn for den ideologiske utviklingen som finner sted i oppgavens periode og er ikke ment som en grundig innførelse i sosialismens historie. For å ikke dykke for dypt inn i opplysningstidens filosofer så kan man starte denne ideologiske utviklingen av den sosialismen i kjølvannet av den franske revolusjonen, selv om det tok bevegelsen en lengre periode å bryte seg helt løs fra de liberale tradisjonene så markerte dette en slags «fødsel». Vi kan videre peke til utviklingen fram mot revolusjonsbølgen av 1848 som tok Europa med storm, og som i Frankrike førte til abdikasjonen av kongen og etableringen av den andre republikk.⁴² 1848 kom også til å vekke uro i Norge, selv flere måneder før Thrane hadde påbegynt sitt politiske arbeide.⁴³ Den kortlevde Pariskommunen av 1871 kom som et sjokk over hele Europa. Revolusjon ble raskt slått ned. Utfallet ble oppfattet som en stor tragedie av sosialister, også i Norge. I tiden etter Thrane var sosialistene Olaus Fjørtoft, svenske J. O. Ljungdahl og danske Marius Jantzen noen av de mest aktive propagandistene for sosialismen her til lands, hvorav de to sistnevnte flyttet til Kristiania etter at den danske

⁴⁰ «Forening for Socialismens Udbredelse i Norge», *Vort Arbeide*, 8. juli 1885.

⁴¹ Halvdan Koht, *Marcus Thrane: Til Hundreaarsdagen 14. Oktober 1917* (Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1917). s. 48-49

⁴² Den andre republikken var også første gang sosialister fikk lov til å sitte i regjering, da som et klart mindretall bestående av Louis Blanc og Alexandre Martin. Denne kortlevde provisoriske regjeringen varte fra 24. februar til 9. mai 1848.

⁴³ Håkon Wilhelmsen, «1848 – Den franske revolusjonens påvirkning på den norske offentligheten» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2018). s. 23

seksjonen av den første internasjonale hadde blitt slått ned på av myndighetene. De danske lederne av denne seksjonen, Louis Pio, Harald Brix og Paul Geleff ble alle arrestert i 1873. Ifølge historiker og politiker Arne Ording var de danske sosialistene i stor grad preget av impulser fra lassalianerne i Schleswig-Holstein og Hamburg.⁴⁴ Ljungdahl, Jantzen og Fjørtoft forsøkte å stille i stand en serie sosialistiske folkemøter i Kristiania i 1873 men møtte mye motstand.⁴⁵ Olav Kringen skriver:

«Den kom som et pust fra den internationale bevægelse, som i de større kulturlande anførtes af Lassalle og Marx, og vakte adskillig opmærksomhed for en tid, men døde ogsaa hurtig hen».⁴⁶

Politisk organisering blant arbeiderklassen på denne tiden var svært diffus. Det fantes enda ingen ensrettet arbeiderparti i Norge, men flere løse grupperinger som drev agitasjon, diskusjonsklubber og lignende virksomhet.

Ideologiske spor i Norge

I Norge er det vanskelig å beregne betydningen av dette politiske bakteppet for perioden vi tar for oss. Vi vet at disse begivenhetene ble fulgt med på til både skrekk og advarsel, så vel som beundring og inspirasjon. Det var ikke før fremkomsten av den tyske arbeiderbevegelsen at en fikk noe som kan ligne på et ideologisk «fyrtårn» i form av lederskikkelsene Lassalle, Karl Marx og Friedrich Engels, senere også August Bebel, Karl Kautsky og Wilhelm Liebknecht. I hele perioden før opprettelsen av den socialdemokratiske Forening så har sosialismens spredning i Norge kommet i rykk og napp. De ideologiske strømningene man fant i den unge arbeiderbevegelsen internasjonalt gjenspeilet seg i Norge, men da hovedsakelig de strømningene som hadde gjort seg gjeldende i nabolandene. Vi kan anta at dette henger sammen med Norges forhold til de andre skandinaviske landene, samt at tysk var både det ledende vitenskapelig språket og å regne som det fremste fremmedspråket. Koht argumenterer for at bevegelsens «to grener», den faglige og den eksplisitt politiske/sosialistiske var nokså jevnsterke i Tyskland og Skandinavia. Dette var ulikt England hvor fagbevegelsen dominerte, så vel som Frankrike hvor sosialistene dominerte.⁴⁷ Allikevel er det er klare tegn på en

⁴⁴ Arne Ording, *Den Første Internasjonale - Arbeiderbevegelsens Gjennombrudd 1830-1876* (Oslo: Johan Grundt Tanum, 1936). s 308-311

⁴⁵ Olav Kringen, *De Første Social-Demokrater i Norge* (Kristiania: J. Aass' Forlag, 1910). s. 76-85

⁴⁶ Kringen. s. 3

⁴⁷ Edvard Bull, *Klassekampen* (Det norske arbeiderpartis forlag, 1921). s. 28-35

internasjonalistisk orientering blant den norske bevegelsen allerede fra starten. I *Social-Demokraten* sin nyttårsrevy fra 1887 kan vi lese følgende:

«Det er netop socialismen styrke, at den er international, og de stores svaghed, at de stænger sig inde indenfor de vilkaarlige grændser, som man kalder fædrelandet».⁴⁸

Hyllesten av skikkelser som Marx og Lassalle i tysk partipresse smittet over i den unge sosialistbevegelsen i Norge, og de to ble heist opp som bevegelsens martyrer sammen med Thrane. Det er uklart nøyaktig når idéene til Marx og Engels gjorde seg gjeldende i Norge. Vi kan imidlertid peke til den danske oversettelsen av det første bind av *Kapitalen* fra 1885 som ble solgt i sigarforretningen til Arbeiderparti-leder Carl Jeppesen i Kristiania.⁴⁹ Danske Jeppesen flyttet til Kristiania i 1878 og kom til å etablere sin egen børstefabrikk i 1881 sammen med sin kone og pioner i kvinnebevegelsen, Hulda. Jeppesen som nær venn av Knudsen ble valgt til leder av Den socialdemokratiske forening i 1886.

Vi kan bemerke at Den socialdemokratiske forening i 1890 startet en diskusjonsklubb med navnet Karl Marx, hvor Jeppesen gjennomgikk både *Det Kommunistiske Manifest* og *Kapitalen*.⁵⁰ Selv om Marx døde i 1883 får han et forsende politiske virke gjennom sin makker Engels. I Norge er det likevel vanskelig å prate om noen utbredt marxistisk eller teoretisk virksomhet på 1880-tallet. Det meste av Marx' verker kommer ikke på trykk før etter århundreskiftet. Haupt daterer begrepene «marxist» og «marxisme» som en del av den internasjonale sosialistbevegelsen tilbake til 1880-årene, selv om de var blitt brukt tidligere i den første internasjonale av anarkistene⁵¹, da med nedsettende betydning.⁵² Terjesen bemerker at i «begynnelsen av 1880-årene ble en marxist ikke forstått som en tilhenger av Marx' og Engels' teorier, men som tilhenger på det politiske området».⁵³ Selv om vi ikke skal utforme en etymologi av disse begrepene så er det verdt å bemerke seg hvilke ord som forfalt og hvilke som ble værende. Fremveksten av sosialistiske pamfletter skyter fart ved midten av 1888 og utover. Mesteparten oversatt av svenske og danske sosialister.⁵⁴ Litteraturen her er nokså

⁴⁸ «Nytaars-revy», *Social-Demokraten*, 31. desember 1887.

⁴⁹ Terjesen, «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910». s. 126

⁵⁰ Den socialdemokratiske Forening, *Pionerene : Den socialdemokratiske Forening og Christian Holtermann Knudsen* (Oslo: Tiden, 1985). s. 108

⁵¹ Konflikten mellom anarkistene i internasjonale, ledet av den russiske revolusjonære Mikhail Bakunin (1814-1876) og marxistene ledet til splittelse ved Haagkongressen i 1872. Den første internasjonale ble delt i to, «røde» og «svarte» som kom delvis markere anarkismens kortlevde «gullalder» internasjonalt.

⁵² Georges Haupt, *Aspects of International Socialism 1871-1914*, overs. Peter Fawcett, *Studies in modern capitalism* (Cambridge University Press, 1986). s. 6

⁵³ Terjesen, «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910». s. 124-125

⁵⁴ *Social-Demokraten*, 6. september 1888.

blandet ideologisk sett, med tekster av blant annet den franske sosialisten, og medlem av den provisoriske regjeringen av 1848, Louis Blanc og den russiske narodniken Sergey Stepnyak-Kravchinsky. Vi finner også Marxistiske tekster av nederlandske Domela Nieuwenhuis, franske Jules Guesde, Bebel, Kautsky og Marx' svigersønn Paul Lafargue.⁵⁵ Bebel sitt verk *Die Frauen und der Sozialismus* fra 1879 var i lang tid en av de mest populære bøkene om sosialisme i bevegelsen.⁵⁶ Den ble publisert i Danmark og solgt i Norge under tittelen *Kvinden i Fortid, Nutid og Fremtid*, senere som *Kvinden og Socialismen*.

Disse ideologiske strømningenes påvirkning er imidlertid vanskelig å kvantifisere, selv om det klart fantes tilhengere i Norge, så er det vanskelig å spore påvirkningskraften dette har hatt i 1880-årene. Hvor mange industriarbeidere var egentlig opptatt av teoretisk sosialisme? Vi kan anta at det var svært få før århundreskiftet. På den andre siden så vet vi at sosialismen gjorde seg mer og mer gjeldende i den socialdemokratiske forening som begynte å få stadig mer innflytelse. Vi kan blant annet notere en seier på landsarbeidermøtet⁵⁷ i Hamar 1888 hvor Knudsen og Jeppesen vant fram kravet for å stille egne kandidater i valgkretser hvor Venstre-kandidatene ikke stilte seg bak deres krav om allmenn stemmerett.⁵⁸ Samtidig så må det det sies at Arendalsmøtets partiprogram var mer bundet til et kompromiss mellom de forskjellige grupperingene, hvorav kun representantene for den socialdemokratiske foreningen og den typografiske forening var å regne som sosialister.

Lorenz bemerker at programmet på ingen måte kunne anses som sosialistisk.⁵⁹ Vi kan blant annet se dette i resolusjonen om å ønske å slå sammen *Arbeideren* og *Social-Demokraten*.⁶⁰ Arendalsprogrammet retter seg mest mot alminnelig stemmerett for både menn og kvinner, en lovfesta normalarbeidsdag, forbud mot barnarbeid og oppfordring om dannelsen av fagforeninger framfor arbeiderklassens frigjørelse.⁶¹ På denne tiden opptrådte Arbeiderpartiet mer som et samlingspunkt for disse arbeiderorganisasjonene og deltok foreløpig ikke i valg, men ønsket å støtte de kandidater som stilte seg bak programmet. Partiprogrammets krav er langt mer moderate enn de krav reist i programmet til den

⁵⁵ *Social-Demokraten*, 10. januar 1889.

⁵⁶ Rida Vaquas, «August Bebel's Women and Socialism», *History Workshop* (blog), 14. august 2019, <https://www.historyworkshop.org.uk/radical-books-august-bebels-women-and-socialism/>. Besøkt: 2022-10-25

⁵⁷ Disse møtene var nokså løse, dog representative for den norske arbeiderbevegelsens stilling i 1880-årene. Møtene ble iverksatt etter initiativ fra Kristiania Arbeidersamfund. Dette var en nokså bred koalisjon av Venstremenn, sosialister, fagforeninger og andre arbeiderorganisasjoner. Iløpet av 1890-årene ble landsarbeidermøtene vunnet over av sosialistene.

⁵⁸ Halvard M. Lange, *Den socialdemokratiske forening 50 år* (Oslo, 1935). s. 40

⁵⁹ Einhart Lorenz, *Arbeiderbevegelsens Historie 1789-1930: Norsk Sosialisme i Internasjonal Perspektiv*, bd. 1, 2 bd. (Pax Forlag, 1972). s. 65

⁶⁰ Einhart Lorenz, «Arendalsmøtet 1887», *Arbeiderhistorie*, nr. 1 (1987): 236–52.

⁶¹ «1ste Landsmøte i Arendal 21. og 22. august 1887», 21. august 1887.

socialdemokratiske forening av 1885, samme år som den tyske sosialisten August Hartung ble valgt til formann.⁶² Dette programmet var nærmest en kopi av programmet som ble vedtatt på Gothakongressen i 1875 hvor de to partiene ADAV (*Allgemeiner Deutscher Arbeiter-Verein*) og SDAP (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschlands*) slo seg sammen til en: SAP (*Sozialistischen Arbeiterpartei Deutschlands*), senere SPD (*Socialdemokratische Partei Deutschlands*).⁶³ Partiprogrammet deres hadde nordmennene fått gjennom det danske Socialdemokratiske Arbejderparti som vedtok et nærmest identisk program i 1876.⁶⁴ Vi kan blant annet bemerke at SPD holdt sitt landsmøte i København i 1883 grunnet de tyske anti-sosialistlovene.⁶⁵ Vi kan anta at store deler av de ideologiske strømningene kom gjennom danskene som hadde en mer direkte relasjon til sine tyske partifeller i denne perioden.

Nordmenn mellom eisenacherne og lassalianerne

ADAV ble stiftet allerede i mai 1863 som ett sterkt sentralistisk parti med Lassalle som den ubestridte lederen, noe som brøt med den borgerlige og føderalistiske foreningskulturen som var vanlig i Tyskland. Lassalles kalte denne strukturen for «innsiktens diktatur» (*Diktatur der Einsicht*).⁶⁶ På den andre siden var SDAP ledet av marxistene August Bebel og Wilhelm Liebknecht som begge hadde vært aktive i den første internasjonale. Marxistenes parti, ofte omtalt som «eisenacherne» etter stiftelseskongressen avholdt i Eisenach 1869, var en sammensmeltning mellom sosialister og den største faglige sammenslutningen VDAV (*Verband Deutscher Arbeitervereine*).⁶⁷ I *Social-Demokraten* fortelles det at eisenacherne sammenlignet med Lassalianerne «stod paa de mere moderne marxistiske idéers grundlag». ⁶⁸ Det kan også nevnes at så tidlig som i 1885 hadde Bebel på vegne av SPD sin fraksjon i riksdagen gitt ett økonomisk bidrag på 300 mark til *Vort Arbeide*. Brevet leser:

⁶² Einhart Lorenz, «Deutsche Einflüsse in der norwegischen Arbeiterbewegung», *Mitteilungsblatt des Instituts zur Erforschung der europäischen Arbeiterbewegung (IGA)* 19 (1997): 111–118. s. 111

⁶³ «Program for Den socialdemokratiske Forening», 29. mars 1885.

⁶⁴ Jørn Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1979). s. 11

⁶⁵ Gary P. Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914* (London: University of Pittsburgh Press, 1981). s. 241

⁶⁶ Robert S. Wistrich, «Ferdinand Lassalle: the gladiator», *European Judaism: A Journal for the New Europe* 10, nr. 1 (1975): 15–23.

⁶⁷ Raymond H. Dominick, *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1982). s. 136-139

⁶⁸ *Social-Demokraten*, 8. desember 1889.

«Vi ber om at du ser på dette bidraget som et lite tegn på vårt vennskap, og vi håper inderlig at din pågangsmot og utholdenhet vil hjelpe bevegelsen i Norge til å blomstre. Med sosialdemokratiske hilsen, A. Bebel».⁶⁹

Til tross for å ha dødd i en duell et år etter ADAV sitt stiftelsesmøte vedvarte Lassalle sine idéer og hans skikkelse som en svært innflytelsesfull karakter i den unge arbeiderbevegelsen, mye grunnet hans agitastaler. Den sosialistiske teoretikeren Eduard Bernstein argumenterer i sin bok om Lassalle fra 1893: «The Social Democracy has no legends, and need none; it regards its champions not as saints but as men».⁷⁰ I Tyskland ble Lassalle raskt hevet til en slags helgen for arbeiderklassen, noe som fikk ringvirkninger i bevegelsen internasjonalt.⁷¹ Uten at vi trenger å vurdere omfanget av denne «dyrkelsen», så må det poengteres at mye av grunnlaget skyldtes Lassalle sine ferdigheter som agitator, som ifølge historiker Gary P. Steenson engasjerte og begeistret den tyske arbeiderbevegelsen.⁷² Koht sammenligner Lassalle med Thrane som en praktisk og innflytelsesrik arbeiderleder framfor en «idérik tænder».⁷³

Lassalles praktiske politikk var imidlertid eklektisk.⁷⁴ Den motstanden Lassalle viste det han kalte «en reaksjonær masse» (liberale, bønder og kapitalister osv.) førte til hemmelige samtaler med rikskansler Otto von Bismarck som ønsket å utnytte spliden i arbeiderbevegelsen.⁷⁵ Lassalle blir også tilskrevet som en av opphavsmennene for «statssosialismen», en idé som går ut på at arbeiderklassens frigjørelse kunne utelukke skjje gjennom den eksisterende staten, altså gjennom keiseren.⁷⁶ Dette var ulikt marxistene som sto fast på at «arbeiderklassens frigjøring må være dens eget verk».⁷⁷ Bull bemerker at eisenacherne også så på junkerregjeringen som en like stor trussel for arbeiderbevegelsen som de åpenbare klassemotstanderne, noe som de fikk rett i da Bismarck innførte anti-sosialistlovene i 1878.⁷⁸

⁶⁹ August Bebel, «Brev fra Bebel til Knudsen», 1885, . Min oversettelse av: Wir bitten diesen Beitrag als ein kleines Zeichen unserer freundschaftlichen Gesinnung betrachten zu wollen und hegen den lebhaften Wunsch dass es Ihrer Ausdauer u. Energie gelinge die Bewegung in Norwegen zur Bluthe zu bringen.

⁷⁰ Bernstein Edward, *Ferdinand Lassalle as a social reformer*, overs. Eleanor Marx (London: Swan Sonnenschein & Co, 1893). s. 191-192

⁷¹ Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 190-191

⁷² Steenson. s. 9

⁷³ Koht, *Marcus Thrane: Til Hundreaarsdagen 14. Oktober 1917*. s. 40

⁷⁴ Vi kan blant annet se til hans teori om «ehmes Lohngesetz» (lønnens jernlov) som hevdet at lønnsmegling og fagforenings-aktivitet var en blindvei. Dette fordi lønnsstigninger ville blitt fulgt av tilsvarende prisstigninger som alltid ville annullere lønningene. Som alternativ ønsket Lassalle å løse disse konfliktene gjennom statseide samvirkelag. Se Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 11

⁷⁵ Otto Pflanze, *Bismarck and the Development of Germany, The Period of Unification, 1815-1871*, bd. 1 (New Jersey: Princeton University Press, 1963). s 227-230

⁷⁶ Hal Draper, *The Two Souls of Socialism* (Berkeley: Independent Socialist Committee, 1966). s. 12-14

⁷⁷ Karl Marx og Friedrich Engels, *Det Kommunistiske Manifest* (Oslo: Forlaget Ny Dag, 1975). s. 78

⁷⁸ Bull, *Klassekampen*. s. 26-27

Lassallianske idéer kom likevel til å gjennomsyre partiprogrammet som ble vedtatt i Gotha, selv om den demokratiske organisasjonsformen ble identisk med eisenachernes parti.⁷⁹ Gothaprogrammet er i ettertid mest kjent gjennom Marx *Kritikk av Gotha-programmet*. Her kritiserer Marx programmet for å ha en totalt manglende forståelse av både politisk økonomi og arbeiderbevegelsen.⁸⁰ På denne tiden var den teoretiske striden mellom lassalianerne og marxistene så godt som ukjent i Norge. Terjesen poengterer at lite tyder på at sosialister i Norge så en motsetning mellom de to. Både Lassalle og Marx var begge representanter for den tyske bevegelsen som nordmennene så opp til.⁸¹ Dette handlet ikke om noen teoretisk syntese, men en løse idé om hva det vil så være sosialdemokrat, eller sosialist. I Norge ble det rapportert hyppig om aktiviteten til tyskerne i *Social-Demokraten*, med Jeppesen som redaktør. Allerede fra starten hadde Arbeiderpartiet sitt hovedorgan ett klart søkelys på det tyske partiet som var under marxistenes ledelse. Her er det også verdt å bemerke den tyske sosialisten Victor Braune som var bosatt i Bergen fra 1885, hvor han holdt foredrag om Lassalle og skrev reportasjer om Arbeiderpartiet og den norske arbeiderbevegelsen for SPD sitt hovedorgan *Der Sozialdemokrat*. Ved stiftelsesmøte stilte Braune seg kritisk til det at kravet om direkte valg ikke ble en del av partiprogrammet: «Utendlandske kamerater vil bli forbauset når jeg forteller dem at man ikke krevde direkte valg».⁸² Bergenspartiet som Braune var også en av de mer radikale lokallagene av Arbeiderpartiet i sin tid. Braune skriver:

«Vi forsøger at klargjøre, at man hverken fra den ene eller den anden side for alvor er villig til at hjelpe arbeiderklassen, men at dens befrielse maa være dens eget værk. Ingen kompromis, ingen sammengaaen med tvetydige elementer, det er hovedregelen for arbeiderbevægelsen, og denne grundsætnings sanhed kan bevises kjendsgjæringer baade inden og udenfor landet».⁸³

De taktiske debattene rundt sosialistenes deltagelse i den tyske riksdagen ble også skildret i *Social-Demokraten*.⁸⁴ Spesielt med tanke på at tyskerne begynte å nærme seg et gjennombrudd da de i valget 1887 fikk 10.1% av stemmene, noe som doblet seg til 19.7% tre

⁷⁹ Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 32

⁸⁰ William J. Baumol, «Marx and the Iron Law of Wages», *The American Economic Review* 73, nr. 2 (1983): 303–8.

⁸¹ Terjesen, «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910». s. 134-135

⁸² Joachim Neumann, «Mellom Dresden og Bergen: fra Victor Braunes livshistorie 1861-1940», *Arbeiderhistorie*, 1992. s. 120-122

⁸³ «Brev fra Bergen», *Social-Demokraten*, 19. november 1887.

⁸⁴ «Det tyske sosialdemokratis partimøde», *Social-Demokraten*, 15. oktober 1887.

år senere.⁸⁵ Dette var grunnet til opphevelsen av Bismarcks anti-sosialistlover som saboterte partiets fremgang. Lovene gjorde det ulovlig å organisere seg som sosialist noe som resulterte i alt fra bøter, fengsling av medlemmer, samt forbud mot distribusjon av partiaviser.⁸⁶ Arbeiderpartiet var nok altfor små og ubetydelige i denne perioden til å bli undertrykket av myndighetene på slikt vis, selv om politiet bedrev noe overvåkning.⁸⁷

Den internasjonale situasjonen før 1889

Utenfor det vi allerede har oppsummert så er de to viktigste elementene i denne perioden de skandinaviske arbeiderkongressene og fremveksten av internasjonale sosialistiske arbeiderkonferanser. De skandinaviske arbeiderkongresser vokste ut av det økende samarbeidet mellom fagforeninger på 1880-tallet, hovedsakelig mellom dansker og svensker, men også fra norske pionérer som Knudsen. Allerede på starten av 1870-tallet har man et knippe mindre skandinaviske arbeidermøter, hvorav nordmenn fra Kristiania Arbeidersamfund deltok så tidlig som i 1872.⁸⁸

Vi kan bemerke at både idéen om en felles «skandinavisme», samt disse trans-nasjonale kongressene har begge sine forløpere i liberale kretser. Videreføringen av «skandinavismen» får, som Fostervoll bemerker, en nokså annen karakter på 1880-tallet. Her skjer det en endring vekk fra tidligere liberal og konservativ skandinavisme med ett mål om en felles union. Endringen retter seg mot det som Fostervoll kaller «arbeiderskandinavismen». Denne nye ideologiens idéer var nokså varierende: Fra praktisk fagforenings-arbeid til sosialistisk internasjonalisme. «Arbeiderskandinavismen» kom likevel til å havne i skyggen av andre sosialistiske strømninger rundt 1890-tallet. Allerede ved den første skandinaviske arbeiderkongressen i 1886, avholdt i Gøteborg blir sosialismen stadfestet ved en resolusjon som anerkjenner det sosialistiske program.⁸⁹ Det sosialistiske program var ensbetydende med det programmet skrevet av grunnleggeren av det svenske arbeiderpartiet, August Palm i 1882. Et program som var basert på det tyske gothaprogrammet.⁹⁰ Programmet stilte kravet om, blant annet 8-timersdagen og en sosialistisk jordbrukspolitikk som pekte i retning av

⁸⁵ Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 48

⁸⁶ Steenson. s. 34-35

⁸⁷ Einhart Lorenz, ««Jeg er benyttet som politiets referent ved radikale eller 'revolutionære' offentlige møder» Et brev til Christian Holtermann Knudsen», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 2 (1986): 165-72. s. 166

⁸⁸ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 57

⁸⁹ Knut Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*, bd. 1 (Arbetarkultur, 1958). s. 95

⁹⁰ Bäckström. s. 77

kollektivisering.⁹¹ Nordmennene var i førsteomgang representert på Gøteborgkongressen med bare to delegater.⁹² Kongressen vedtok resolusjoner som gjaldt økt koordinering av streiker og pengeinnsamling på tvers av de skandinaviske landene, noe som igjen knyttet bevegelsen tettere sammen. Det var også visse internasjonale innslag: Københavnkongressen i 1888 vedtar en resolusjon om internasjonal arbeiderlovgivning, et krav først fremmet av Marx i den første internasjonale.⁹³ Et punkt som også gjøres gjeldene i de fortløpende konferansene til den andre internasjonale, som fant sted i Paris og London i 1886. Disse konferansene var imidlertid ikke helt samstemte ettersom at konferansen i London var drevet av britiske fagforeninger, mens den i Paris var dominert av sosialister.

De franske sosialistene fremmet et forslag om å avholde en internasjonal kongress «with the aim of realizing the emancipation of workers in the countries concerned». Det var et klart ønske blant de europeiske sosialistene å gjenreise internasjonalsismen fra den første internasjonale som ble oppløst i 1876. En ny internasjonal kongress hadde først blitt drøftet av tyske og belgiske sosialister i 1880.⁹⁴ Dette ble møtt med skepsis av de britiske fagforeningsfolkene i London som utelukkende ønsket å fatte økonomiske resolusjoner.⁹⁵ Initiativet kom i første omgang fra det belgiske arbeiderpartiet og ble raskt plukket opp av de franske possibilistene⁹⁶ som ønsket å komme de franske marxistene i forkjøpet når det gjaldt opprettelsen av en ny internasjonal.⁹⁷ Possibilistene, ledet av Paul Brousse var en gruppe som var sterkt mot marxistenes revolusjonære strategi. Joll bemerker det at både tyske marxister, britiske fagforeningsfolk og franske possibilister alle hadde vedtatt etableringen av en internasjonal kongress som mål, uavhengig av hverandre.⁹⁸ Hvilket politiske innhold en ny internasjonal skulle ha var det store uenigheter om. Det eneste som det var en viss enighet om var nok trolig det at anarkister skulle bli holdt utenfor. Konferansen i Paris 1886 samlet likevel representanter for arbeiderpartier og fagforeninger fra flere europeiske land, inkludert Norge.⁹⁹ Possibilistene vant lederskap over den franske konferansen, da også med støtte fra konferansen i London. Dette vakte oppsikt blant marxister som nå også begynte planleggingen av kongresser

⁹¹ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 88-89

⁹² Fostervoll. s. 77

⁹³ Fostervoll. s. 105-106

⁹⁴ G. M. Stekloff, *History of The First International* (New York: Russell & Russell, 1968). s. 363-364

⁹⁵ János Jemnitz, «The International Workers' Socialist Conference of Paris in 1886 (To the Prehistory of the II International)», *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32, nr. 1/2 (1986): 97-112. s. 97-98

⁹⁶ Possibilistene, eller «brousseistene» var gruppen ledet av Paul Brousse som splittet med marxistene i det franske sosialistpartiet og stiftet sitt eget i 1882.

⁹⁷ Jemnitz, «The International Workers' Socialist Conference of Paris in 1886 (To the Prehistory of the II International)». s. 99

⁹⁸ James Joll, *The Second Internationale 1889-1914* (Praeger, 1956). s. 29

⁹⁹ Palmgren, «Den internasjonale arbetarkongressen i Paris», *Social-Demokraten (svensk)*, 3. september 1886.

ved det franske revolusjons-jubileet. I *Social-Demokraten* ble det også publisert både referat fra det tyske partiets landsmøte i St. Gallen hvor dette ble vedtatt, samt en tale av Liebknecht hvor han argumenterer for behovet for en sosialistisk internasjonal.¹⁰⁰

Dette førte til at andre lands fagforeninger og arbeiderpartier måtte velge side.¹⁰¹ Vi kan blant annet lese *Social-Demokraten* sin korrespondanse med Henry W. Lee, generalsekretær i britiske Social Democratic Federation, SDP, at britene vedtok «dannelse af et internasjonalt arbeiderparti», noe som ble vedtatt «meget imod de ønsker».¹⁰² Marxistene, ledet av det tyske partiet tok initiativ for å holde en konferanse i Haag med det formål å spleise sammen de internasjonale konferansene. Her ble det ingen enighet ettersom at possibilistene, slik vi kan lese i *Social-Demokraten* «har stødt den budte haand tilbage».¹⁰³ Likevel greide marxistene, i hovedsak gjennom den karismatiske Friedrich Engels, å vinne en majoritet på Haag til deres internasjonale kongress.¹⁰⁴ Til tross for at sosialistbevegelsen i andre land var noe uklar ovenfor disse konkurrerende kongressene, så kan vi anta at nordmennenes tette forbindelse med svenske, danske og tyske sosialister var årsaken til at deltagelse på possibilistkongressen ikke engang ser ut til å ha blitt vurdert. Blant de skandinaviske sosialistene var danskene her et unntak ettersom de tidligere hadde deltatt på Londonkonferansen, og måtte derfor sende delegater til begge kongressene.¹⁰⁵ Bernstein oppsummerer frustrasjonen blant marxistene:

«Thus, if there be two Congresses held in Paris this year, one of them will be not only under the protection, but under the very patronage of the police[...] The other Congress will be shunned by Republican respectability, watched anxiously by the authorities, and will indeed have to be thankful if left to shift for itself».¹⁰⁶

En skildring som gjenspeiler Jeppesen sin rapport på den marxistiske Pariskongressen slik vi vil se i neste kapittel.

¹⁰⁰ *Social-Demokraten*, 22. oktober 1887.

¹⁰¹ Jemnitz, «The International Workers' Socialist Conference of Paris in 1886 (To the Prehistory of the II International)». s. 100-103

¹⁰² Henry W. Lee, «Arbejderforeningerne i England», *Social-Demokraten*, 1. oktober 1887.

¹⁰³ «Den socialistiske kongres i Paris 1889», *Social-Demokraten*, 25. april 1889.

¹⁰⁴ Igor Krivoguz, *The Second International 1889-1914: The history and heritage*, overs. Natalya Belskaya og Vyacheslav Nemodruk (Moscow: Progress Publishers, 1989). s. 45-46

¹⁰⁵ Søren Federspiel, «MEGA: 406 breve til og fra Friedrich Engels», *Arbejderen*, 15. mai 2014, <https://arkiv.arbejderen.dk/teori/mega-406-breve-til-og-fra-friedrich-engels#sdfootnote2anc>. Besøkt: 2022-05-02

¹⁰⁶ Eduard Bernstein, «The International Working Men's Congress of 1889 A Reply to Justice», Marxist Internet Archive, 1889, <https://www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1889/xx/reply-justice.htm>. Besøkt: 2022-05-02

Sammendrag

I dette bakgrunnskapittelet så har vi redegjort for Arbeiderpartiets stiftelse, og den moderne sosialismens fremvekst. De sosialistiske strømningene som gjorde seg mest fremtredende for nordmennene i denne perioden, marxismen og lassalianismen, hadde forskjellige tilnærminger til politikk, økonomi og strategi. Selv om Lassalles idéer sakte forsvant ut av Arbeiderpartiets ideologi så blir det ikke gjort en bevisst distinksjon mellom de to tyske strømningene blant arbeiderpressens journalister. Marxistenes inntog i ledelsen av SPD ved Gothakongressen i 1875 hadde fremdeles ikke klart å forankre ett rendyrket marxistisk program. På samme måte som det tyske partiet fremdeles var påvirket av lassalianerne, så var Arbeiderpartiet under innflytelse av Venstre og arbeidersamfunnene. Samtidig ser man fremveksten av arbeiderpressen som åpenbart lar seg påvirke av utenlandsk partipresse. Arbeiderpartiets forhold til den internasjonale sosialistbevegelsen i denne perioden kjennetegnes av løse forbindelser, inn- og utvandrere, spesielt danske sosialister og tyske håndverkere. Kapittelet har også skissert bakgrunnen for opprettelsen av den andre internasjonale og deres konflikt med possibilistene som kom til å prege Pariskongressen i 1889.

3. BÅDENEKNYTTES, 1889–1900

Internasjonalen gjenoppstår

Den 14. Juli 1889, hundre år etter stormingen av Bastillen fant de to internasjonale kongresser sted. Marx' svigersønn Paul Lafargue åpnet entusiastisk opp marxistenes kongress:

«This Congress, the success and magnitude of which exceeds all our hopes, will be one of the *great events in the history of the peoples*. It brilliantly opens up a *new era of the conscious, systematic enforcement of the rights of the oppressed, planned, unanimous action by the international proletariat and socialism. It is the pledge of certain and decisive victory; long live the social international republic!*». ¹⁰⁷

Til tross for å ha langt flere delegater enn marxistene hadde possibilistkongressen knappere internasjonal representasjon. Mens marxistene samlet delegater fra 24 forskjellige land¹⁰⁸ hadde possibilistene kun 16.¹⁰⁹ Vi kan anta at grunnen til Arbeiderpartiet ikke sendte delegater til possibilistkongressen har å gjøre med at Knudsen og Jeppesen begge hadde gode kontakter med SPD. Telegrammene i *Social-Demokraten* fra Londonkonferansen vitner heller ikke om noe forsøk på å overbevise nordmennene om å delta.¹¹⁰ Det at det SPD, det største sosialistpartiet sto i spissen for den internasjonale kongressen gjorde det nok også mer betryggende å slutte seg til marxistenes kongress. Spesielt om en tar til betraktning det at possibilistene stod som et eksempel på den sekteriske franske bevegelsen. Som representanter for Skandinavia stilte Jeppesen, danske Nicolai Petersen og svenske C. Palmgren¹¹¹ et resolusjonsforslag som tok sterkt avstand fra samarbeid med possibilistene:

«Det är överflödigt att försäkra att de norska och svenska socialisterna vill en förening av alla länders arbetare, men de vill blott godkänna en sådan förening, som vilar på en den beslutsamma revolutionära klasskampens

¹⁰⁷ Wilhelm Liebknecht (red.), «Proceedings of the International Working-men's Congress in Paris (1889)», overs. Graham Seaman, Marxist Internet Archive, 2021, <https://www.marxists.org/history/international/social-democracy/1889/marxists-congress/index.htm>. Besøkt: 2022-10-15 Del 2.a

¹⁰⁸ Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*. 2. s. 105

¹⁰⁹ Haupt. s. 115

¹¹⁰ *Social-Demokraten*, 30. mai 1889.

¹¹¹ Palmgren var bosatt i Paris, dette gjorde det enkelt for han å delta. Ettersom at de svenske partilederne Hjalmar Branting, August Palm og Axel Danielsson som signerte oppropet til kongressen alle satt i fengsel så er det vanskelig å bedømme hvorvidt han representerte seg selv eller det svenske partiet som han kun hadde korrespondanse med.

grund. Då vi inte tror, att en sådan grundval skall komma till stånd om en sammanslagning av de båda kongresserna genomföres, röstar vi emot varje förslag, som går ut på detta». ¹¹²

Palmgren fremmet forslaget slik:

«It is impossible to reach an agreement with the Possibilists, who have allied themselves with the bourgeoisie. If there are really groups among them who stand on the ground of the class struggle, let them come to us! Let the others, the pro-government people, stay where they are!». ¹¹³

Interessant nok er denne resolusjonen langt mer sekterisk enn resolusjonen fremmet av de franske delegatene, som hadde stått midt oppi stridighetene. Liebknecht sin resolusjon som fremmet enhet mellom kongressene vant flertall. ¹¹⁴ På den tredje dagen av kongressen mottas det en beskjed fra possibilistkongressen om et forslag om en mulig samling, forbeholdt at hvert lands delegasjon fikk velge ut sine egne delegater. Possibilistene hadde her et klart ønske om å ekskludere de franske marxistene som utgjorde et mindretall. Marxistene kunne ikke gå med på forslaget ettersom at «[a]ccording to the resolution passed yesterday, our Congress will only consent to a pure and simple union of the two congresses». ¹¹⁵

Imens det svenske og norske partiet var standhaftige i sin støtte til den marxistiske kongressen så var danskenes forhold mer ambivalent. Danskene hadde tidligere vedtatt som mål for kongressene å etterstrebe en samling. Partiets venstrefløy, ¹¹⁶ som Bäckström omtaler som den «marxistiska oppositionen», hadde agiterte for å i det hele tatt få lov til delta på den marxistiske kongressen hvor de omsider fikk sendt Petersen som representant. ¹¹⁷ Striden innad det danske partiet om parlamentarisme, taktikk og kompromiss kom til å komme store deler av den internasjonale sosialistbevegelsen i forkjøpet. ¹¹⁸ Like etter Pariskongressen blir opposisjonen ekskludert fra det danske partiet. Deres opposisjon til den reformsøkende ledelsen førte til dannelsen av det kortlevde Revolutionære Socialistiske Arbejderparti. ¹¹⁹

¹¹² Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*. s. 132-133

¹¹³ Liebknecht (red.), «Proceedings of the International Working-men's Congress in Paris (1889)». Del 5. d.

¹¹⁴ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 22

¹¹⁵ Liebknecht (red.), «Proceedings of the International Working-men's Congress in Paris (1889)». Del 6. b

¹¹⁶ Petersen, Gerson Trier og redaksjonsmedlemmer i avisa *Arbejderen*.

¹¹⁷ Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*. s. 132

¹¹⁸ C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg, *Socialdemokratiets Aarhundrede : Danmark, Norge og Sverig*, bd. 2 (København: A. Christiansens Forlag, 1904). s. 474-479

¹¹⁹ Albert Jensen, «Petersen, Nicolaj L.», *Leksikon for det 21. århundrede*, 2001, <https://leksikon.org/art.php?n=2020>. Besøkt: 2022-05-05

Taber henviser her til Engels syn: Marxistenes programmatisk klarhet kom omsider til å vinne over den internasjonale sosialistbevegelsen til sin kongress. Possibilistkongressene forsvant ikke umiddelbart, men mistet allerede delegater til marxistenes kongress de første dagene.¹²⁰ «Den andre internasjonale» som arvtager av den første internasjonale ble raskt en tittel som gjaldt marxistenes kongress. På den andre siden kom possibilistkongressene til å dable av, og forsvant utover 1890-tallet. Jeppesen deltok som norsk delegat sammen med typograf Olav Bergenn og sigarmaker L. Olsen. Mens Jeppesen ble valgt som delegat for Den sosialdemokratiske Forening var Bergenn og Olsen representanter for Kristiania Arbeidersamfund. Jeppesen protesterte mot deres deltagelse ettersom at de ikke ble valgt, men direkte utpekt av styret.¹²¹ Allikevel er det Jeppesen som legger frem en rapport om bevegelsen i Norge foran kongressen. I kongressprotokollen kan vi lese Jeppesens nokså overdrevne fremstilling av arbeiderbevegelsen i Norge:

«The proletariat of his country is decisive and does not put its hopes in the palliative means that are often recommended, whatever labels they may come with. Likewise, it does not believe in the effectiveness of parliamentary reforms, since it has found that the laws that exist in Norway, otherwise liberal in form, are of no use to the workers».¹²²

På den andre siden var store deler av den norske arbeiderbevegelsen fremdeles tilknyttet de Venstre-dominerte arbeiderorganisasjonene. Hvorvidt arbeiderne i Norge hadde et «revolusjonært potensiale» eller tiltro til parlamentariske reformer på denne tiden er vanskelig å bedømme. Det er nok mer grunn til å tro det sistnevnte ettersom Venstre-regjeringen til Johan Sverdrup åpnet opp for muligheten til å innføre sosiale reformer. Arbeiderpartiet var nok fortsatt nærmere det Lange omtaler som en «betydningsløs sekt» innad de etablerte arbeiderorganisasjonene.¹²³ Vi kan også bemerke en fotnote i kongressprotokollen hvor det står at de norske delegatene av uvisse årsaker ikke hadde muligheten til å avgi stemmene sine.¹²⁴ Problemer rundt organisering kom til å prege internasjonalens første kongresser, da spesielt mangelen på opptrykte resolusjonsforslag og andre dokumenter.¹²⁵

¹²⁰ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 20-21

¹²¹ Einar A. Terjesen, *Maidagen: 1.Mai-feiringens Historie i Norge*, red. Lill-Ann Jensen (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1990). s. 19-21

¹²² Liebknecht (red.), «Proceedings of the International Working-men's Congress in Paris (1889)». Del 9, h.

¹²³ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 5

¹²⁴ Liebknecht (red.), «Proceedings of the International Working-men's Congress in Paris (1889)». Del 13, i.

¹²⁵ Callahan, *Demonstration Culture: European Socialism and the Second International, 1889-1914*. s. 7-8

Det er likevel mye viktig å trekke ut fra Pariskongressen. Kanskje mest kjent er resolusjonen om en internasjonal demonstrasjonsdag for 8-timers arbeidsdag 1. mai 1890. Denne markeringen kom til å bli et viktig bindeledd i bevegelsens kulturelle uttrykk og selvforståelse.¹²⁶ I forkant av 1. mai publiserte *Social-Demokraten* følgende opprop:

«Lad os derfor, idet vi slutter os til Pariser-kongressens beslutning, gjøre vort til at ogsaa Norge den 1ste maj kan regnes med Blant de lande, hvis arbejdere er vaaknet til forstaelse av sit eget værd som mennesker og arbejdere!».¹²⁷

Sosialistenes seier

Landsmøtet i 1889 marker starten på en ny vending i Arbeiderpartiet. Dette kan på mange måter sies å være starten på slutten for de moderate som ønsket å forbli en fraksjon i Venstre. Landsmøtet velger Knudsen til leder, og partiprogrammet får en ny innledning av Braune. Denne innledningen gjengir de lassalianske formuleringene til det tyske gothaprogrammet. Kringen hevder at partiet «principielt har knæsat socialismen».¹²⁸ Arbeiderpartiet tilslutter seg også Pariskongressen sine resolusjoner. Fostervoll vinkler det slik at forholdet mellom Arbeiderpartiet, Venstre og Arbeidersamfundene som begynte å slå sprekker lignet konflikten mellom «kollektivistar og possibilistar» internasjonalt.¹²⁹ Pariskongressens resolusjon om politisk og økonomisk aksjon stadfestet det at sosialistiske partier ikke kan tolerere kompromiss med andre politiske partier. Parlamentarisk arbeid var derfor blitt utelukkende en arena for kamp og agitasjon.¹³⁰ Jeppesen siterer den belgiske sosialisten Edward Anseele:

«Tolerance nedadtil, uforsonlighed opadtil, det bør være vor stilling ovenfor modstanderne, inntil den dag vi kan tilrope de besiddende: Haanden eller hovedet!»¹³¹

En slik proklamasjon som «haanden eller hovedet» forutsatt et klart flertall i befolkning. Hvorvidt et slikt flertall trengte å være stemmeberettiget eller ikke er mindre klart. For å kunne

¹²⁶ Selv om resolusjonen ikke slår fast noen årlig demonstrasjon så var nok 1. mai- suksessen så stor at man ved den neste kongressen i Brussel 1891 slår fast en årlig feiring. Se: Einar A. Terjesen *1.Mai – kampdag eller symbol?* (Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie, 1986).

¹²⁷ «Arbejderdemonstrasjon 1ste maj», *Social-Demokraten*, 9. mars 1890.

¹²⁸ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 9-10

¹²⁹ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 112-113

¹³⁰ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 27

¹³¹ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 114

reise et slikt krav trengte sosialistpartiene å stille seg som et uavhengig klasseparti som, ifølge referatet fra Pariskongressen i *Social-Demokraten*, «aldrig burde indgaa kompromis med andre politiske partier».¹³² Kampen for allmenn stemmerett i internasjonale konferanser var dermed ikke et krav som var reist utelukkende for demokratisk deltagelse i borgerlige parlamenter, men for å vinne over den arbeidende befolkningen for sosialismen. Den samme taktikken ble tatt drøftet igjen i 1890 på den skandinaviske arbeiderkongressen i Kristiania. Her la svenske Fredrik Sterky fram følgende resolusjon:

«Kongressen uttaler, at deltagelse i valg og storthingsarbeide udelukkende har agitatorisk betydning og saaledes ikke kan bruges til at gjennomføre nogetsomhelst direkte, praktisk formaal til fordel for arbeiderklassen; at en saadan deltagelse, som den for tiden udføres, nemlig mere eller mindre i forbindelse med borgerlige partier eller grupper, demoraliserer deltagerne, særskilt arbeidernes representanter».¹³³

Denne resolusjonen ble stemt ned til fordel for Pariskongressens resolusjon som var mer åpen for tolkning. Jeppesen bemerket Sterkys resolusjon som en misforståelse. «Efter vor mening skader ethvert kompromis i alle tilfælde arbeidernes sak».¹³⁴

Arbeiderklassen og Jordspørsmålet

I 1889 regnes som startåret for de første moderne streikene i Norge, hvor blant annet kvinnelige arbeidere deltok i stor grad. Arbeiderpartiets ledere fikk nå vist sin mulighet til å mobilisere stadig flere arbeidere. Fyrstikkarbeiderskenes streik ble ledet an av Jeppesen og senere Arbeiderpartiet-leder Oscar Nissen, mens Knudsen ledet typografene i streik.¹³⁵ Satt i perspektiv er de få streikene man har i Norge på denne perioden bare en brøkdel av de man så i Sverige¹³⁶ og Danmark.¹³⁷ Selv om de norske fagforeningene og sosialistenes kamplyst vokste så hadde man ikke den samme hyppige økningen av industriarbeidere som i andre land. I 1890 var det bare 60 956 industriarbeidere i Norge, altså knappe 3.05% av befolkningen. Til tross for

¹³² «Den internationale arbeiderkongress», *Social-Demokraten*, 28. juli 1889.

¹³³ Arne Ording og Halvard M. Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*, red. Halvdan Koht, bd. I (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1937). s. 113-114

¹³⁴ «Kongressen», *Social-Demokraten*, 28. august 1890,

¹³⁵ Håkon Meyer, *Den politiske arbeiderbevegelse i Norge*, 2. utg. (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis forlag, 1935). s. 119

¹³⁶ Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*. s. 106

¹³⁷ Georg Nørregård, *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899* (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1977). s. 364-365

svingninger kom dette antallet til å øke med 25.96% mot århundreskiftet.¹³⁸ Det store flertallet av nordmenn var fremdeles bønder av forskjellige slag, en utfordring for sosialistene som hovedsakelig organiserte industriarbeidere. «Jordspørsmålet» var noe ganske vesentlig annerledes og radikalt enn den jordbrukspolitikken ført av de borgerlige partiene. Dette spørsmålet hadde fra starten en internasjonal dimensjon. Debatten oppstod i den første internasjonale hvor man forsøkte å analysere, samt finne løsninger på den langsomme overgangen fra jordbrukssamfunnet til industrisamfunnet. Ikke bare fordi bøndene utgjorde i mange sosialisters øyne en trussel, men også fordi lønnsarbeid og industrialisering ble ansett som nødvendige forutsetninger for et sosialistisk samfunn. Små og store bønder, husmenn og landarbeidere hadde varierende økonomiske og politiske interesser, noe som også utviklet seg over tid. Dette gjorde at sosialister så på dem som både mulige allierte i klassekampen så vel som klassefiender. De skandinaviske arbeiderkongressene på 1880-årene vedtok resolusjoner som kun tok for seg landarbeidere (de som jobbet mot lønn) og søkte hovedsakelig å organisere disse på lik linje med andre arbeidere. Venstre og Arbeidersamfunnene sin politikk på den andre siden gikk inn for selveie og utdeling av jord.¹³⁹ Det ble ikke vist mye kompromiss på Arbeiderpartiets landsmøte i 1890 hvor de vedtok følgende:

«Den skade, som landarbeiderne forårsaker byarbeiderne, kan kun opphæves med frikonkurransesystemets avskaffelse og indførelse av fælleseie av produktionsbetingelserne. Veien til at naa dette maal er arbeidernes organisation».¹⁴⁰

Samme år på den skandinaviske arbeiderkongressen i Kristiania ble det stemt frem et lignende forslag om å underlegge jordbruket arbeiderklassens kontroll og å organisere landarbeiderne.¹⁴¹ Oppmøtet fra Sverige og Danmark på kongressen var nokså knapt.¹⁴² Det oppstod også raskt konflikt mellom gruppene, blant annet over jordspørsmålet. Først mellom de danske revolusjonære og fagforeningsfolkene, og senere mellom Arbeiderpartiet og de Venstre-affilierte.¹⁴³ Lange hevder også denne politiske striden gjenspeilet de generelle trendene man fant i den internasjonale bevegelsen.¹⁴⁴ Striden mellom revolusjonære og reformister var fremtredende i de fleste europeiske land. Gnistene mellom Venstre og

¹³⁸ Det Statistiske Centralbyraa, *Statistiske Oversigter*. s. 23

¹³⁹ Einar A Terjesen, «Arbeiderbevegelse og politikk i 1890-årene», *Arbeiderhistorie*, 1991, 21–51. s. 40

¹⁴⁰ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolusjoner*. s. 11

¹⁴¹ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 140-141

¹⁴² Det nye revolusjonære danske partiet deltok, mens det sosialdemokratiske partiet var fraværende.

¹⁴³ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 136-137

¹⁴⁴ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 111

Arbeiderpartiet er likevel unike i denne perioden ettersom at de fleste europeiske sosialistparti hadde brutt alle tilknytninger med liberale for lengst, eller aldri hatt noen til å begynne med slik som i det danske, svenske, belgiske, nederlandske og tyske partiet.

Likevel stadfester ikke internasjonale noen posisjon angående jordspørsmålet før Zürichkongressen i 1893.¹⁴⁵ Jordspørsmål-debatten ved landsmøtet 1895 kom også til å skape strid mellom Jeppesen og tidligere Venstremann og senere statsminister, Christopher Hornsrud. Jeppesen sto på prinsippet om felleseie som for gårdseieren Hornsrud var uhørt. Ifølge Lange kom det aldri til noe kompromiss som «kunde løse striden i partiet».¹⁴⁶

Norske Erfurtianere

Den politiske retningen til Arbeiderpartiet kom til krystalliseres ved landsmøtet i august 1891. Her vedtok man et helt nytt program modellert på et *utkast* til SPDs kjente erfurtprogram publisert i det tyske partiets hovedorgan *Vorwärts*.¹⁴⁷ Dette var et klart marxistisk program skrevet av Bebel, Kautsky og Bernstein som forkastet alt av det lassalianske innholdet som var å finne i gothaprogrammet. Jeppesen som hadde blitt valgt til leder av Arbeiderpartiet året før hadde fulgt nøye med programdebatten som foregikk i SPD.¹⁴⁸ Her har Magdahl gjort et interessant funn: Arbeiderpartiets parti-program bygde på et utkast¹⁴⁹ som ble vedtatt *før* det kjente erfurtprogrammet.¹⁵⁰ Vi kan dermed også anta at Arbeiderpartiets program er det aller første av de «Erfurt-inspirerte» programmene som brer seg over bevegelsen.¹⁵¹ Erfurtprogrammet starter med en ingress som tar for seg de endelige målene, avskaffelsen av kapitalismen og arbeiderklassens frigjøring i alle land, etterfulgt av umiddelbare krav.¹⁵² Dette er kjent som et «minimum-maksimum program». Minimum-delen tar for seg de umiddelbare reform-kravene partiet ønsker å gjennomføre før de har tatt makten. På den andre siden representerer maksimum-delen partiets langsiktige mål om overgangen til et klasseløst samfunn.

¹⁴⁵ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 40-41

¹⁴⁶ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 207-208

¹⁴⁷ «Det tyske socialdemokratiske program», *Social-Demokraten*, 7. juli 1891.

¹⁴⁸ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 125

¹⁴⁹ Fostervoll var først til å bemerke dette i 1935 men konkluderer at programmene bare lignet og ikke kan ansees som en kopi. Lange var nokså nærme funnet i 1937, men tar feil i at Arbeiderpartiets program var utformet av sammendraget utgitt 7. juli i *Social-Demokraten*. Dette har jeg blitt gjort oppmerksom på av Einar A. Terjesen.

¹⁵⁰ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927: tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 43

¹⁵¹ Av sosialistpartier med Erfurt-inspirerte program kan vi ramse opp følgende: Italienske PSI 1892, bulgarske BRSDP 1894, kroatisk SDSHiS 1894, svenske SAP 1897, sveitsiske SP 1902, russiske RSDLP 1902 og amerikanske SPA 1912.

¹⁵² Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 247-250

I ingressen skisseres det en marxistisk analyse av hvordan kapitalismen har skapt økende klasseskiller mellom fattig og rik globalt.¹⁵³ Det slås fast et prinsipp om at kampen står på internasjonal, framfor nasjonal grunn:

«I alle lande med kapitalistisk produktionsmaate har arbeiderne samme interesser; med verdenssamkvemmets og verdensmarkedets utvidelse blir arbeidets stilling i hvert land bestandig mere avhengig av arbeidernes stilling i andre lande; arbeiderklassens befrielse er derfor ikke en national, men en social opgave, til hvilken arbeidernes interesser i alle kulturlande er knyttet i like høi grad»¹⁵⁴

Arbeiderpartiets program var langt kortere enn erfurtprogrammet som hadde en lengre analyse av de forskjellige klassene og kapitalismens fremvekst. Magdahl karakteriserer Arbeiderpartiets program som hovedsakelig basert på marxistiske idéer, til tross for visse «lassalleanske trekk» og en «deterministisk forståelse av den historiske materialismen».¹⁵⁵ Likevel avviser Arbeiderpartiets program «statssosialismen» som Marx hadde kritisert Lassalle for. Programmet gir uttrykk for en «utmattelses-strategi» (*Ermattungsstrategie*) som ofte er tilskrevet Kautsky. Denne tok for seg veien til sosialisme gjennom langsiktig, organisatorisk arbeidet. Sosialistene skulle ikke på kunstig vis «skape» en revolusjon eller ta makten gjennom et *coup d'état*, men heller vente til arbeiderklassen kunne ta makten fredelig, eller hvor en revolusjonær tilstand gjorde det nødvendig å kjempe med våpen.¹⁵⁶ Selv om denne strategien hadde fotfeste i Marx og Engels ble den i samtiden omtalt som strategien til «Kautsky-Bebel trenden».¹⁵⁷ Denne strategi er å anse som iboende både det norske og det tyske partiets program, samt resolusjonene vedtatt i internasjonale.¹⁵⁸ I mye av litteraturen blir denne strategien tilskrevet tanken om ett unngåelig sammenbrudd (*Großer Kladderadatsch*) som ville utløse en europeisk revolusjon.¹⁵⁹ Selv om det store sammenbruddet ikke er å finne i programmet så kom

¹⁵³ Ingressen er klart inspirert av Parti Ouvrier-programmet av 1880 som ble skrevet av Marx og Guesde.

¹⁵⁴ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 12

¹⁵⁵ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 48-49

¹⁵⁶ Jukka Gronow, *On the Formation of Marxism : Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy* (Haymarket Books, 2016). s. 7

¹⁵⁷ «Kautsky-Bebel trenden» har i ettertid blitt omtalt som en form for «sentrisme» med nokså varierende og tvetydige betydninger. Begrepet har hovedsakelig blitt benyttet av aktivister på den revolusjonære venstresiden, da ofte som et forsøk på å avskrive Kautsky-Bebel trendens innflytelse på ledende figurer som Lenin.

¹⁵⁸ Gronow, *On the Formation of Marxism : Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*. s. 157-161

¹⁵⁹ Denne tanken kan spores tilbake til en riksdag-tale holdt av Bebel den 28. November 1884 og en artikkel av Engels. Se *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages* (Berlin: Norddeutschen

denne deterministiske idéen frem med jevne mellomrom, da hovedsakelig som agiterende og optimistisk retorikk framfor en konsis katastrofe-doktrine. Det er her verdt å bemerke hvordan denne idéen ble brukt mot sosialistene i samtiden. I *Morgenbladet* kan vi lese at «Socialistmatador Bebel» erklærte «med absolut sikkerhed, at aaret 1898 vilde komme til at se det store ‘Kladderadatsch’».¹⁶⁰

Til tross for Engels godkjennelse av erfurtprogrammet kom ikke hans krav om opprettelsen av en demokratisk republikk med.¹⁶¹ Allikevel videreføres mange av de umiddelbare kravene direkte fra 1848-programmet til det tyske kommunistpartiet som Marx og Engels var med å stifte.¹⁶² Kanskje mest interessant er det gamle republikanske kravet om allmenn folkevæpning framfor en stående hær, altså en «demokratisering» av voldsmonopolet som ville kunne beskytte arbeiderne.¹⁶³ Marxistenes triumf over lassalianerne på Erfurtkongressen kommer klart fram i Liebknecht sin tale, trykt i *Social-Demokraten*:

«Jo mere vor magt udfolder sig, desto raskere vil vi styrte det nuværende samfund og plante socialdemokratiets sejrige banner paa den erobrede grund».¹⁶⁴

Spøkelset av Lassalle så ut til å være forvist. Marxistenes gamle rivaler fra den første internasjonale kom da til å tre frem igjen: Anarkistene. Samtidig som det kortlevde revolusjonære danske partiet gikk i mer anarkistisk retning ble det ført brudd med anarkistene i det svenske partiet. Den internasjonale kongressen i Brussel 1891 aktualiserte konflikten med de anarkistiske strømningene. Her ble stemt fram en resolusjon som eksplisitt ekskluderte anarkister.¹⁶⁵ Jeppesen som deltok stemte mot denne resolusjonen på bakgrunn at anarkistene representerte en klar minoritet. En eksklusjon ville da gjøre de til «martyrer».¹⁶⁶ Flertallet (inkludert danskene og svenske) var ikke på Jeppesens side. Selv om anarkistenes deltagelse kom til å bli den store debatten på Brusselkongressen så er det verdt å bemerke Jeppesens rapport. I rapporten understreker han at «de sterkeste motstanderne til Arbeiderpartiet er Venstre», samt det at «partiet ennå ikke har egne representanter, men i rikets nest største by vil

Allgemeinen Zeitung, 1885). s. 79-81 og Friedrich Engels, «Der Sozialismus in Deutschland», *Die Neue Zeit* 1, nr. 19 (1892): 580–89.

¹⁶⁰ «Fra Socialdemokratiets Leir», *Morgenbladet*, 20. januar 1898.

¹⁶¹ August Nimtz, «Marx and Engels—The Unsung Heroes of the Democratic Breakthrough», *Science & Society* 63, nr. 2 (1999): 203–31. s. 222-223

¹⁶² Karl Marx og Friedrich Engels, «Demands of the Communist Party in Germany», 1848, Marx ist Internet Archive. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/03/24.htm> Besøkt: 2022-10-13

¹⁶³ Kringen, *Landsmøter: Beslutninger og Resolusjoner*. s. 13

¹⁶⁴ «Liebknechts programtale ved kongressen i Erfurt», *Social-Demokraten*, 31. oktober 1891.

¹⁶⁵ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 29-36

¹⁶⁶ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 128-130

halvparten av de liberale setene bli vunnet av sosialistene». ¹⁶⁷ Dette står i kontrast til Jeppesens rapport fra Pariskongressen, hvor han hevdet at arbeiderklassen i Norge hadde totalt forkastet den liberale reform-politikken. Internasjonalen avholdt sin neste kongress i Zürich 1893, hvor daværende redaktør av *Social-Demokraten*, Krøger Johansen ble sendt som delegat. ¹⁶⁸ Johansen var valgt direkte fra partistyre, noe som førte til skarp kritikk på landsmøte til Arbeiderpartiet samme år. Her ble det fattet et nytt vedtak om at kun Arbeiderpartiet sine landsmøter kunne utnevne delegater til internasjonalens kongresser. ¹⁶⁹

På Zürichkongressen var spørsmålet om internasjonalens taktikk mot krigsfaren oppe til debatt. Nederlandske Domela Nieuwenhuis gikk til angrep på Bebel som tidligere hadde godtatt tanken om å støtte Tyskland i krig mot Tsar-Russland, da som et forsvar av ytrings- og organisasjonsfriheten. Nederlenderne stilte en taktikk-resolusjon som stadfestet generalstreik og militærnekt ved et mulig krigsutbrudd. Denne resolusjonen ble nedstemt av majoriteten. ¹⁷⁰ Samtidig forsøkte Liebknecht å understreke at det tyske partiet var mot all nasjonalsjåvinisme, og hadde derfor ingen ønske om å tviholde på Alsace-Lorraine. ¹⁷¹ Dette blir fulgt opp av Johansen som var en del av mindretallet som stemte med Nieuwenhuis:

«Hos os, hvor krigen stedelse er færdig til at bryde løs, har man befattet sig alvorlig med dette spørmaal. Vi saavel som svenskerne maa forhindre krigen ved arbejdsindstilling (militærstrejk). Vel vil dette ikke gaa av uden blodsudgyelse, men paa denne maade vil der ialfald ikke flyde saa meget blod som i en krig». ¹⁷²

Resolusjonen som blir vedtatt fastslår at partiene må avvise alle krigsobligasjoner og mobilisere til demonstrasjoner med krav om fred og avvæpning. ¹⁷³ Resolusjonen ble vedtatt på bakgrunn av ønsket om å ivareta handlingsrommet til internasjonalens medlemspartier uten å universalisere taktikk.

¹⁶⁷ Publié Par Le Secrétariat Belge, *Congrè International Ouvrier Socialiste : Tenu A Bruxelles du 16 Au 23 Aout 1891* (Bruxelles: Imprimerie Ve Désiré Brismée, 1893). s. 220-221 Min oversettelse: «Les adversaires les plus forts du parti ouvrier sont les libéraux [...] Le parti n'a pas encore ses propres représentants, mais, dans la seconde ville du royaume, la moitié des sièges libéraux seront acquis aux socialistes.»

¹⁶⁸ «Som representant», *Social-Demokraten*, 22. juni 1893.

¹⁶⁹ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 24

¹⁷⁰ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 73

¹⁷¹ Johan Dørum, red., *Beretning om den internasjonale socialistiske kongres i Zürich den 6.-13. August 1893* (Kristiania: G. Bergs Bogtrykkeri, 1894). s. 12

¹⁷² Dørum. s. 13

¹⁷³ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 45

Unionsstriden hadde tvunget fram spørsmål om konkret taktikk i både den norske og svenske bevegelsen. I forkant av den skandinaviske arbeiderkongressen i Malmø hadde *Social-Demokraten* publisert en artikkel av den svenske sosialisten og senere statsminister, Hjalmar Branting hvor han argumenterte for en demokratisk republikk som løsning på unionsstriden. Høyesterettsadvokat og Arbeiderparti-mann Ludvig Meyer argumenterte mot Branting på bakgrunn av faren for at Russland skulle invadere en nyetablert og svak republikk.¹⁷⁴ Lange poengterer i en fotnote at Arbeiderpartiets stilling til «russlandfaren» var nokså lignende det tyske partiets stilling.¹⁷⁵ Jeppesen uttalte følgende på landsmøtet i 1898:

«Vilde Russland erobre Norge, saa kunde vi ligeoverfor det ikke stole paa vort forsvarsvæsen, da maatte vort eneste haab være den socialistiske internasjonisme».¹⁷⁶

De første brister

På Zürichkongressen uttaler Branting seg om framgangen til de skandinaviske arbeiderkongressene, hvor den parlamentariske taktikken hadde blitt stadfestet gjennom et «endelig brud med den ‘quasi-revolusjonære anti-parlamentariske frase’».¹⁷⁷ Tvetydigheten rundt holdningen til parlamentarisk arbeid her kan sies å være (1) en taktikk (klart formulert i internasjonalen) om å bruke parlamentene for revolusjonære formål og (2) ett ideologisk ordskifte fra et rendyrket «klasseparti» til et «folkeparti», slik det står i resolusjonen utformet av Branting.¹⁷⁸ Dette førte også til at det lassalienske begrepet om «en reaksjonær masse» ble fjernet fra programmet til den skandinaviske arbeiderkongressen, da på bakgrunn om at kun det svenske partiprogrammet (som på denne tiden ble revidert til et Erfurt-lignende program) inneholdt dette begrepet. Denne resolusjonen kan ansees som både et steg i retning av klassekompromiss politikk, så vel som en forkastning av lassalienske ordlyder.¹⁷⁹ Meyer tar til orde for en slags statssosialisme gjennom å argumentere for å «demokratisere» den eksisterende staten.¹⁸⁰ Ulikt Lassalles idé representerer dette ett forsvar av den eksisterende staten mot

¹⁷⁴ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 10-11

¹⁷⁵ Lange. s. 232

¹⁷⁶ «Protokol over forhandlingerne ved Det norske arbeiderpartis 12te landsmøde», 1898, . s. 13-14

¹⁷⁷ Dørum, *Beretning om den internasjonale socialistiske kongres i Zürich den 6.-13. August 1893*. s. 7

¹⁷⁸ Ormestad, *Skandinaviske Arbeiderkongresser, Beslutninger og resolutioner*. s. 32

¹⁷⁹ Uten å legge for mye vekt på denne resolusjonen så gir det uttrykk for Brantings ministersosialisme, noe som gjenspeiles i hans deltagelse i regjeringen Edén. Koalisjonsregjeringen ledet av Liberala samlingspartiet som trådte inn i oktober 1917, bare et par måneder etter den russiske revolusjonen.

¹⁸⁰ Fostervoll, *Arbeiderskandinavismen*. s. 178-179

revolusjon. I Norge kan vi knytte disse diskusjonene opp til forholdet mellom Arbeiderpartiet og de liberale. Meyer og tidligere Venstre-politiker Ole Georg Gjøsteen, hadde i lang tid ønsket kompromiss med Venstre og Arbeidersamfunnene. På Arbeiderpartiets landsmøte i Bergen kom det til åpent brudd med Venstre. Resolusjonen som ble vedtatt åpnet likevel opp for mulige forhandlinger, hvis de liberale stilte seg bak Arbeiderpartiets krav. En kort rapport om landsmøte i Bergen er også å finne i *Vorwärts*.¹⁸¹ Som svar til kritikken til de som ønsket prinsipiell opposisjon mot alle slike allianser svarte Jeppesen følgende:

«Partiet ophørte jo ikke at føre klassepolitikk, om det indgik alliance med de borgerlige partier. I det spørsmål var man i fuld overensstemmelse med de store internationale kongressers avgjørelser».¹⁸²

Selv om det ikke kan sies å ha vært noen full overenstemmelse med internasjonalsens resolusjon så var dette for Arbeiderpartiets ledelse et rent pragmatisk spørsmål. I løpet av årene hadde Meyer gått fram og tilbake på disse spørsmålene, mens Jeppesens posisjon var langt klarere: «Den, som ikke gir os vor ret, er vor fiende; det er vor stilling overfor venstre».¹⁸³ På landsmøtet i Skien spisset denne diskusjonen seg til. Både Oscar Nissen og Meyer ønsket å henvende seg til Arbeidersamfunnene, noe som ble møtt med hard kritikk av Knudsen og Jeppesen.¹⁸⁴ Selv om disse debattene hovedsakelig gikk på rent praktiske spørsmål, så gir de også uttrykk for ideologiske forskjeller. Disse kom til å forandre seg over tid, noe som gjør det vanskelig å identifisere eller generalisere en konkret høyre- og venstrefløy i partiet. I et foredrag Jeppesen holdt i København, gjengitt i *Vorwärts*, hevder han at Arbeiderpartiet enda ikke kunne opptre som et selvstendig parti, og måtte derfor fokusere på individuelle programpunkter som de kunne vinne fram gjennom Venstre.¹⁸⁵ På landsmøtet i 1897 går Jeppesen inn for bindende samarbeid med Arbeidersamfunnene.¹⁸⁶ Meyer inntar ledervervet i Arbeiderpartiet som han kom til å beholde fram til århundreskiftet.

¹⁸¹ «Norwegischer Sozialisten-Kongress», *Vorwärts*, 20. juni 1894.

¹⁸² Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 49-50

¹⁸³ «Det offentlige møde», *Social-Demokraten*, 31. desember 1892.

¹⁸⁴ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 69-70

¹⁸⁵ «Die norwegische Arbeiterbewegung», *Vorwärts*, 26. juni 1896.

¹⁸⁶ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 105-106

Debatten om valgtaktikken på landsmøtet gikk for seg bak lukkede dører og det ble derfor ikke ført referat.¹⁸⁷ For Magdahl markerer landsmøtet i 1897 starten på en ideologisk nyorientering, derav et brudd som ikke gjør seg gjeldende før landsmøtet i 1901.¹⁸⁸

I 1894 hadde Arbeiderpartiet deltatt i sitt første stortingsvalg og oppnådde knappe 525 stemmer.¹⁸⁹ Ved kommunevalget i 1896 gjorde Arbeiderpartiet det også svært dårlig. Valget vakte kontrovers ettersom at Gjøsteen ble valgt inn i Stortinget gjennom Venstre, uten å ha rådført seg med Arbeiderpartiets ledelse.¹⁹⁰ De magre valgresultatene og den vedvarende Venstre-innflytelsen gjorde at Arbeiderpartiet ikke fikk gjennomført en selvstendig valgkamp. «Naturligvis maa vi til gjengjæld endnu en række aar gi afkald paa den 'øvelse' og tvilsomme betydning af at udgjøre en minoritets-repræsentasjon».¹⁹¹ Selv med stemmerettsutvidelsen av 1898 kom ikke Arbeiderpartiet til å få en eneste representant på Stortinget før i 1903. Ved landsmøte ble det oppsummert slik:

«Blir vi ikke et stort og mægtigt parti ved næste stortingsvalg, saa vil det være vor egen skyld, det vil fordi arbeiderne da ikke har vist sig modne til den stemmeret de nu har faat».¹⁹²

Lange argumenterer at landsmøtet i 1898 markerte en «nyorientering» ettersom at partiet satt seg som mål å få inn sine representanter på Stortinget. Arbeiderpartiet tok da et steg vekk fra 1891-programmet og omfavnet i praksis den samme politikken som folk som Georg von Vollmar og Alexandre Millerand. Disse to skal vi komme tilbake til. Ludvig Meyer ble for de mest radikale i Arbeiderpartiet selve personifiseringen av den opportunistiske politikken som kom til å prege partiet framover.¹⁹³ Terjesen kritiserer Langes «faseteori»:

«Den sosialdemokratiske tenkemåten var forbausende konstant. Stemmeretten influerte selvsagt på den første politikken, men ikke vesentlig på tenkemåten.»¹⁹⁴

¹⁸⁷ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 43

¹⁸⁸ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 63-65

¹⁸⁹ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 55

¹⁹⁰ Lange. s. 98-99

¹⁹¹ *Social-Demokraten*, 10. august 1896.

¹⁹² «Det norske arbeiderpartis 12te landsmøde», *Social-Demokraten*, 9. august 1898.

¹⁹³ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 129-13

¹⁹⁴ Terjesen, «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910». s. 122

Økonomisk sett var 1890-årene en krevende periode for partiet, noe som gjorde at de så seg nødt til å be både det tyske og det danske partiet om støtte, hvorav Arbeiderpartiet mottok 1000 mark i støtte fra SPD i 1894.¹⁹⁵ Den magre økonomien gjorde også at Arbeiderpartiet ikke fikk sendt noen delegater til internasjonals kongress som ble holdt i London 1896.¹⁹⁶ I landsmøte-protokollen står det følgende:

«Af finansielle hensyn blev det besluttet ikke at sende nogen repræsentant til den internasjonale arbejderkongress, som skal afholdes i London den 26de juli og følgende dage».¹⁹⁷

Vi kan også nevne at Arbeidernes Faglige Landsorganisation, senere LO ble stiftet i 1899. Samtidig som mye av den økonomiske kampen da ble delegert videre, så var det ikke noe kollektivt medlemskap mellom Arbeiderpartiet og landsorganisasjonen grunnet Venstre-innflytelsen.¹⁹⁸ Til tross for tilsynelatende liten internasjonal forbindelse i denne perioden så vokser det fram flere utenlandske sosialistklubber i Kristiania. Av disse kan vi nevne tyske «Vorwärts» og «Freiheit», svenske «Manhem» og danske «Markus Thrane», alle tilsluttet Arbeiderpartiet. Ifølge Lorenz var dette «både utrykk for internasjonalismen i arbeiderbevegelsen, for vandretradisjonene, og for forsøkene på å opprettholde forbindelsen med sitt lands arbeiderbevegelse».¹⁹⁹

Revolusjon, revisjon og reform

I 1895 dør Marx' makker Engels. På det teoretiske planet betyr dette begynnelsen av en ny epoke for marxismen, som da befant seg enda lengre unna sin opprinnelige kilde. I *Social-Demokraten* rapporteres bortgangen slik:

«[...]socialismen lider ved Friedrich Engels bortgang, samtidig som vi mindes hans store utrættelige arbeide i proletariatets tjeneste med den inderligste taknemmelighed».²⁰⁰

¹⁹⁵ Lange, *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. s. 54

¹⁹⁶ Dette til tross for at internasjonals hadde reservert hele syv soveplasser for de norske delegatene. «Salles Réservee Aux Divers Nationalités», 1896.

¹⁹⁷ «Protokol over forhandlingene med Det norske arbeiderpartis 10de landsmøde», 1896, . s. 8

¹⁹⁸ Lorenz, *Arbeiderbevegelsens Historie 1789-1930: Norsk Sosialisme i Internasjonal Perspektiv*. s. 83

¹⁹⁹ Einhart Lorenz, «'Vorwärts' og 'Freiheit', To tyske sosialistforeninger i Kristiania rundt 1900», *Arbeiderhistorie*, 1991, 160–65.

²⁰⁰ «Friedrich Engels», *Social-Demokraten*, 8. august 1895.

Mens Engels utvalgte «arvtager» og samarbeidspartner Bernstein begynte sitt arbeide med å revidere marxismen ble Kautsky raskt dratt fram som den internasjonale bevegelsens ledende teoretikeren, ofte omtalt som «marxismens pave».²⁰¹ Bernsteins verk *Sosialismens Forutsetninger* fra 1899 brøt med mange ledende idéer innenfor marxismen. *Sosialismens Forutsetninger* skisserte kapitalismens sammenbrudd og forsøkte å revidere marxismen dertil.²⁰² Bernstein ga et teoretisk grunnlag for en nokså rendyrket reformistisk politikk hvor revolusjon ble en ren umulighet, og hvor sosialismen skulle innføres gradvis «ovenfra», altså gjennom staten.²⁰³ Av marxistene ble Bernstein fremstilt som reformismens ledende talsperson, til tross for det faktum at hans teorier hadde svært liten innflytelse på partiets politiske praksis. Denne debatten kom raskt til å bli en av de viktigste debattene i internasjonale før verdenskrigen og markerte et teoretisk brudd med marxismen. I *Social-Demokraten* kan vi lese følgende:

«Bernsteins teorier har foraarsaget en stor storm inden det tyske socialdemokratiet. Og det er ikke noget at undres over. Bernstein var længe en af Marx' mest trofaste efterfølgere, nu bryder han staven over Marx' lære og søger at modbevise hans teorier».²⁰⁴

Debatten gikk så langt at den ble tatt opp til behandling på SPD sitt landsmøte. *Social-Demokraten* var raskt til å oversette *Vorwärts*-referater fra kongressen hvor det ble proklamert:

«Socialdemokraterne vil ikke, hvad Bernstein vil, et demokratisk-socialistisk reformparti, altsaa en principiell modsætning til, hvad som hidtil har været vort partis grundvæsen, nemlig: partiet er et revolutionært parti!».²⁰⁵

Den teoretiske striden ble i samtiden tolket som ett politisk oppgjør, samt en slags konsolidering for marxistene. Spesielt marxisten Rosa Luxemburg i hennes polemiske verk *Reform eller Revolusjon*, ble i den tyske arbeiderpressen reist fram som vinneren av debatten.

I *Social-Demokraten* rapporterte Meyer på debatten som foregikk i *Vorwärts* som en «meget livlig og intressant diskusjon». I samme artikkel kommenterer han den nye boken til den danske marxisten Gustav Bang som «stempler Bernsteins skrift som 'en mislykket bog',

²⁰¹ Paul Blackledge, «Karl Kautsky and Marxist Historiography», *Science & Society* 70, nr. 3 (2006): 337–59. s. 338

²⁰² Eduard Bernstein, *Sosialismens forutsetninger*, overs. Harald Berntsen, Sosialistiske klassiskere (Oslo: Pax Forlag, 1973). s. 12

²⁰³ Bernstein. s. 69-74

²⁰⁴ «Frontforandring inden socialdemokratiet», *Social-Demokraten*, 18. august 1899.

²⁰⁵ «Den tyske partidag», *Social-Demokraten*, 16. oktober 1899.

der dog gjør den nytte at holde selvkritiken i socialdemokratiet levende, thi er der noget, som Marx' ægte disciple maa undgaa, er det selvfølgelig at forbruske i dogmatisme». ²⁰⁶ Det var nok flere som oppfattet Bernsteins teorier som et friskt pust. Ti år senere argumenterer Olav Kringen, etter å ha deltatt på et av Bernsteins foredrag i Amsterdam at «vor taktik vilde i ham fundet en varm forsvarer». ²⁰⁷

Utfallet og påvirkningen av debatten forble på det teoretiske planet. Steenson oppsummerer debatten slik: «Bernstein's theory did serve as a whetstone on which the orthodox sharpened their own views». ²⁰⁸ Det praktiske reformarbeidet var allerede blitt en sentral del av bevegelsen, både for de revolusjonære og for reformistene. Selv om partiene i internasjonalen (inkludert Arbeiderpartiet) holdt en klar sosialistisk profil og bedrev radikal agitasjon så gjenspeilet dette ikke den dagligdagse politikken som gjorde seg fremtredende mot slutten av århundrene. En praksis som ikke så ut til å behøve noe teoretisk grunnlag. I et brev til Bernstein fra den reformistiske SPD-sekretæren Ignaz Auer kommer denne holdningen klart fram: «one doesn't say such things, one simply *does* them». ²⁰⁹

Allerede i 1894 var lederen av SPD i Bayern, Georg von Vollmar og hans meningsfeller i gang med å inngå kompromiss med lokale borgerlige partier, samt å stemme for lokale budsjetter, på tvers av parti-prinsipp. ²¹⁰ Brantings «folkeparti»-idé minner veldig om politikken til Vollmar som ønsket å appellere til de bayerske bøndene. ²¹¹ Den prinsippfaste politikken oppsummert i Liebknechts slagord: «not a man and not a penny for this system!» hadde vist seg som utilfredsstillende for de som ønsket kortsiktige seiere. ²¹² Samarbeid med borgerlige ble fremdeles ansett som ren opportunisme som, ifølge Kautsky «rob us of the confidence of all honorable elements in the masses». ²¹³ Mens Bernstein enda ble refset i alle kanter kan en ane et snev av sympati hos Jeppesen:

«[...]jendu har han kun faa 'tilhængere', for faa til å i mindste grad at kunne ryste socialdemokratiets grundlag. Og det bør jo vore modstandere mærke

²⁰⁶ «Bernstein og Marx», *Social-Demokraten*, 6. mai 1899.

²⁰⁷ Olav Kringen, «Fra den socialistiske kritik», *Social-Demokraten*, 7. juli 1909.

²⁰⁸ Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 214

²⁰⁹ J. P. Netti, *Rosa Luxemburg: The Biography* (Verso Books, 2019). s. 182

²¹⁰ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 91-92

²¹¹ Steenson, «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 183-184

²¹² Wilhelm Liebknecht, *Speeches of Wilhelm Liebknecht*, bd. VII, *Voices of Revolt* (New York: International Publishers, 1928). s. 93

²¹³ Karl Kautsky, *The Road to Power*, overs. A. M. Simons (Chicago: S. A. Bloch, 1909). s. 126

sig, at det Bernstein arbeider for og tilstræber ved sin kritik, er et bedre og sterkere social-demokrati». ²¹⁴

Også i Sverige fantes det en viss sympati med Bernstein. Branting ga i 1900 et foredrag hvor han argumenterte at revisjonismen «är ingenting annat än en *mognadsförändring*», og at selv om han var uenig med Bernsteins verk om man «skall ta hononom efter bokstaven», så var enighet og toleranse i bevegelsen fremdeles det viktigste. ²¹⁵ Selv om de skandinaviske sosialister trolig hadde en annen, mindre direkte fiendtlig holdning til revisjonismen så er det lite som tyder på at Bernstein hadde noen direkte innflytelse på Arbeiderpartiets politikk og ideologi. ²¹⁶ Allikevel markerer stemmerettsutvidelsen en ny vending for partiet i retning av den politikken som ventet de på Stortinget. Som svar på kritikk om opportunisme fra *Intelligentssedlerne* etter landsmøtet i 1898 svarer Jeppesen:

«I stater hvis forfatninger aabner adgang til at naa dette maal ad parlamenarisk vei er det selvfølgelig at socialdemokratiet bliver et reformparti, og da det af alle politiske partier er det, som har sat sig de største opgaver – det fjernste maal, saa er det ligesaa selvfølgelig, at det af alle partier maa være det mest oppurtunistiske, saafremt det ønsket at øve indflytdelse paa sagernes øieblikkelige udvikling».

Videre forsikrer han om at «det norske socialdemokrati fra den første stund, har været et reformparti og ikke noget ‘omvæltningparti’». ²¹⁷ Om dette er en annen side av Jeppesen som i 1893 beskrev sosialisme som «ensbetydende med en fulstændig social omvæltning», eller en tolkning av sosialistpartiet som revolusjonært, men ikke «revolusjons-skapende» er uklart. ²¹⁸ Her kan man sette spørsmålsteget hvorvidt det er retorikken som har endret seg eller den politiske praksisen. Her kan vi sette et skille mellom sosial og politisk revolusjon. Terjesen argumenterer at Knudsen og Jeppesen konsistent mente at man kunne «erobre den politiske makten og gjennomføre en sosialistisk revolusjon i det øyeblikk de oppnådde flertall på Stortinget». ²¹⁹ Arbeiderpartiet var aldri noe «putsch-parti», men deres tilnærming til revolusjon,

²¹⁴ *Social-Demokraten*, 11. juni 1900.

²¹⁵ Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*. s. 181-182

²¹⁶ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 66

²¹⁷ Carl Jeppesen, «Det mest oppurtunistiskhadede parti i landet», *Social-Demokraten*, 13. august 1898.

²¹⁸ Carl Jeppesen, *Socialismens Nødvendighed* (Kristiania, 1893). s. 38

²¹⁹ Einar A Terjesen, «Sosialisme og demokrati - Målet og veien for norske sosialdemokrater», *Arbeiderhistorie*, 2014, 52–77. s. 73-74

samt overgangenperioden fra kapitalismen til sosialismen forblir nokså uklar. Jeppesen gir likevel uttrykk for «utmattelses-strategien» i *Social-Demokraten* hvor han siterer Bebel:

«Vi arbeider og kjemper for at komme fremad, ubekymrede om ‘hvor’ og ‘naar’ grænsepælene for en ny og bedre tid for menneskene skulde reises». ²²⁰

Her er det en idé om en samfunnsutvikling som vil lede mot revolusjon og sosialisme, ulikt det Meyer kalte «den doktrinære revolutionisme» som ikke var i stand til å kunne «erkjende utviklingen, da den strider mod deres ‘principer’». ²²¹

Ministersosialisten Millerand

I 1899 trådte den franske sosialisten og senere president, Alexandre Millerand, inn i den franske regjeringen som forsøkte å demme opp den politiske krisen som hadde blusset opp under Dreyfus-affæren. ²²² Millerand, en viktig skikkelse i internasjonale, kom på lik linje med Bernstein til å bli kritisert og skape enorm kontrovers. Mens Bernsteins revisjonisme fant svært få allierte, var Millerand en langt mer omstridt skikkelse i bevegelsen. *Social-Demokraten* rapporterer:

«Hvad Millerands indtræden i ministeriet Waldeck-Rousseau angaar, er meningene mere delte. Liebknecht, Plekhanof og Ferri kan ikke billige den. Belgierne, hollænderne, danskerne og flere af tyskerne billiger den derimod uden forbehold».

Videre bemerkes det:

«Det er intressant at se Kautsky og Bernstein, der i det sidste aar har kjæmpet en haard videnskabelig kamp med hinanden om Marxismens principer – Kautsky Fotholder dem til yderste, Bernstein er oppurtunist – begge billiger baade Jaurès og Millerands holdning i Frankrige». ²²³

Kautsky gikk aldri god for Millerand og var en av de første til å kritisere Millerand og hans støttespillere i internasjonale. ²²⁴ Både Millerand og hans støttespiller Jean Jaurès var

²²⁰ Carl Jeppesen, «Harald Kristoffersen og socialdemokratiet», *Social-Demokraten*, 19. januar 1900.

²²¹ «Socialdemokratiet og samfundets revolusjonering», *Social-Demokraten*, 1. februar 1898.

²²² Lorenz, *Arbeiderbevegelsens Historie 1789-1930: Norsk Sosialisme i Internasjonal Perspektiv*. s. 74

²²³ «To spørsmål besvaret af kjendte socialdemokrater», *Social-Demokraten*, 18. oktober 1899.

²²⁴ Karl Kautsky, *Karl Kautsky on Democracy and Republicanism*, overs. Ben Lewis, bd. 196, *Historical Materialism* (Brill, 2019). s. 27-28

begge viktige skikkelser i internasjonalen, spesielt Jaurès arbeidet for å skape enighet mellom de franske sosialistene. Arbeiderpartiet-avisen *Fremad* fulgte utviklingen i Frankrike nøye og melder om den sosialistiske samlingskongressen i Paris som «en seir for Millerand».²²⁵ Meyer deltok også på denne kongressen, hvor «vi socialdemokrater langt mod nord skylder at Millerand megen tak for de store ting, han allerede i sin korte ministertid har udrettet for arbeidernes sag».²²⁶ I en annen artikkel kan vi lese:

«Dette var Millerands debut som minister, og det var jo allerede nok til at vise socialdemokraterne, at selv som medlem af et bourgeois-ministerium kan en socialdemokratisk minister gjøre sin nytte».²²⁷

Stridighetene mellom de franske sosialistene, som for marxistene var prinsipiell («alt-eller-intet» ifølge Jaurès²²⁸) for å kunne oppnå enighet ble for Jaurès en serie «tilfældige bagateller».²²⁹ Millerand «virkeliggjør de forandringer, som det socialistiske parti i mange aar har hævded» skrev *Social-Demokraten*.²³⁰ Optimismen for Millerand var reell i Arbeiderpartiet. I vestlandsavisen *Arbeidet* ble det publisert ett referat av en hel Millerand-tale som ble etterfulgt rungende applaus, «Leve Millerand! Leve Millerand! Leve den sociale republik!».²³¹

Her kan man bemerke det at mange av artiklene angående konflikten mellom de franske sosialistene i Arbeiderpartiet-avisene²³² er hentet (eller inneholder sitater) fra *Petite République*, som i denne perioden var dominert av Jaurès støttespillere.²³³ Langes påstand om at de franske artiklene trolig var direkte kopiert fra den svenske og danske partipressen, framfor direkte oversatt ser, etter oppgavens undersøkelser ut til å være lite troverdig. Alle de skandinaviske hovedorganene rapporterte på utviklingen i den franske bevegelsen. Selv om vi kan anta at artikler ble brukt og omformulert i norske *Social-Demokraten* så er det lite som tyder på direkte kopiering. Sitater fra *Petite République* er å finne i *Social-Demokraten* så tidlig som i 1892 og utover.²³⁴ Til tross for marxisten Jules Guesdes korte verv som sjefsredaktør i 1897 var avisen mest av alt et uttrykk for en reform-orientert og ministersosialistisk politikk.²³⁵

²²⁵ «Socialist-kongresen i Paris», *Fremad*, 12. desember 1899.

²²⁶ Ludvig Meyer, «Den franske nationale, socialistiske kongres», *Fremad*, 5. desember 1899.

²²⁷ «Millerand», *Social-Demokraten*, 8. juli 1899.

²²⁸ Jean Jaurès, «En socialist ved magten», *Social-Demokraten*, 10. september 1900.

²²⁹ «Spørsmålet Millerand», *Social-Demokraten*, 9. juli 1900.

²³⁰ «Hvad Millerand udretter», *Social-Demokraten*, 10. august 1899.

²³¹ «Millerand taler», *Arbeidet*, 18. oktober 1900.

²³² De samme artiklene går igjen i *Social-Demokraten*, *Arbeidet* og *Fremad*.

²³³ «Striden mellem de franske socialdemokrater», *Social-Demokraten*, 20. juli 1899.

²³⁴ *Social-Demokraten*, 24. desember 1892.

²³⁵ Gilles Candar, «De la politique à la littérature ? La Petite République et la critique littéraire», *Romantisme* 3, nr. 121 (2003): 71–79. s. 72

Det er nok riktig slik Lange framstiller det, at Arbeiderpartiet-avisene tok aktivt side med Millerand og Jaurès, samtidig som de var langt mer kritiske til Bernsteins revisjonisme. Da, «uten at en kan se noe tegn til at det mente det var noen motsetning mellom holdningen til striden i Frankrike og den i Tyskland».²³⁶ Den neste internasjonale kongressen skulle igjen bli holdt i Paris hvor det var lite entusiasme å finne for Millerand og hans meningsfeller.

Sammendrag

Dette kapittelet har dekket perioden fra den første kongressen til internasjonale i Paris fram til århundreskiftet. Pariskongressen var preget av stridigheter og debatt som kom til å prege den internasjonale sosialistbevegelsen fremover. Her sto Jeppesen og de skandinaviske representantene for den mest avisende holdningen ovenfor possibilistene. Knudsen og Jeppesen blir valgt til inn i partiledelsen 1889, og Arbeiderpartiet blir det første europeiske sosialistpartiet til å vedta en variant av det kjente erfurtprogrammet. Bemerkelsesverdig vedtar Arbeiderpartiet sitt Erfurt-inspirerte partiprogram før det tyske partiet. Debatten over jordspørsmålet i Norge og den franske sosialisten Millerands kontroversielle regjeringsdeltagelse, var medvirkende i at den nye ledelsen i Arbeiderpartiet inntok mer radikale standpunkt. Johansen gjenspeilte denne radikalismen på Zürichkongressen. Likevel betraktet Arbeiderparti-ledelsen sitt samarbeid med liberale i Norge som en ren nødvendighet. Økonomiske utfordringer hindret Arbeiderpartiet å delta på Londonkongressen i 1896. Stemmerettutvidelsene av 1896 og 1898 gjorde at Arbeiderpartiet begynte å legge mer vekt på valgkamp. Revisjonisme-debatten som raste i den tyske bevegelsen og i mange teoretiske tidsskrift ser ikke ut til å ha hatt noen stor påvirkning i Norge. Her kjennetegnes Arbeiderpartiets forhold til den internasjonale sosialistbevegelsen fremvekst av et formelle forbindelser rundt kongressene. Den internasjonale sosialistbevegelsen ble fulgt nøye i arbeiderpressen med større interesse enn tidligere, og inspirasjon ble hentet i form av utenlandske artikler, bøker og ikke minst partiprogrammet.

²³⁶ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 234

4. NYE INTERNASJONALE ORGANER, 1900–1907

Da internasjonalens andre kongress i Paris fant sted var det ingen norske delegater til stede, hverken Knudsen eller varaen Arnold Hazeland som hadde blitt valgt av landsmøtet. På den andre dagen møter vi Olav Kringen, gudbrandsdølen som returnerte fra USA i 1897 tilbake til Norge hvor han begynte arbeidet som journalist i *Social-Demokraten*. Kringen hadde tidligere vært korrespondent for den britiske sosialistavisen *Labour Leader* under redaksjonen til grunnleggeren av det britiske arbeiderpartiet, Keir Hardie.²³⁷ I 1900 befant han seg i Paris på studieopphold og ble dermed gitt mandat til å representere Arbeiderpartiet under kongressen.²³⁸ Kringens tale ved kongressen lød som følger:

«Da jeg ikke var tilstede paa kongresens første møde, vil jeg imidlertid med de ærede præsidents tilladelse faa lov til at bringe kongresen en socialistisk broderhilsen fra det yderste Norden – La Norvège! (bifald). Og saa vil jeg si eder, kammerater af de forskjellige nationer, som her er samlet til drøftelse av proletariatets verdenssag, at I ikke maa dømme socialdemokratiets styrke i Norge efter delegationens antal. Ogsaa deroppe har vi bygget op et kraftigt arbeiderparti... ved de netop stedfundne nationale valg viste det sig, at vi raadet over ¼ af de afgivne stemmer i Kristiania, og i de andre større byer forholdvis omtrent det samme[...] Tyskernes solide organisation, franskmændenes begeistring for fremskridtets ideer og engelskmændens foretningmæssige arbeide søger vi at samle og drage kraft af og forene med vore nationale eiendommeligheder i bygning af vort parti, der ogsaa vil skjænke værdier til proletariatets verdenserobring».²³⁹

Debatten rundt Millerand-spørsmålet kom til å prege kongressen. Den franske marxisten Jules Guesde gikk i spissen mot Millerand og argumenterte at hvis internasjonalen gikk god for slik politikk ville det med tiden bety internasjonalens undergang: «With an Italian Millerand, a German Millerand, an English Millerand, there would be no International possible any more».²⁴⁰ Callahan argumenter at sekterismen på blant franskmennene var hovedfaktoren for

²³⁷ «Olav Kringen», *Romerikes Blad*, 9. oktober 1951.

²³⁸ «Beretning om Det norske arbeiderpartis virksomhed fra 15de mai 1900 til 1ste juli 1901», 1901, . s. 6

²³⁹ Olav Kringen, «Norges hilsen ved den internationale socialistkongres i Paris», *Social-Demokraten*, 6. oktober 1900.

²⁴⁰ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 96

splittelsen innad internasjonale, og bidro derfor til å skape en ny politisk kultur «aimed at promoting fraternity and solidarity».²⁴¹ Mens Guesde og italieneren Enrico Ferri la fram en resolusjon som tok absolutt avstand fra regjeringssamarbeide og borgerlige allianser²⁴², søkte de tyske delegatene en mer medgjørlig tilnærming for å ikke intensifere striden mellom franskmennene. Kautsky sin resolusjon, til tross for å være mot deltagelse og allianser med borgerlige partier, åpnet opp for samarbeid i krisesituasjoner, forbeholdt klar støtte i partiet.²⁴³ Til tross for at den såkalte «Kautsky-resolusjonen» ble vedtatt med god margin så var verken Kautsky eller de andre marxistene særlig fornøyde.²⁴⁴ Vi kan anta at delegatene var engstelige for at sekterismen som hadde splintret sosialistbevegelsen i Frankrike skulle smitte over. Resolusjonen ga ikke noe varig svar på spørsmålet, og kom derfor til å komme opp igjen ved Amsterdamkongressen i 1904. I *Social-Demokraten* blir resolusjonen tolket slik:

«Saaledes griber ogsaa socialdemokratiet til en allianse med et borgerligt parti, naar det gjælder at forsvare selve den politiske frihed som i Italien, eller at erobre den almindelige stemmeret som i Belgien og Østerrige, eller at forsvare de almindelige menneskerettigheder som fornylig i Frankrige under Dreyfussagen. Men selvfølgelig kan en saadan alliance aldrig berøre socialdemokratiets program, som er og blir at omvæte grundlaget for det bestaaend[e] samfund og erstatte det med et ny og bedre grundlag[Sic]».²⁴⁵

Social-Demokraten trykker også en uttalelse fra den belgiske sosialistavisen *Le Peuple*: «Denne (resolutionen) indeholder uden reservation en godkjendelse af den sociale reformpolitik».²⁴⁶ Krivoguz beskriver resolusjonen som «a big success for the opportunists».²⁴⁷

Internasjonalens Sosialistbyrå

Pariskongressen kanskje viktigste resolusjonen var bestemmelsen om å stifte ett permanent byrå mellom kongressene. Byrådet fikk navnet internasjonalens sosialistbyrå, eller

²⁴¹ Kevin J. Callahan, «The “True” French Worker Party», i *Views from the Margins*, red. Sarah A. Curtis, *Creating Identities in Modern France* (University of Nebraska Press, 2008), 158–88. s. 158-160

²⁴² Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 150

²⁴³ Taber. s. 77-78

²⁴⁴ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 102

²⁴⁵ «Den internationale sosialistkongres», *Social-Demokraten*, 2. oktober 1900.

²⁴⁶ «Socialdemokraternes program», *Social-Demokraten*, 5. oktober 1900.

²⁴⁷ Krivoguz, *The Second International 1889-1914: The history and heritage*. s. 180

ISB²⁴⁸ og hadde sete i Brussel. Formålet med byrået var å organisere arbeidet mellom kongressene, distribuere dokumenter og å styrke koordineringen av den internasjonale bevegelsen.²⁴⁹ Ifølge historiker Elisa Marcobelli var internasjonale før opprettelsen av ISB nærmest ikke-eksisterende som organisasjon i årene mellom kongressene.²⁵⁰

Sosialistbyrået inkluderte representanter fra nesten alle land «undtagen Norge».²⁵¹ Selv om nordmennene ikke ble med i første omgang så kom både Kringen og sentralstyremedlem i Arbeiderpartiet, Arnold Hazeland med i listen over fremtidige delegater.²⁵² Etter stiftelsen av ISB rapporterer Kringen at sosialistbevegelsen nå fremstår «som et politisk parti, der i de store spørsmål, som i væsentlig grad er ens over hele verden, handler i overstemmelse, og partiet vil [...] mer og mer glemme landegrensene».²⁵³

Arbeiderpartiets beretning konstaterer at internasjonalens neste kongress vil kunne «etableret et virkeligt internationalt samarbeide», og at korrespondansen med ISB har vært «noksaa omfattende».²⁵⁴ *Social-Demokraten* trykte også et opprop fra ISB om at alle «norske arbeiderblade, der hylder socialdemokratiet, maa sendes til det internationale sekretariat i Brussel, som begyndte sin virksomhed den 1.december».²⁵⁵ ISB sitt første møte behandlet en rekke saker. En av dem gjaldt opprettelsen av et internasjonalt bulletin hvor det ble bestemt at de forskjellige landenes partipresse skulle få ansvar for å trykke opp byråets manifest.

I Norge ble denne oppgaven gitt til det nye tidsskriftet *Det Tyvende Aarhundrede* som hadde Kringen var redaktør.²⁵⁶ Det var fremdeles utfordrende for Arbeiderpartiet å sende representanter til byråets møter i Brussel.²⁵⁷ ISB i sine tidlige år foretok en innsamling av statistikk og rapporter om de forskjellige nasjonale partiers virksomhet som resulterte i det over 500 sider lange oversiktsverket *L'organisation Socialiste & Ouvrière*. I dette verkets første utgave ble Arbeiderpartiet tildelt knappe fire sider, mens danskene fikk femten og svenskene over tjuefem.²⁵⁸ Vi kan anta at nordmennene ikke ble nedprioritert, men simpelthen hadde sendt

²⁴⁸ I litteraturen blir sosialistbyrået referert til som både International Socialist Bureau (ISB) og Bureau Socialiste Internationale (BSI).

²⁴⁹ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 68-69

²⁵⁰ Elisa Marcobelli, *Internationalism Toward Diplomatic Crisis, The Second International and French, German and Italian Socialists*, Marx, Engels and Marxisms (Palgrave Macmillan, 2021). s. 12

²⁵¹ «Den nye internationale», *Social-Demokraten*, 18. oktober 1900.

²⁵² Haupt, *Bureau Socialiste International 1900-1907, Comptes rendus des réunions Manifestes et circulaires*. s. 23

²⁵³ Olav Kringen, «Paa farten», *Social-Demokraten*, 22. oktober 1900.

²⁵⁴ «Beretning om Det norske arbeiderpartis virksomhed fra 1ste juli 1901 til 30te juni 1902», 1902, . s. 7-8

²⁵⁵ *Social-Demokraten*, 7. desember 1900.

²⁵⁶ «Den internationale socialistkonferance», *Social-Demokraten*, 4. januar 1902.

²⁵⁷ «Beretning om Det norske arbeiderpartis virksomhed fra 1ste juli 1902 til 20de mai 1903», 1903, . s. 7

²⁵⁸ *L'organisation Socialiste & Ouvrière, en Europe, Amérique et Asie* (Bruxelles: le Secrétariat Socialiste International, 1904). s. 210-214

inn mindre informasjon enn de andre partiene. Det er for øvrig vanskelig å spore korrespondansen mellom ISB og Arbeiderpartiet utenom et par brev ettersom det var manglende tilstedeværelse blant nordmennene på byråets møter.²⁵⁹ I Arbeiderpartiet sin beretning, angående 1. mai 1904 kan vi lese: «Fra sekretariatet for det internationale socialistbureau fremkom offentlig opfordring om at protestere mod militarismen, hvilket saa vidt sees at være tat med i de fleste taler den dag».²⁶⁰ Til tross for manglende deltagelse på byråmøtene opprettholdt Kringen den tettteste forbindelsen med ISB. I perioden 1905-1910 publiserte han også en håndfull artikler²⁶¹ for den revisjonistiske bastionen innad SPD: tidsskriftet *Sozialistische Monatshefte*.²⁶² Kringens artikler fant også veien til den illegale russiske sosialistavisen *Zhizn* (ЖИЗНЬ).²⁶³

Faglig internasjonalisme

I 1901 blir det satt opp en internasjonal føderasjon av nasjonale fagforeninger i København etter initiativ fra de skandinaviske arbeiderkongressene, britiske General Federation of Trade Unions og de tyske frie fagforeningene (*Freie Gewerkschaften*).²⁶⁴ Spesielt de skandinaviske arbeiderkongressene sto som ett skinnende eksempel på hvordan disse kongressene skulle organiseres. Arbeidere i samme yrkesgrupper dannet egne internasjonale kongresser og sekretariater, hvorav de internasjonale sekretariatene deltok i det som ble kjent som International Secretariat of National Trade Union Centres, ISNTUC, eller IS for kort.²⁶⁵ IS skulle hjelpe med å koordinere det faglige arbeidet internasjonalt. Daværende LO-leder Adolf Pedersen var til stede under de frie tyske fagforeningers kongress hvor dette initiativet først ble

²⁵⁹ *International Socialist Bureau, Plenary Assembly of the 10th of November 1906* (Bruxelles: Imprimerie Ve Désiré Brismée, 1907). s. 67

²⁶⁰ «Beretning om Det norske arbeiderpartis virksomhed fra 20de mai 1903 til 15de mai 1904», 1904, . s. 7

²⁶¹ Olav Kringen, «Der Sozialismus in Norwegen», *Sozialistische Monatshefte* 9, nr. 4 (1905): 295–301.

———. «Monarchie oder Republik?», *Sozialistische Monatshefte* 10, nr. 1 (1906): 64–68.

———. «Die Auflösung der Skandinavischen Union und die Staatsform Norwegens», *Sozialistische Monatshefte* 10, nr. 5 (1906): 393–96.

———. «Die Kirchenfrage in der norwegischen Sozialdemokratie», *Sozialistische Monatshefte* 12, nr. 11 (1908): 666–71.

———. «Die norwegischen Wahlen und ihre Lehre für die Sozialdemokratie», *Sozialistische Monatshefte* 13, nr. 24 (1909): 1528–31.

———. «Die Agrarfrage in der norwegischen Sozialdemokratie», *Sozialistische Monatshefte* 14, nr. 16/18 (1910): 1057–61.

²⁶² Andreas Morgenstern, «„Material für die berühmte Spaltung innerhalb der Partei“: Die „Sozialistischen Monatshefte“ als Blatt der Revisionisten in der SPD 1912», *Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, nr. 2 (2014): 162–82. s. 163

²⁶³ «Mera internasjonellt samarbeite», *Arbetet*, 2. september 1903.

²⁶⁴ Krivoguz, *The Second International 1889-1914: The history and heritage*. s. 169

²⁶⁵ I LO sine protokoller og beretninger omtales ISNTUC som «det internationale sekretariat».

fremmet.²⁶⁶ I forkant av stiftelsen hadde Carl Legien, SPD-mann og lederen av generalkommisjonen for de tyske fagforeninger publisert en artikkel i *Sozialistische Monatshefte*, gjengitt i *Social-Demokraten*, hvor han argumenterer for å gradvis «demokratisere produksjonen» fremfor ekspropriasjon og kollektivisering.²⁶⁷ Slike uttalelser for marxistene vitnet om et ønske om å simpelthen forbedre den kapitalistiske produksjonsmåten framfor å avskaffe den. Legien hadde i lengre tid vært motstander av generalstreik-taktikken som han omtalte som en ren umulighet under Pariskongressen.²⁶⁸ Til tross for Legiens politikk ble han valgt til IS sin første leder.

Ifølge historiker Susan Milner forble IS en nokså begrenset gruppering som kun tok for seg rent praktiske resolusjoner ettersom at man overlot det politiske og teoretiske til internasjonale.²⁶⁹ Dette gir gjenklang i en artikkel om den norske fagbevegelsen i *Det Tyvende Aarhundrede*: «fagorganisationerne her i landet er endnu saa at sige kun i sin vorden, har endnu ikke traadt sine børnesko og er endnu befængt med visse ‘barnesygdomme’»²⁷⁰ Forholdet mellom nasjonale fagforeninger slik som LO, internasjonale fagforeningenes sekretariater,²⁷¹ IS og internasjonale forblir et kapittel i den internasjonale arbeiderhistorien som behøver videre forskning. Disse arbeiderkongressene og konferansene gikk ofte på tvers av hverandre, og ble ikke utelukkende organisert av IS men også av de forskjellige nasjonale fagforeningsføderasjonene og deres internasjonale sekretariater.²⁷² I statistikken over den faglige internasjonales medlemmer, innsamlet av Legien og publisert i *Det Tyvende Aarhundrede* ser vi at Norge har en av de minste fagbevegelsene.²⁷³ På den andre siden kom LO til å ha en betraktelig vekst i denne perioden på lik linje med andre lands fagforeninger. LOs medlemstall gikk fra knappe 6 323 i 1901 til 31 708 i 1907.²⁷⁴ Forbindelsene mellom de norske arbeiderne og de internasjonale sekretariatene, foruten de internasjonale fagforeningskongressene kan vi anta å ha vært nokså knappe. På den andre siden kan vi bemerke at det ble avholdt en IS-kongress i Kristiania i 1907. Denne kongressen så ikke ut til å ta for seg noen spørsmål av

²⁶⁶ «Beretning om Arbeidernes Faglige Landsorganisations Virksomhed», 1903, . s. 13

²⁶⁷ Carl Legien, «Den faglige og politiske arbeiderbevægelse», *Social-Demokraten*, 29. mars 1900.

²⁶⁸ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 80

²⁶⁹ Susan Milner, «The International Labour Movement and The Limits of Internationalism: The International Secretariat of National Trade Union Centres, 1901-1913», *International Review of Social History* 33, nr. 1 (1988): 1–24. s. 10

²⁷⁰ A. Pedersen, «Lidt om Fagorganisationens Udvikling i Norge», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1903): 37–46. s. 45

²⁷¹ Ofte omtalt som ITS i litteraturen, kort for International trade secretariats.

²⁷² William Z. Foster, *Outline History of The World Trade Union Movement* (New York: International Publishers, 1956). s. 170-172

²⁷³ «Den internationale fagbevægelse», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1905): 14–15.

²⁷⁴ Ole O. Lian og Marius Ormestad, «Arbeidernes fagl. landsorganisation i Norge», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1911): 41–44.

politisk art eller vekke noe spesielt interesse innad Arbeiderpartiet.²⁷⁵ Vi kan likevel nevne at både ISB-sekretær Camille Huysmans²⁷⁶ og Legien holdt tale.²⁷⁷

Ungdomsbevegelsen vokser fram

Kringen hadde ikke bare vært pådriver for det internasjonale arbeidet, han hadde også, sammen med Jacob Vidnes stått på for opprettelsen av et ungdomsparti. Det aller første ungdomslaget ble stiftet i januar 1900 med Vidnes som leder. Spesielt Vidnes sto fram som opposisjonell figur allerede fra det første ungdomslagets stiftelsesmøte. Han beskriver situasjonen i bevegelsen i Norge slik:

«Dette halvhedskræmmeri og denne reformhumbug er en bøyg, som truer med at omringe os, og jeg synes der er fare for at den snart vil lægge sig om socialdemokratiet ogsaa. Jeg synes det – Kunde nu det socialdemokratiske ungdomsforbund være det første, som ‘tog dyret ved hornene’, som først hug sig du af dette, som atter blev rigtig revolutionært og vakte revolutionsaanden tillive igjen[...] Det ser næsten du til at man vil gjøre vor bevægelse til en reformbevægelse[...]».²⁷⁸

Vi kan anta at folk som Vidnes reagerte på den politiske endringen i partiet. Her kan vi nevne programrevisjonen på landsmøtet 1901 hvor formuleringen om «arbeiderklassens befrielse»²⁷⁹ blir byttet ut med «folkets økonomiske frigjørelse som maal».²⁸⁰ Her strykes også kritikken av statssosialismen fra partiprogrammet, samtidig som det kommer med en nokså statssosialistisk formulering om «statens og kommunens sukcessive overtagelse av produktive virksomheter». Målet om avskaffelse av klassesamfunnet og innføringen av sosialisme blir også strøket.²⁸¹ De første ungdomslagene, uten å stille et konsist teoretisk grunnlag, besatt et klart ønske om å gi grobunn for en radikal venstrefløy i den norske bevegelsen.²⁸² Ungdomslagene ble samlet til ett felles ungdomsparti i 1903 under navnet Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund, NSU.

²⁷⁵ «Beretning om Arbeidernes faglige landsorganisations virksomhet i 2.halvaar 1907.», 1908, . s. 7-8

²⁷⁶ Olav Kringen, *Protokol* (Kristiania: Sekretariatet for Arb.s Faglige Landsorganisation, 1907). s. 1-2

²⁷⁷ «Kongressens afslutning», *Social-Demokraten*, 9. september 1907.

²⁷⁸ Jacob Vidnes, «Ungdommen og socialismen», *Social-Demokraten*, 11. januar 1900.

²⁷⁹ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 12

²⁸⁰ Kringen. s. 57-59

²⁸¹ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927: tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 59-60

²⁸² Åke Trond Rognes, «Den Sosialdemokratiske Ungdomsbevegelse i Norge 1900-1911/12» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1974). s. 13-14

Initiativtakerne bak ungdomsforbundet sto også bak tidsskriftet *Det Tyvende Aarhundrede* hvor revolusjonære idéer ble satt på dagsordenen. Før førstenummeret var utgitt hadde allerede ungdomslagene i Kristiania utgitt 1. mai-heftet *Under Fanerne*. Dette heftet inneholdt mange internasjonale uttalelser angående 8-timersdagen fra blant annet Keir Hardie, Eugene V. Debs og Branting, samt en personlig hilsen fra den belgiske sosialistlederen Emile Vandervelde som lyder som følger: «Det glæder mig, at I har givet mig leilighed til at sende de belgiske socialisters broderlige hilsen til vore venner i Norge i anledning af 1ste mai».²⁸³ Vi finner også et ganske bredt spekter av sitater fra forskjellige tenkere: Fra Marx og Engels til den russiske anarkisten Peter Kropotkin og den tyske «kathedersocialisten»²⁸⁴ Albert Schäffle.²⁸⁵ Anarkismen i ungdomsbevegelsen kom i første omgang primært fra folk som forfatter Hans Jæger som skrev for tidsskriftet.²⁸⁶ I det første nummeret er det også en artikkel om Lassalle hvor det hevdes at «teoretisk drog han faktisk samme slutninger af sine lære som Marx».²⁸⁷

Som redaktør tok Krigen mange artikler fra *Die Neue Zeit* og oversatt dem for *Det Tyvende Aarhundrede*. Det norske tidsskriftet kan likevel ikke sies å ha den samme teoretiske dybden som sitt tyske motstykke. Det kan også se ut som at Krigen i sin tid som redaktør ønsket å unngå sekterismen som hadde bredt seg over bevegelsen ved å gi en bredere og mer «nøytral» framstilling av sosialistiske tenkere. Dette kan vi se blant annet i det at tidsskriftet velger å publisere uttalelsen til Vollmar om revisjonismestriden i SPD.²⁸⁸ Antallet oversatte artikler kom til å raskt ta seg opp. Alle de største figurene i den internasjonale bevegelsen fikk plass i tidsskriftet: Fra Lafargue²⁸⁹, Liebknecht²⁹⁰ og Kautsky²⁹¹, til Jaurès²⁹² og Bernstein.²⁹³ I sine første år var ikke tidsskriftet noe uttrykk for annet enn en generell opplysningsarbeid om sosialismens idéer og informasjon om Arbeiderpartiet sine stortingskandidater.

Kautsky's artikkel *De to tendenser* publisert i *Det Tyvende Aarhundrede* står likevel som en oppfordring og advarsel mot ministersosialismen i Europa: «socialistiske partier i andre

²⁸³ «Udtalelser i anledning af 8-timersdagen», *Under Fanerne*, mai 1901, 2–5.

²⁸⁴ Begrep brukt til å referere til akademiske sosialister som var klare motstandere av de revolusjonære.

²⁸⁵ Rangvald Paulson mfl., «Socialistiske Strøtanker», *Under Fanerne*, mai 1901, 14–15.

²⁸⁶ Arvid Hansen, Aksel Zachariassen, og Eugène Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier: Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar* (Oslo: Norges Kommunistiske Ungdomsforbunds Forlag, 1923), s. 33

²⁸⁷ «Ferdinand Lassalle», *Det 20-Aarhundrede*, nr. 1 (mai 1901): 6–7.

²⁸⁸ «Vollmar om Socialismen», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1904): 25.

²⁸⁹ Paul Lafargue, «Kapitalens Religion. En Fantasi», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 2 (1904): 27–30.

²⁹⁰ Wilhelm Liebknecht, «Fluer og Edderkopper», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 2 (1904): 14–18.

²⁹¹ Karl Kautsky, «Om ungdomsbevægelsen», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1904): 33–34.

²⁹² Jean Jaurès, «Den røde fane», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 2 (1905): 10–11.

²⁹³ Eduard Bernstein, «Statsøkonomiens Opgave», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (mars 1902), s. 182

land maa blive sparet for de franske socialister bitre erfaringer».²⁹⁴ I en artikkel om Marx fra Andreas Paulson finner vi både en positiv fremstilling av Bernstein-striden så vel som en anbefaling av Kautsky sitt verk *Karl Marx' Ökonomische Lehren* og Nieuwenhuis *Kapital og arbeide*.²⁹⁵ Et klart tegn på at enkelte i hovedstaten hadde god tilgang til sosialistisk litteratur fra utlandet, da spesielt på dansk og tysk.²⁹⁶ Selv om tidsskriftet ikke vakte mye debatt så bidro det til en viss teoretisk praksis blant ungdomsbevegelsen. Flere ungdomslag foretok seg studier i marxisme og drev oversettelsesarbeid av utenlandske artikler, samt Marx' brev og artikler.²⁹⁷

Vi kan også nevne en oversatt artikkel først publisert i det russiske hovedorganet *Iskra* (Искра).²⁹⁸ Rundt denne tiden dukker det også opp en artikkel i *Social-Demokraten* signert «V. I.» om sosialismens fremgang i Russland.²⁹⁹ Vi kan anta at denne «V. I.» er Vladimir Ilyich Lenin. Den nord-norske avisen *Nordlys* stiftet av Arbeiderparti-mann og prest, Alfred Eriksen sendte også ut et opprop om pengeinnsamling til deres russiske partifeller, en knapp måned etter den blodige søndagen i 1905, hvor fredelige demonstranter i St. Petersburg ble meid ned av tsarens soldater.³⁰⁰ Pengeinnsamlingskampanjen inkluderte også en agiterende artikkel fra sentralstyre til det russiske sosialistpartiet.³⁰¹ *Nordlys* fokus på den russisk-japanske krig gjorde også at de publiserte utdrag fra både den japanske sosialistavisen *Heimin Shimbun* (平民新聞)³⁰² så vel som fra *Iskra*.³⁰³

Den norske sosialisten Vincentz Gaarder hadde bodd lenge i Russland og vært aktiv i den illegale sosialistbevegelsen der. Gaarder hadde studert Hegel og Marx ved universitetet i Kharkov. Her meldte han seg også inn det russiske sosialdemokratiske arbeiderpartiet, knapt et år før han ble fengslet.³⁰⁴ Utenfor dette vet vi lite om hans virke i det russiske partiet. Ved århundreskiftet hadde Gaarder returnert til Norge og påtatt seg arbeid som journalist. Fra 1902 og utover bedrev Gaarder, sammen med postmesteren i Vardø og stortingsrepresentant Adam

²⁹⁴ Karl Kautsky, «De to tendenser», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (mars 1902). s. 188-189

²⁹⁵ Andreas Paulson, «Karl Marx», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1903): 10–22.

²⁹⁶ Andreas Paulson, «Udenlandsk literatur», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1904): 38–39.

———. «Den socialistiske fremtidsstat», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1905): 8–13.

²⁹⁷ Karl Marx, «Karl Marx' breve til dr. L. Kugelman», overs. Georga Egede-Nissen, *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1904): 10–14.

²⁹⁸ «Nytaarsnat i et russisk fængsel 1903. En kvindelig politisk forbryders erindring», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 2 (1903): 26–27.

²⁹⁹ V I, «Socialismens fremgang blandt de russiske bønder», *Social-Demokraten*, 17. november 1902.

³⁰⁰ «Opprop», *Nordlys*, 15. februar 1905.

³⁰¹ «Til den civiliserede verden!», 1905.

³⁰² «Socialistisk agitation blandt russiske krigsfanger», *Nordlys*, 29. april 1905.

³⁰³ «For friheten! En dristig flugt fra fængselet», *Nordlys*, 5. april 1905.

³⁰⁴ Gaarder Vincentz, *Fem aar i nødens og dødens land: skildringer fra fem aars ophold i Rusland under krigen og revolusjonen* (Kristiania: J. Aass' Forlag, 1923). s. 7-9

Egede-Nissen et omfattende smuglearbeid for deres russiske partifeller.³⁰⁵ I 1904 overtok Gaarder for Kringen som redaktør i *Det Tyvende Aarhundrede* hvor han skrev artikler som diskuterte marxistisk taktikk og teori.³⁰⁶ Gaarder og ungdomsforbund-medlem, Ragnvald Paulson skrev begge ivrig om Bernstein-debatten i 1903. Selv om denne debatten vekket liten interesse hos moderpartiet ble debatten tatt betraktelig mer seriøst i ungdomsforbundet.³⁰⁷ Vi kan også se på militarisme-debatten hvor NSU kom til å følge linjen til internasjonale mer punktlig enn Arbeiderpartiet. Her kan vi vise til NSU-pamfletten *Militarismen*, skrevet av premierløytnant Michael Puntervold som drøfter folkebevæpning-spørsmålet på en måte som tidligere ikke hadde blitt gjort i noen stor grad av moderpartiet. Puntervold tar opp nyere krigshistorie og løfter fram allmenn folkebevæpning som den mest effektive formen for forsvar. Puntervold tar avstand fra nasjonalisme og argumenterer i tråd med *Det Kommunistiske Manifest* at arbeiderne «har kun et fødested, intet fædreland». Her drøftes også et fenomen vi skal komme tilbake til, nemlig «forsvarsnihilistene», altså de som gikk mot folkevæpningen. Puntervold beskriver disse som «utopister, de lever endnu lidt for meget i fremtiden og i skyerne, og mindre paa jorden».³⁰⁸ Her legges det heller ikke skjul på at folkevæpnings-prinsippene er hentet fra resolusjonene vedtatt på internasjonalens kongresser.

«Den, som derfor vil ha en ende paa krigen, maa træde ind i verdens eneste virkelig store fremskridtsparti, *det internationale socialdemokrati*, som ogsaa er det sande og eneste *fredsparti!*».³⁰⁹

Parti-historiker og journalist Per Egeberg Sogstad hevder at Arbeiderpartiet ikke kunne gå imot regjeringenes militærbevilgninger slik NSU kunne ettersom at det ville føre til nederlag ved valgene.³¹⁰ Selv agiterte Arbeiderpartiet enda at de var det eneste konsekvente anti-militaristiske partiet, da med argumenter om hvilket sløseri av statskassen militærbudsjettet hadde blitt.³¹¹ NSU kom til å jobbe iherdig mot utbyggelsen av militæret, noe som resulterte i anmeldelser etter utdeling av anti-militaristiske pamfletter blant soldater.³¹² Forholdet mellom ungdoms- og moderpartiet forble nokså løst: Noen av lokallagene gikk inn i Arbeiderpartiet,

³⁰⁵ Martin Nag, *Revolusjonær solidaritet : Den nordlige rute (1902-1917)* (Historieutvalget i Finnmark fylkeslag av Norges kommunistiske parti, 1987). s. 7-8

³⁰⁶ Jakob Friis og Trond Hegna, red., *Arbeidernes Leksikon*, bd. 3 (Oslo: Arbeidermagasinets Forlag, 1933). s. 639

³⁰⁷ Rognes, «Den Sosialdemokratiske Ungdomsbevegelse i Norge 1900-1911/12». s. 87-88

³⁰⁸ Micheal Puntervold, *Militarismen* (Norges sosialdemokratiske ungdomsforbund, 1905). s. 23

³⁰⁹ Puntervold. s. 31-32

³¹⁰ Per Egeberg Sogstad, *Ungdoms Fanevakt : Den Sosialistiske Ungdomsbevegelsens Historie i Norge* (Oslo: Arbeidernes Ungdomsfylking, 1951). s. 85-87

³¹¹ *Arbeidet*, 22. august 1903.

³¹² «Et militærproppaaslaget», *Social-Demokraten*, 22. mai 1902.

andre ikke. Sammenslåingen skjedde ikke før 1909 grunnet en forhøyet kontingentsats, noe som gjorde at NSU kunne opptre langt mer selvstendig.³¹³ Fremveksten av det revolusjonære ungdomsforbundet ble fulgt tett opp av det «onde aar» 1903 som kom til å definere den norske bevegelsen framover.³¹⁴

Reformistvendingen

Året 1903 betydde store endringer for Arbeiderpartiet, valget hadde gitt partiet sin egen parlamentariske gruppe. Landsmøtet samme år skulle innebære et markant skifte i partiets ledelse i retning en nokså konsekvent reformisme. Bjørgum skriver:

«For å skille dem fra de reformistiske - og etter sigende dogmatiske – veteranene med Holtermann Knudsen i spissen, vil jeg i stedet bruke begrepet *hyperreformister* om disse nye 1903-lederne».³¹⁵

«Hyperreformisten» Hornsrud tok over ledervervet med et knapt flertall (67 mot 50). Både Knudsen og Jeppesen mistet sine plasser i styret.³¹⁶ Dette var å anse som et kupp. Spesielt styremedlem, Marius Ormestad hadde stått i spissen for dette. Ormestad var ifølge Bull «representant for den mest konsekvente reformismen».³¹⁷ Under landsmøtet argumenterte Ormestad iherdig mot partiets opptreden ovenfor småbrukspartiet Arbeiderdemokratene, som han hevdet hadde «et bedre socialdemokratisk program end det som foreligger her i dag».³¹⁸ Ormestad var ifølge Lange «sterkt påvirket av engelsk fagforeningspolitikk og hadde lite til overs for Knudsen og Jeppesens ‘prinsipptrytter’».³¹⁹ Ved landsmøtet året før vant Hornsrud partiet over for sitt jordprogram som ikke anså felleseie som prinsipp sak, som da åpnet opp for kompromiss med gårdseiere og samvirkelag. Lange trekker her en parallell til jordbrukspolitikken til danskene, de franske guesdistene og Vollmar i Tyskland.³²⁰

Landsmøtet gikk god for muligheten av en formell valgallianse med Venstre hvor man tidligere, i Jeppesens ord, kun hadde gått inn for samarbeid av «nødvendighed, for

³¹³ Terje Halvorsen, *Partiets salt: AUFs Historie* (Oslo: Pax Forlag, 2003). s. 35

³¹⁴ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennom 20 Aar.* s. 53

³¹⁵ Jorunn Bjørgum, «Unionsoppløsningen og radikaliserings av norsk arbeiderbevegelse», *Arbeiderhistorie*, 2005, 29–49. 34

³¹⁶ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner.* s. 72

³¹⁷ Edvard Bull, *Trønderne i Norsk Arbeiderbevegelse Før 1914*, Arbeidernes Historiske Forenings Skriftserie, II (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1939). s. 90-91

³¹⁸ «Det norske arbeiderpartis 18. landsmøde. Referat», 1904, . s. 10

³¹⁹ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937.* s. 261

³²⁰ Ording og Lange. s. 238-243

stemmerettens skyld».³²¹ Ifølge Hansen et al. opptrådte Jeppesen på landsmøte som den radikale ungdommens representant:

«At et revolutionært socialistisk parti skulde alliere sig med et regjeringsparti vile være uten sidestykke i noget land. Tiden er nu inde for os til at faa rene linjer, til at heise den klassebevisste arbeiderpolitikks rene fane».³²²

Bjørgum trekker en parallell til utviklingen i det tyske partiet. Revisjonistene og tilhengerne av praktisk reform-politikk i det tyske partiet «vant», til tross for å ha «tapt» den teoretiske debatten. Et «tap» i den form at revisjonismen fant mer kritikk en støtte i arbeiderpressen og på SPD sine landsmøter. Det marxistiske tidsskriftet som publiserte store deler av denne debatten, *Die Neue Zeit* hadde i 1905 knappe 6 400 abonnemeter, og kom ikke til å nå ut til flere enn 10 600 i 1914.³²³ Et svært lite tall om man tar til betraktning at den sammenlagte tyske arbeiderpressen allerede i 1909 utgjorde et opplag på over en million.³²⁴ Vidnes, til tross for tidligere kritikk, la fram et nokså annerledes bilde av Arbeiderpartiet i sin artikkel om stortingsvalget. Artikkelen som ble publisert i både *Vorwärts* og det amerikanske tidsskriftet *International Socialist Review* gir en positiv fremstilling ved valgprogrammet:

«Its electoral programme in its essential demands was that of the German Social Democracy, to which were added a number of special demands, the repeal of unjust laws and the like. And this programme gave to the Socialists of Norway a result they had not dared to hope».³²⁵

Vi kan anta at Arbeiderpartiet sine internasjonalt-orienterte ledere ikke ønsket at partifeller i utlandet skulle bli bevisste på endringen i partiledelsen, da velvitende om hvilke utfordringer de franske sosialistene hadde opplevd. Ved landsmøtet året etter stilte Knudsen mistillitsforslag, grunnet det at «socialdemokratiet overalt skarpt maa avgrænse sig fra alle andre partier». Mistillitsforslaget ble nedstemt.³²⁶ Landsmøtet vedtok også et manifest som, ifølge *Vorwärts* stod «like revolusjonært, like radikal-socialistisk som socialdemokratiet alltid

³²¹ «Det norske arbeiderpartis 17. landsmøde (Referat)», 1903, . s. 15

³²² Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 43-44

³²³ Dieter Fricke, *Die deutsche Arbeiterbewegung 1869-1914, ein Handbuch über ihre Organisation und Tätigkeit im Klassenkampf* (Verlag Das europäische Buch, 1976). s. 429

³²⁴ Steenson, «Not One Man! Not One Penny!» - *German Social Democracy, 1863-1914*. s. 132-133

³²⁵ Jacob Vidnes, «Socialism and the Storting Elections In Norway», *The International Socialist Review* IV, nr. 6 (desember 1903): 329–36.

³²⁶ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 76

har vært».³²⁷ Manifestet, skrevet av blant annet Vidnes, Puntervold og Hornsrud inneholdt en klar deterministisk tanke om det store sammenbruddet:

«Følgen av disse utaalelige tilstande ved kapitalismens erobring av vort land er en stadig større og sterkere tilgang til det socialdemokratiske parti i Norge, som paa det nøieste slutter sig til det internationale socialdemokrati, der har ledelsen i proletariatets organiserte klassekamp over hele verden. Dette bringer os til erkjendelse og forstaaelse av, at det borgerlige samfunds undergang ikke er fjern».³²⁸

Om kapitalismens undergang bare var et tidsspørsmål så var det for den nye reformistiske ledelsen lite poeng i å forhaste denne kollaps. I et foredrag for ungdomslagene på Vestlandet argumenterte Ragnvald Paulson mot det ensformige reformarbeidet som skaper «træthed, intresseløshed, haabløshed» til fordel for taktikken til det tyske partiet som hadde gjort sosialisme «til en religion for masserne».³²⁹ Den kvasi-religiøse retorikken rundt sosialismen kommer vi tilbake til.

Amsterdamkongressen 1904

I ett foredrag holdt av Egede-Nissen i 1904 poengterte han at alle motstandere av krig «med spænding bør oppebi[e] resultatet av den internationale socialistkongres i Amsterdam i august; denne kan komme til at faa en mættigt indflytelse paa fredsbevægelsen[Sic]».³³⁰ Amsterdamkongressen skapte nok ikke et svært omfattende innflytelse blant den norske anti-krigsbevegelsen, men likevel så betydde denne kongressen mye for Arbeiderpartiet. Til kongressen sendtes Kringen som representant for Arbeiderpartiet, og Gaarder som representant for ungdomsforbundet. De to nordmennene kom til å representere begge sidene av de steile frontene som hadde utviklet seg i partiet. Gaarders rapport i *Det Tyvende Aarhundrede* gir et fascinerende innblikk i kongressen:

³²⁷ «Der Parteitag der norwegische Socialdemokratie», *Vorwärts*, 2. juni 1904. Min oversettelse: «...ebenso revolutionär, ebenso radikal-sozialistisch, wie die Socialdemokratie immer war, ist».

³²⁸ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolutioner*. s. 76

³²⁹ Ragnvald Paulson, «Reformer, idealer og afvæbning», *Arbeidet*, 5. mai 1904.

³³⁰ «Fred», *Nordlys*, 1. mars 1904.

«De to franske partier, jaurèsisterne og guesdisterne, sidder adskillet fra hinanden af den store tyske delegation, hvor man kan se Bebels, Kautskys, Singers og Bernsteins karakteristiske ansigter».³³¹

Den amerikanske fagforeningsleder Daniel De Leon nevner også i New York-avisen *Daily People* at han møtte Kringen som han bemerker som «one of the two who adressed the Committe in English. The other was Katayama, of Japan».³³² Den internasjonale kongressen i Amsterdam 1904 kom til å gi uttrykk for den ideologiske striden som begynte å utvikle seg mellom Arbeiderpartiet og ungdomsforbundet.

Amsterdamkongressen kom til å ta opp mange av problemene fra den forrige kongressen, da hovedsakelig rundt spørsmålet om deltagelse i borgerlige regjeringer. Mens nordmennene hadde gått inn for ytterligere samarbeide hadde tyskerne ved sitt landsmøte i Dresden året før forsøkt å løse opp i Pariskongressens floke ved å vedta en resolusjon med et klart standpunkt mot deltagelse og ministersosialismen.

Olav Kringen (femte fra venstre, første rad) avbildet sammen med sosialistbyrået i Amsterdam. (Hentet fra *Det Tyvende Aarhundrede*, No.3, 1904)

Resolusjonen vedtatt i Dresden ble videreført til kongressen i Amsterdam. Resolusjonen, ofte referert til som «Dresden-Amsterdam resolusjonen», reiste ingen kritikk mot Kautsky-resolusjonen. Denne resolusjonen effektivt annullerte klausulen som åpnet opp for samarbeid i krisesituasjoner.³³³ Jaurès løftet igjen opp behovet for deltagelse med Millerand

³³¹ Vincentz Gaarder, «Fra Kongressen i Amsterdam», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 3 (1904): 18–27.

³³² Daniel De Leon, *FlashLights of the Amsterdam Congress* (Socialist Labor Party of America, 2007). s. 100

³³³ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 81-83

som eksempel, noe som ble hardt kritisert av Bebel som poengterte regjeringen Waldeck-Rousseau bruk av militæret mot streikende arbeidere.³³⁴

Kringen sin posisjon var den at internasjonale ikke skulle legge retningslinjer og kommandere de nasjonale partiene. Han stilte seg derfor bak resolusjonen til østeriske Victor Adler og belgiske Émile Vandervelde som bekreftet den tvetydige Kautsky-resolusjonen på ny. Både Kringen og de andre skandinaviske delegatene markerte seg i denne debatten. I referatet kan vi lese at den danske lederen Peter Knudsen «ber franskmennene om å forene seg og erklærer seg i likhet med Sverige og Norge for Vandervelde-Adler resolusjonen». Branting foreslo så en utsettelse og revidering av Vandervelde-Adler resolusjonen. «Vi svensker» sa Branting,

«lever i vår egen unntakstilstand, uten stemmerett, og vet hvor vanskelig det er å ikke bare er å stemme frem den korrekte taktikken, men også å følge den. Det beste for oss ville vært å klare oss uten noen allianser, men vi støttet oss gjentatte ganger på de radikale som erklærte seg for allmenn stemmerett for ikke å befeste det konservative regimet, men prinsipielt garanterte vi alltid våre posisjoner».

Kringen uttaler så at:

«Vi i Norge vant allmenn stemmerett og kvinners stemmerett ved hjelp av Venstre; Etterpå forble vi imidlertid like uavhengige som før vi hadde inngått denne alliansen. Derfor er vi nordmenn helt enige med Brantings utsagn».

Kringens tale er nokså forkortet i det tyske referatet.³³⁵ Ser vi på Arbeiderpartiet sin beretning er talen betraktelig lengre, og legger mer vekt på Arbeiderpartiet som et «uafhængigt revolutionært socialistisk parti», da til tross for alliansen med Venstre. Kringen argumenterer mot Ferri for et skille mellom taktikken Arbeiderpartiet hadde benyttet seg av med Venstre og

³³⁴ Jakob Friis, *Internationalen : En historisk oversigt* (Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1918). s. 36-38

³³⁵ *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Amsterdam, 14. bis 20. August 1904* (Berlin: Expedition der Buchhandlung Vorwärts, 1904). Min oversettelse:

Knudsen: «Er beschwört die Franzosen zur Einigkeit und erklärt ebenso wie Schweden und Norwegen sich für die Resolution Vandervelde-Adler».

Branting: «Wir Schweden, die wir selber unter Ausnahmeständen leben, ohne Wahlrecht, wissen wie schwierig es ist, eine richtige Taktik nicht bloß aufzustellen, sondern, auch zu befolgen.»

Kringen: «Wir in Norwegen haben das allgemeine Wahlrecht und das Frauenstimmrecht mit Hilfe der Liberalen errungen; nacher blieben wir aber trotz dieses Bündnisses so unabhängig wie vorher. Deshalb schliessen wir Norweger uns ganz der Aussage Brantings an.»
s. 72-73

prinsippet om å ikke delta i regjering. Selv om Kringen støttet prinsippet bak Amsterdam-Dresden-resolusjonen, så mente han at det var uhørt at internasjonale skulle bruke den for å fordømme «en bestemt retning og en bestemt fraksjon inden det franske socialdemokrati». Gaarders synspunkt kom ikke med i beretningen.³³⁶ Kringen stemte blankt, mens Gaarder stemte for Dresden-Amsterdam-resolusjonen. I Gaarder sin artikkel om kongressen gis et nokså annerledes referat enn det offisielle utgitt av det tyske partiet. Gaarder hopper over Knudsen, Branting og Kringen sine innlegg i taktikk-debatten og referer kun til de mest kritiske røstene. Gaarder så det slik:

«begge resolutioner[...] uttalte de samme grundæstninger, begge forlangede at 'vor prøvede og seierbringende taktik basert paa klassekampen' ufravigelig skulde opretholdes, begge var rettet imod Jaurès taktik. Forskjellig var kun formen. Den ene resolution var, som Kringen træffende bemærket, formet positivt, medens den anden var formet negativt. Den ene sa 'Gaa en rette vei', den anden sa: 'Kom ikke paa afveie'. Men det er langt fra tilfældet, at den positive form altid er den heldigste. Hvis i dette tilfælde Adler-Vanderveldes resolution seirende, vilde Jaurès, der stemte for denne resolution trods den var rettet imod ham, senere kunde sige: at det var hans taktik som seirede. Vi har jo allerede hørt, hvorledes det borgerlige norske telegrambureau forkyndte, at taktikdebatten i Amsterdam var en 'moralsk seier' for Jaurès!». ³³⁷

NSU-medlem Harald Kristoffersen bemerker at parlamentarikerne på Amsterdamkongressen «stemte for Adler-Vanderveldes forslag, og det er en offentlig hemelighed, at inden selve den tyske gruppe var der en sterk minoritet mod Bebel. Utvilsomt har derfor Amsterdamkongressen styrket 'revisionistene' [...]». ³³⁸ Det at en betydelig del av de tyske delegatene hadde begynt å orientere seg etter Jaurès hadde nok en påvirkning på de norske sosialistene som ivrig fulgte med på det tyske partiet. I en artikkel om kongressen i *Arbeidet* argumenteres det for å ta til seg de nye impulsene, ettersom at «hvad vi foretar os af nyt og moderne som regel er en kopi af strømninger udenfra». ³³⁹

Gaarder deltok også på den internasjonale sosialistiske ungdomskongressen som fant sted samtidig som Amsterdamkongressen. Her bestemte man også å opprette et internasjonalt

³³⁶ «Beretning om Det norske arbeiderpartis virksomhed fra mai 1904 til 31te december 1905», 1906, . s. 24-30

³³⁷ Gaarder, «Fra Kongressen i Amsterdam». s. 25-26

³³⁸ Harald Kristoffersen, «Socialistene. Kongressen i Amsterdam.», *Stavanger Aftenblad*, 30. august 1904.

³³⁹ A. Akermann, «International», *Arbeidet*, 3. september 1904.

ungdomsbyrå for å koordinere ungdomspartiernes virksomhet.³⁴⁰ Etter kongressen hadde Kristianias ungdomslag kalt inn Kringen for å kritisere de standpunktene han hadde stilt seg bak i Amsterdam.³⁴¹ Mens Kringen møtte kritikk så sendte ungdomslagene i Kristiania ros til Gaarder «for hans repræsentation paa Amsterdam-kongressen. Med særlig henblikk paa taktikspørsmålet hævder møtet at repræsentanten her har uttrykt den socialistiske ungdoms standpunkt».³⁴²

Unionsoppløsningen 1905

Selv om en fullstendig diskusjon om Arbeiderpartiet og unionsoppløsningen er utenfor denne oppgaven så er det likevel viktig å bemerke at den fredelige løsningen av denne konflikten gjennom gjensidig arbeid av både de norske og svenske arbeiderne ble ansett av internasjonale som en stor seier. Takken fra ISB sitt hovedstyre gikk likevel til svenskene som kontinuerlig hadde truet med generalstreik og militærnekt.³⁴³ Majoriteten av Arbeiderpartiet så ut til å orientere seg både nokså moderat nasjonalistisk i unionsspørsmålet, så vel som internasjonalt gjennom likestillingen av Sverige og Norge.³⁴⁴ Det var likevel stor uenighet om partiet skulle godta Karlstad-forhandlingene ettersom at unionsoppløsningen allerede var stemt gjennom på Stortinget. Enkelte Arbeiderparti-politikere som Oscar Nissen, Adam Egede-Nissen og Alfred Eriksen ga uttrykk for en klar nasjonalisme og gikk derfor hardt ut mot forhandlingene. De mest radikale i opposisjonen, «Karlstadstormerne» som de ble kalt, ønsket å føre krig mot Sverige fremfor å gi opp grensefestningene.³⁴⁵ Nissen som kom til å bli valgt til partileder året etter viste på et møte i Arbeidersamfunnet klart hvor han sto i dette spørsmålet:

«[...]partiet maatte først og fremst sørge for at være et norsk parti, naar overgreb kommer udenfra, og maa ikke fortabe sig i teoretisk sludder, som vi har faat fra tyske socialister».³⁴⁶

³⁴⁰ Vincentz Gaarder, «Den Internationale Socialistiske Ungdomskongres», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 3 (1904): 39–40.

³⁴¹ Ording og Lange, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 269

³⁴² Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 62-63

³⁴³ «La Norvege Indepedante», *L'Humanité*, 19. juni 1905, Bibliothèque nationale de France.

³⁴⁴ Jorunn Bjørgum, «Det nasjonale spørsmål i norsk arbeiderbevegelse», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1 (1985): 99–130. s. 109-110

³⁴⁵ Anders Kirkhusmo, «Sosialister og nasjonalister? Det norske Arbeiderparti i 1905», *Arbeiderhistorie*, nr. 1 (2005): 5–27. s. 8-10

³⁴⁶ Kirkhusmo. s. 20

Posisjonen til majoriteten av lederne i den norske bevegelsen var likevel klart republikanske, da med en viss innflytelse fra marxismen fremfor den lassalianske idéen om et «sosialt monarki» (*Sozial Volkskönigtum*).³⁴⁷ Vi kan blant annet vise til Gaarder sin artikkel hvor han siterer Kautsky: «vi er republikanerne allerede fordi, at den demokratiske republik er den eneste for socialismen passende politiske form».³⁴⁸ Likevel er det verdt å nevne at Kringen i en periode kalte seg selv «unionsvenn», og mente at jobben til svenske og norske sosialister var å kjempe for demokrati i begge landene, til tross for at han anså en selvstendig norsk republikk som både positivt og uunngåelig.³⁴⁹ Kringen og Branting drøftet i lag en rapport til sosialistbyrået om situasjonen etter unionsoppløsningen.³⁵⁰ I debatten rundt monarki og republikk som ny statsform var Arbeiderpartiet klart republikanske. Vidnes skriver:

«Vil man lumskelig paatvinge os en konge, saa bør og skal vi sørge for, at i Norge finder han ikke længer en kongekrone, men en tornekrone».³⁵¹

Med Unionsoppløsningen kan vi også nevne den ideologiske utviklingen i det norske og svenske bevegelsen som ifølge historiker Francis Sejersted utviklet seg nokså parallelt inntil 1905. For Sejersted gikk den norske bevegelsen i 1905 i mer radikal retning mens svenskene som hadde omfavnet en reformistisk politikk tidlig av kom til å holde seg på nokså stø kurs. Sejersted bemerker også at bevegelsen var svært todelt selv om man ikke kan redusere bevegelsen til «enten å være reformistisk eller revolusjonær».³⁵²

Landsmøtet 1906

Dette landsmøte skulle gjøre at Arbeiderpartiet delvis tok en vending tilbake til slik det var før 1903. Mye av dette kom som reaksjon på Hornsrud og Ormestad sitt styre, stortingsmann Alfred Eriksen sin utalte nasjonalisme, så vel som den russiske revolusjonen av 1905.³⁵³ Bjørgum argumenterer at dette landsmøtet viste seg som «en allianse mellom «de gamle»,

³⁴⁷ Wistrich, «Ferdinand Lassalle: the gladiator», s. 15

³⁴⁸ Vincentz Gaarder, «Republik eller monarki? Socialdemokraternes stilling til spøragsmaalet», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1904): 20–22.

³⁴⁹ Nils Ole Hagen, «‘Misforståelsene i 1905’: Norsk og svensk arbeiderbevegelses samarbeid i unionskonflikten i 1905» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2002). s. 58-67

³⁵⁰ Haupt, *Bureau Socialiste International 1900-1907, Comptes rendus des réunions Manifestes et circulaires*. s. 198

³⁵¹ Jacob Vidnes, «Agitationen for republikken», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 4 (1905): 6–7.

³⁵² Francis Sejersted, *Socialdemokratiets Tidsalder - Norge og Sverige i det 20. århundre* (Oslo: Pax Forlag, 2013). s. 161-163

³⁵³ Meyer, *Den politiske arbeiderbevegelse i Norge*. s. 144-147

veteranene, og en ny ungdomsoppmarsj, mot en mer reformistisk, eller altså hyperreformistisk, mellomgenerasjon».³⁵⁴

På landsmøte ble internasjonale tatt opp av NSU-representant, Martin Tranmæl som argumenterte for «større repræsentation i 'internationalen' end hidtil». ³⁵⁵ Siden 1889 hadde Norge vært ett av landene med minst representasjon på de internasjonale kongressene, da også sammenlignet med de andre skandinaviske landene (på Amsterdamkongressen stilte danske med 7 delegater, og Sverige med 5).³⁵⁶ Ifølge Tranmæl var Gaarder «den eneste af de skandinaviske repræsentanter, som stod paa klassekampens grund». Gaarder gikk også til angrep på Kringen for å ha, sammen med Jaurès, «gjort brud paa det internationale socialdemokratiske grundprinciper». Debatten over internasjonale taktikk gikk for seg uten Kringens deltagelse. Generalstreik-taktikken ble også luftet etter forslag av ungdomsforbundsmedlem Sigwald Lian, men ble utsatt til et senere landsmøte.³⁵⁷ En annen interessant debatt som kom opp var disiplinering av partiets stortingskandidater som enda sto nokså fritt til å stemme mot vedtatt politikk. Forslaget ble fremmet av blant annet Knudsen og Tranmæl. Resolusjonen fastslår at «brud paa organisationenes principer, har vedkommende herved nedlagt sit mandat som partiets repræsentant».³⁵⁸ Mens partiets tidligere ledelse og ungdomslag stilte seg bak forslaget protesterte Hornsrud ved å kalle resolusjonen for et «enkeltmandsherredømme». Hornsrud hevdet at alle partsrepresentanter sto «paa klassekampens grundlag» og at en slik resolusjon derfor ville bety en splittelse slik som i Frankrike. Gaarder tok også opp konflikten mellom sosialistene i Frankrike og kritiserte Hornsrud som han mente tilhørte den revisjonistiske fløyen.³⁵⁹

Under diskusjonen rundt arbeidsrettigheter henviste også Kringen til internasjonale resolusjon om lovgivning av arbeiderforsikring som ikke var en del av det nye valgprogrammet. Kringen bemerket at hvis man «ikke godkjendte forskringsprincippet maatte man være opmerksom paa, at vi indtog en anden holdning end det internationale socialdemokrati» og posten ble enstemmig vedtatt.³⁶⁰ Den samme appellen til internasjonale kom ikke til å gjøre seg gjeldende ved militærposten. Den mest markante endringen i programmet var at kravet om allmenn folkevæpning ble byttet ut med et krav om nedrustning etter forslag av Ragnvald

³⁵⁴ Bjørgum, «Unionsoppløsningen og radikaliserings av norsk arbeiderbevegelse». s. 37

³⁵⁵ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.», 1906, . s. 28

³⁵⁶ Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*. s. 181

³⁵⁷ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 29-30

³⁵⁸ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 54-55

³⁵⁹ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 59-60

³⁶⁰ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 44-45

Paulson.³⁶¹ Paulson appellerte på landsmøte for at hans standpunkt «er ligesaa udholdbart som Jaurès og Bebels». Sekretær for *Arbeidet*, Oscar Pedersen argumenterte for at partiet overhodet ikke trengte «vente paa, at en international verdenskongres har forandret socialdemokratiets program» for å vedta en slik endring. Om Pedersen argumenterte for dette som en protest mot internasjonalens militærpost, eller bare som en faktaopplysning angående internasjonalens manglende utøvende makt over medlemspartier er usikkert. Knudsen sto på det gamle kravet:

«Ja, i fantasien ser jeg den dag, da socialdemokratiet marscherer op med flertal i Stortinget, hvad vil da skje, om vi ikke har skytterlagene, for kapitalisterne vil ikke godvillig opgi sine gamle rettigheder, naar vi ophæver privatkapitalismen. Deres sidste krampetrækninger vil være deres leiede horder i kamp mod folkevæbningen».³⁶²

Mye av grunnen til at forslaget til Paulson ble vedtatt lå i det at partiet anså de norske skytterlagene som et eksempel på folkevæpning. Skytterlagene var for flere en reaksjonær gruppe, som var lojale til både kongehuset og Stortinget. I Tranmæls ord var skytterlagene bevegelsens «største motstandere».³⁶³ NSU hadde også stilt seg skeptisk til den republikanske tanken om folkevæpning som noe iboende proletært, og ønsket derfor å fremme generalstreiken som alternativ. En kan likevel tenke seg til at en generalstreik som skulle provosert frem en revolusjon ville blitt møtt med reaksjon fra myndighetene, vel vitende om historier om streiker som ledet til blodbad. Til tross for at streikevåpenet var vist seg å være svært effektivt så hvilte fremdeles ultimatumet om «haanden eller hovedet» på muligheten til kunne å velge sistnevnte. Det kan se ut som at Arbeiderpartiets nye militærpost hvilte kun på det demokratiske mandatet, samt myndighetens vilje til å gå god for det.

På bestilling fra landsmøtet skrev Paulson pamfletten *Folkevæbning eller Afvæbning?*, som redegjorde den nye linjen som den moralsk riktige. Et uttrykk for hva Paulson omtaler som «den sande kristendom».³⁶⁴ Ifølge Paulson var det eneste argumentet mot denne nye linjen at partifeller i andre land fremdeles støttet folkevæpning, og at man derfor kunne «la det staa, indtil spørgsmaalet har været fremme pa en verdenskongres og man der har tat stilling til

³⁶¹ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 103-105

³⁶² «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 13-19

³⁶³ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar.* s. 77-78

³⁶⁴ Rangvald Paulson, *Folkevæbning eller Afvæbning?* Socialistiske Smaaskrifter, X (Kristiania: Det Norske Arbeiderparti, 1907). s. 6-7

det».³⁶⁵ I følge historiker Anders Kirkhusmo var også en av hovedoppgavene til landsmøtet å «rydde opp i forvirringen etter begivenhetene i 1905 og markere at Arbeiderpartiet var et marxistisk parti med en annen målsetting og andre veier enn Venstre».³⁶⁶ Landsmøtet anså problemet rundt nasjonalisme som midlertidig løst. Her vedtas også en støtteerklæring til sosialistene i Russland.³⁶⁷ Landsmøtet ble endt blant annet med en tale fra den svenske partisekretæren Carl Gustaf Wickman, som luftet skandalen hvor svenske partifeller i riksdagen hadde i forkant av unionsoppløsningen stemt for krigsbevilgninger. Samtidig bemerket Wickman at den «viktige beslutning om folkevæbning vilde faa betydning for andre lande, og spørsmålet maatte komme op paa socialdemokratiets internationale kongres».³⁶⁸ *Iste Mai*-redaktør Johan Gjøstein skrev at den nye resolusjonen hadde satt Arbeiderpartiet i «teten inden det internationale arbeiderparti i renlinjet kamp mod militarismen». Den nyvalgte lederen, Oscar Nissen gikk også ut fra at både svenske og danske partifeller kom til å følge det norske eksempelet.³⁶⁹ Den nye linjen ble forsøkt videreført ved den skandinaviske arbeiderkongressen året etter. Her fikk Arbeiderpartiet stemt gjennom en resolusjon som konstaterte avrustning som mål. Lange peker på at resolusjonen ikke tok avstand fra folkevæpningsprinsippet eller ga noen konkret taktikk for avrustningen. Dette gjorde at danskene og svenske kunne vedta resolusjonen uten å forkaste internasjonalens vedtatte politikk.³⁷⁰ I følge Koht var nordmennenes egenartede avrustnings-linje mulig å knytte opp med flere hundre år med historie hvor nordmennene varetok freden mens de observerte krigsherjingen på kontinentet. Koht knytter avrustningen sammen med 1814 og unionsoppløsningen som tegn på at nordmennene er iboende «meir væpnings-fiendsleg enn andre folk».³⁷¹ En mindre dekkende forklaring enn de taktiske utfordringene knyttet til de reaksjonære skytterlagene.

Nissen stilte seg klart skeptisk til ungdomsbevegelsen som han hevdet var ett rendyrket anti-parlamentarisk forbund. I ungdomsbevegelsens nye månedsavis *Ung-Socialisten* svarte forbundet at de er «baade revolutionære og parlamentariske», til tross for å ha medlemmer som helt «forkaster parlamentarismen».³⁷² *Ung-Socialisten* luftet også generalstreik-taktikken som var et mye debatert tema i Tyskland. I Norge var dette «mindre aktuelt, da der hverken i pressen

³⁶⁵ Paulson, s. 30-31

³⁶⁶ Kirkhusmo, «Sosialister og nasjonalister? Det norske Arbeiderparti i 1905». s. 24

³⁶⁷ Kringen, *Landsmøter : Beslutninger og Resolusjoner*. s. 77-79

³⁶⁸ «Det norske arbeiderpartis 19. landsmøde 1906. Referat.» s. 71

³⁶⁹ Halvard M. Lange og Håkon Meyer, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*, red. Halvdan Koht, bd. II, II bd. (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1939). s. 9-10

³⁷⁰ Lange og Meyer. s. 48-50

³⁷¹ Halvard M. Lange og Halvdan Koht, *Arbeiderreisning* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1937). s. 296-298

³⁷² «Revolutionære eller parlamentariske?», *Ung-Socialisten*, november 1906, .

eller i arbeiderorganisationernes fagblade hadde været ført nogen debat derom». Optimistisk hevdes det likevel at generalstreiken vil kunne «tvinge de magthavende til at indføre den socialistiske stat».³⁷³ De rent praktiske utfordringene ved å mobilisere flest mulig arbeidere, sette hele økonomien ute av sving, samt de enorme streikefondene ble nok i stor grad sidesatt for å vinne over sosialister for denne varianten av generalstreik-idéen.

Sammendrag

Kapittel fire gjennomgikk fremveksten av sosialistbyrået og fagforeningens sammenslutning i internasjonale frem til Stuttgartkongressen. Spørsmål rundt samarbeid med borgerlige drøftes på både Pariskongressen i 1900 og Amsterdamkongressen i 1904. Olav Kringen gjør sin fremtreden på internasjonale hvor han stemmer mot de resolusjonene som stadfester prinsipiell opposisjon. Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund, NSU blir stiftet og reiser krass kritikk mot Arbeiderpartiets ledelse. Kringen møter krass kritikk av sine forbundsfeller i ungdomslaget for hans opptreden på kongressene. Arbeiderpartiets landsmøte i 1903 ser mer reform-orienterte ta over ledelsen, med Hornsrud og Ormestad i spissen. Både Hornsrud og Ormestad hadde svært liten interesse i verken internasjonale eller marxismen som de anså som rendyrket «prinsipptrytteri». Unionsoppløsningen i 1905 løftes fram av internasjonale som en seier. Til tross for de kompromissene med borgerlige arbeiderbevegelsen inngikk, samt den nasjonalismen som kom til uttrykk i Arbeiderpartiet. Forbindelsen mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen blir tettere som følger av stiftelsen av de nye organene.

³⁷³ «Parlamentarisme - generalstreik», *Ung-Socialisten*, desember 1906, .

5. INTERNASJONALT ARBEID MOT KRIG OG MILITARISME, 1907–1914

Stuttgarkongressen 1907

I forkant av Stuttgarkongressen hadde rivaliseringen mellom stormaktene begynt å spisse seg til og den russiske revolusjonen av 1905 hadde sjokkert verden. Det var klart for internasjonale at deres oppgave var å motarbeide den økende krigsfaren. Til tross for usikkerheten så var entusiasmen i bevegelsen stor. Mye av misnøyen rundt den franske delen av internasjonale hadde lagt seg etter at de to største franske partiene, ledet av Jaurès og Guesde hadde slått seg sammen.³⁷⁴ Fremgangen til partiene i internasjonale så for mange ut til å bane vei for kapitalismens kollaps. Internasjonales kongress i Stuttgart kom til å markere seg på mange områder. En av disse var markeringen av internasjonale som en protest mot fredskonferansen som ble holdt i Haag samme år. Denne konferansen, avholdt på initiativ av Tsar Nikolai II, skulle vedta en rekke regler for krigføring. ISB oppsummerte Haag-konferansen på følgende vis i et telegram til *Social-Demokraten*:

«Lad kun de i Haag samlede diplomater se sig om! De faar da se Vestafrikas herrer ved siden af Indiens herskere, Madagaskars erobrere ved siden af kongos udbytttere og Manchuriets seierherrer ved siden af sine uheldige motstandere».

For internasjonale var det klart at varig fred kun var mulig som følge av arbeiderklassens frigjørelse, ikke ved kompromiss mellom det de anså som forskjellige fraksjoner av den herskende klasse.³⁷⁵ I forkant av Stuttgarkongressen hadde ISB utarbeidet en over tusen sider lang rapport om de forskjellige partienes arbeid mellom de to kongressene. Gaarder ga her en lengre rapport om Arbeiderpartiet hvor han også tok opp den nye avrustningspolitikken.³⁷⁶ De to bindene ble også reklamert for salg i

³⁷⁴ «Den internationale socialist-kongres», *Arbeidet*, 27. august 1907.

³⁷⁵ «Til arbeidere i alle lande!», *Social-Demokraten*, 28. juni 1907.

³⁷⁶ Emile Vandervelde, *L'Internationale Ouvrière & Socialiste Rapports soumis au Congrès Socialiste International de Stuttgart (18-24 août 1907) par les organisations socialistes d'Europe, d'Australie et d'Amérique sur leur activité pendant les années 1904-1907*, red. Bureau Socialiste International, bd. 1 (Bruxelles: Secrétariat du Bureau Socialiste International, 1907). s. 198-208

Social-Demokraten.³⁷⁷ NSU-medlem Einar Li hadde også rapportert i *Det Tyvende Aarhundrede* om ISB sitt årsmøte, hvor det ble vedtatt at ved et mulig krigsutbrudd:

«[...]skal straks vedkommende landes socialistiske partier efter indbydelse fra det internationale bureau træde i forbindelse med hinanden for at raadslaa om midler til at forhindre krig. Det internationale bureau skal endvidere straks gi alle de øvrige landes socialistiske partier fornøden underretning for at organisere en verdensaktion mod krigens udbrud».

Li bemerket faren for at en slik «verdensaktion kan komme *post festum*».³⁷⁸ Disse kritiske merknadene kom likevel til å forbli marginale, og til dels forbehold den voksende opposisjonen innad internasjonale, ledet an av figurer som Lenin og Luxemburg. Optimismen så ut til å feie over all kritikk. Under kongressens åpning minnet Branting representantene på hvilken seier de svenske og norske arbeiderne hadde vunnet under unionsstriden.³⁷⁹ Unionsstridens kompromisser kom likevel til å forbli et unntaket til utfallet av konfliktene i denne perioden. Delegationene fra Norge var som følger: Jeppesen, Ormestad, Sverre Iversen, Ole O. Lian, Johan Gjøstein, Anna Gjøstein, Rasmus Aabrek og Aadel Aabrek. Av totalt 864 delegater som møtte opp i Stuttgart utgjorde nordmennene fremdeles under 1% av dem.³⁸⁰ I Jeppesens leder i *Social-Demokraten* beskriver han:

«Den norske delegation har en heldig plads omtrent midt i salen. Vi agiterer for at henlede opmerksomheden paa, at vi er den gruppe, hvor kvinderne er sterkest repræsenteret, 2 af 8. Det er nemlig det eneste vi har haab om kan gjøre os bemerket i denne kjæmpeforsamling».³⁸¹

Nordmennene følte nok et behov om å markere seg i internasjonale, da ikke bare som en synlig del av bevegelsen, men også som en av de mest progressive. At det var bemerkelsesverdig at 2 av 8 delegater var kvinner sier noe om kvinnenens marginale plass i politikken på denne tiden. Økningen i antall delegater gjorde at nordmennene satt i de fleste av komiteene på kongressen som skulle behandle resolusjoner om alt fra militarisme, fagbevegelsen til kvinners stemmerett.

³⁷⁷ «Socialistisk Literatur», *Social-Demokraten*, 27. juni 1907.

³⁷⁸ Einar Li, «Verdensaktion for verdensfreden», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (februar 1906): 48–50.

³⁷⁹ *Internationaler Sozialisten-Kongreß, Stuttgart 1907 vom 18. bis 24. August* (Berlin: Buchhandlung Vorwärts, 1907). s. 4

³⁸⁰ Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*. s. 198–199

³⁸¹ Carl Jeppesen, «Det røde parlament. Ankomsten til Stuttgart», *Social-Demokraten*, 22. august 1907.

Den mest diskuterte posten på kongressen kom likevel til å gjelde krigsfaren. Her ble det sendt inn fire resolusjoner til kongressen: en fra Bebel på vegne av SPD, en fra Jaurès og Édouard Vaillant på vegne av majoriteten av de franske delegatene, samt en fra Gustav Hervé og en fra Jules Guesde som de franske minoritetene. Mens Bebel sin resolusjon gjentok tidligere resolusjoner, ønsket Jaurès og Vaillant å møte krigsfaren med generalstreik, Hervé ønsket opprør og militærnekt, mens Guesde tok avstand fra spesifikke krav med forbehold at kampen for sosialisme var den eneste varige løsningen på krigsfaren.³⁸² Alle resolusjonene ble også gjengitt i *Social-Demokraten*.³⁸³ Referatet fra *Social-Demokraten* detaljerer også debatten om militarisme hvor Rosa Luxemburg, som nå hadde markert seg som en opposisjonsfigur innad bevegelsen går hardt ut mot Bebel og de franske sosialistene. Luxemburg antyder at Bebel-resolusjonen, og SPD sin internasjonalsisme kun var et uttrykk for «ordgyteri og kongresbumleri».³⁸⁴ Etter at Vaillant og Jaurès hadde presentert sin resolusjon ble det satt opp en komite for å drøfte debatten. Komiteen bestod av Branting som eneste representant for de skandinaviske partiene. Branting argumenterte for at spørsmålet om militarisme og krig blant stormaktene var vesentlig annerledes enn for mindre stater, da spesielt for de skandinaviske landene. Branting uttaler følgende:

«De skandinaviske stater er saa smaa, at de ikke kan forsvare sig; folket sier da ganske naturlig: hvorfor kaste pengene bort til ingen nytte, lad os opgive alt militærvesen, lad os lægge hele vegten paa vor kulturelle udvikling. Derfor opstiller socialdemokraterne i Norge og Danmark afrustning som direkte maal. Et folkevern vil udadtil ingensomhelst betydning ha. Efter min personlige mening er forholdene noget annerledes i Sverige, dog ser mange af mine partifæller paa samme maade paa situationen, som de norske socialdemokrater».³⁸⁵

Det ble også fremmet en resolusjon av Branting, Jeppesen og danske Peter Knudsen om å legge til avrustnings-taktikken som en del av Bebel-resolusjonen. Bebel-resolusjonen konstaterte at universell avrustning var et *langsiktig mål*, samtidig som den også fremmet folkevæpning som effektiv taktikk for å verne arbeiderklassen. Jeppesen gikk så opp på talerstolen og argumenterte at ettersom Arbeiderpartiet hadde avrustning som mål i sitt program kunne ikke den norske delegasjonen stemme for noen av forslagene. Jeppesen, som i en årrekke

³⁸² Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 95-97

³⁸³ «Militarismen paa Stuttgart-kongressen», *Social-Demokraten*, 24. august 1907.

³⁸⁴ «Kongressens anden dag», *Social-Demokraten*, 23. august 1907.

³⁸⁵ «Militarismen paa Stuttgart-kongressen. Branting og Jeppesen taler», *Social-Demokraten*, 26. august 1907.

hadde vært svært inspirert av de tyske sosialistene viste seg nå fra en annen side. Jeppesens argumentasjon viser her klart impulsene fra landsmøtet om å fjerne folkevæpningstanken fra internasjonale:

«Først fordi vi finder dem hver for sig ulogiske og uklare, dette er bevist ved de mange, og vidt forskjellige forolkninger, som hver enkelt resolution er blit git under debatten; men især er vi imod forslagene, fordi de paa et enkelt punkt er stridende mod vort partis taktik og politik, som er direkte afrustning. Partifælle Bebel sa i sit første foredrag i mandags : ‘Vi er fiender af krigen, vi er fiender af den nuværende militarisme’. Den tale kjender vi meget godt, den hører vi hver hjemme hos os, men rigtignok ikke fra socialdemokrater; men fra de kapitalistiske partier og deres organer[...] En folkevæbning og almindelig vernepligt, anser vi fort og godt for enten at være forsvarsvindel eller ‘det samme paa en anden maade’».

Jeppesen avsluttet talen med en oppfordring til kongressen om å stemme for Brantings endringsforslag ettersom at forslaget var å anse som «fuldt tilstrækkelig og tilfredstillende for alle forhold».³⁸⁶ Dette kan ansees som en klar manøver fra Branting sin side ettersom at hans partis vedtatte program fortsatt konstaterte kravet for «ett folkligt försvarssystem», og kom til å holde på kravet fram til programrevisjonen fire år senere.³⁸⁷ I det tyske referatet ser det ut til at dette forslaget ble avfeiet uten diskusjon.³⁸⁸ Ikke veldig overraskende ettersom at kongressen allerede hadde fire omfattende resolusjoner å bryne seg på, samt det faktum at folkevæpning var ansett som ett sosialistisk prinsipp, og ikke ren taktikk. Ifølge Jeppesen hadde også delegatene fra England og USA «reserverte sig overfor enhver beslutning om folkevæbning».³⁸⁹ Resolusjonene som ble stilt, vidt forskjellige i innhold, brøt likevel ikke med folkevæpnings-prinsippet som fortsatt var å finne i majoriteten av programmene til de deltagende partiene.

Diskusjonen endte med en revidert utgave av Bebel-resolusjonen skrevet av Luxemburg, Lenin og mensjevikenes leder, Julius Martov. Denne resolusjonen konstaterte at alle parti og deres parlamentariske representanter var bundet til å forsøke å stoppe et eventuelt

³⁸⁶ «Militarismen paa Stuttgart-kongressen. Branting og Jeppesen taler».

³⁸⁷ Klaus Misgeld, red., *Socialdemokratins program, 1897 till 1990* (Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2001), s. 20-21

³⁸⁸ *Internationaler Sozialisten-Kongreß, Stuttgart 1907 vom 18. bis 24. August.* s. 102-104

³⁸⁹ Carl Jeppesen, «Et manifest for verdensfred», *Social-Demokraten*, 27. august 1907.

krigsutbrudd, samt utnytte krigen til å mobilisere massene mot kapitalistene.³⁹⁰ Til tross for å være taktisk vag, ga resolusjonen et klart standpunkt til hvorvidt sosialistene skulle samarbeide med borgerlige pasifister eller støtte sin nasjon. Ifølge historiker G. D. H. Cole tilfredsstilte resolusjonen hele kongressen.³⁹¹ I forkant av denne diskusjonen hadde Jeppesen og Branting deltatt i kommisjonen som skulle behandle resolusjonene. Gjøsteins-leder i *Arbeidet* beskriver at kommisjonen holdt lange diskusjoner, samt «at man i plenarmødet sidste dag havde en sand rædsel for at faa debat. Den havde vel uvægerlig ført til kongressens opløsning og muligens vor udvisning». Mens Bebel så til Sveits som eksempel på folkevæpning hevdet Gjøstein at Norge var det eneste land med en slik praksis. Avslutningsvis forteller Gjøstein om avstemningen av Bebel-resolusjonen som ble møtt med «slig begeistring, saa vældige hurraraab, saa mange vaade øine at jeg fik et overvældende indtryk af, hvilken skrækkelig mare militarismen dog er».³⁹² Hvorvidt det var en reell fare for norsk utvisning fra internasjonale eller ikke er vanskelig å si, likevel kan vi anta at deler av ledelsen så skeptisk på utviklingen blant de skandinaviske partiene. Samtidig så viser dette klart en endring i forholdet mellom nordmennene og internasjonale ledende figurer, fra en mer passiv til en mer kritisk og engasjert holdning. I etterkant av kongressen stilte Kringen, på vegne av Arbeiderpartiet, et forslag til sosialistbyrået om å samle inn penger med formål om reise et monument på graven til Marx.³⁹³

Under kolonispørsmålet på kongressen ble det forslått av majoriteten av kolonikommisjonen en resolusjon som argumenterte for en form for en mulig sosialistisk kolonialpolitikk som «a work of civilization».³⁹⁴ Nordmennene og en knapp majoriteten av kongressen (127 mot 108) stemte ned denne resolusjonen til fordel for den som gikk mot enhver form for kolonialisme.³⁹⁵ Det er også verdt å nevne at den aller første internasjonale sosialistiske kvinnekongress ble av internasjonale i Stuttgart. Her ble spørsmål om mobilisering av kvinnebevegelsen og stemmerettskampen drøftet.³⁹⁶ Fra de skandinaviske landene var det bare Anna Gjøstein og Aadel Aabrek som hadde møtt opp på kongressen. Anna Gjøsteins tale på konferansen på situasjonen i Norge som gir et interessant innblikk på kvinnes stilling i politikken:

³⁹⁰ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 159

³⁹¹ G. D. H. Cole, *A History of Socialist Thought: Volume III, Part I: The Second International 1889-1914*, bd. 3, A History of Socialist Thought (London: St. Martin's Press, 1963). s. 68-69

³⁹² Johan Gjøstein, «Fra det røde verdens-parlament», *Arbeidet*, 5. september 1907.

³⁹³ *Bericht des sekretariats nach dem Stuttgarter Kongress* (Imprimerie Générale, 1908). s. 24-25

³⁹⁴ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 155

³⁹⁵ «Fra den internationale sosialistkongress», *Ørebladet*, 23. august 1907.

³⁹⁶ «International sosialistisk kvindekongress i Stuttgart», *Social-Demokraten*, 6. august 1907.

«Kvinderne er organiserte i særstilte foreninger over hele landet og danner afdelinger af det socialdemokratiske parti. Den faglige organisation staar dog meget tilbage. Vi har den frihed, som de tyske kvinder mangler; vi kan diskutere og drive politik, saa meget vi vil. Vi tar del i valgkampene og kampene for bedre livsvilkaar for den arbeidende klasse[...] Ogsaa i Norge har vi to kvindebevægelser. Men med de borgerlige kvinder kan vi ikke samarbeide».³⁹⁷

Anna Gjøstein ble utnevnt til norsk korrespondent for den internasjonale kvinnekonferansen. Til tross for å ha møtt opp med 8 representanter gjengir Arbeiderpartiet sin beretning kun hvilke resolusjoner som ble vedtatt. Det er altså uklart hvilke debatter nordmennene deltok på, hva de stemte for og annen relevant informasjon som ikke ble publisert i partipressen eller i kongress-protokollene.³⁹⁸

Internasjonalen og fagbevegelsen

Et annet element som kom til å bli viktig på Stuttgart som vakte lite oppmerksomhet blant nordmennene var resolusjonen angående relasjonen mellom partiene og fagbevegelsen. Tidligere hadde fagbevegelsen vært tilknyttet i varierende grader til sine lands sosialistpartier, men blant flertallet i internasjonalen anså nå behovet for koordinert aksjon mot krigsfaren. Resolusjonen som ble vedtatt forankret samarbeidet mellom fagbevegelsen og partiene, samt mellom ISB og IS.³⁹⁹ Dette på bakgrunn av IS sine interne stridigheter, hovedsakelig mellom sosialistene og syndikaliste som i all hovedsak kom fra den franske almenne fagforeningen. Syndikalistene, til tross for å være for være kritiske til å la sosialistpartiene styre politikken var også noen av de fremste pådriverne for generalstreiken i IS.⁴⁰⁰ Den syvende skandinaviske arbeiderkongressen ble holdt i Kristiania, kort tid etter Stuttgartkongressen. Kristianiakongressen som den ble kalt gikk også flere skritt i retning av formalisering og utbygging av samarbeidet i den skandinaviske bevegelsen. Her ble det vedtatt opprettelsen av et skandinavisk statistisk byrå og en felles arbeiderpresse.⁴⁰¹ Spørsmålet om krig ble også tatt opp, hvor blant annet Branting og Puntervold stilte en resolusjon som så seg enig «om endnu

³⁹⁷ Johan Gjøstein, «Den internasjonale socialistiske kvindekongres», *Social-Demokraten*, 24. august 1907.

³⁹⁸ «Beretning om Det norske arbeiderparti for aaret 1907», 1908, . s. 7-10

³⁹⁹ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 105-107

⁴⁰⁰ Geert Van Goethem, *The Amsterdam International: The World of The International Federation of Trade Unions (IFTU), 1913-1945* (Ashgate, 2006). s. 15-17

⁴⁰¹ *Den 7. Skandinaviske Arbeiderkongres, Beretninger og beslutninger*, 1908. s. 56-57

kraftigere optræden overfor enhver krigsfare og en kamp mod militarismen overhovedet, som nys er vedtat af arbeidernes verdensparlament i Stuttgart». Resolusjonen gjentok mye fra Stuttgartkongressen og inneholdt ingen kritikk av allmenn folkevæpning som taktikk.⁴⁰²

Uken etter den skandinaviske arbeiderkongressen ble det holdt en internasjonal fagforeningskonferanse i Kristiania i regi av IS hvor det kom representanter fra hele Europa. De nye direktivene fra Stuttgartkongressen var likevel ikke opp til diskusjon.⁴⁰³ Kongressen ble rapportert om i *Det Tyvende Aarhundrede* av den nye redaktøren, Sverre Krogh som mente at det var enstemmelse «mellom Kristiania og Stuttgartkongressene». Til tross for at de begge manglet «angivelse af, hvilke midler man vil anvende for at bekjempe militarismen og forhindre krigen».⁴⁰⁴ Dette skyldtes trolig det faktum at store deler av fagbevegelsen, spesielt blant ledelsen aktivt forsøkte å unngå radikal politikk for å kunne megle med arbeidsgivere. Generalstreik og lignende tiltak kunne ansees som en trussel for fagbevegelsens ledere som opplevde enorm vekst og innflytelse, samt legitimasjon og anerkjennelse i flere europeiske stater. I Norge kan vi her snakke om en viss integreringsprosess fra ulovelige streiker og revolusjonær agitasjon frem til dagens trepartssamarbeid. Oppgavens periode kjennetegnes mer av det førstnevnte. Den internasjonale fagforeningskonferansen i Kristiania ser både Hansen og Lian bli valgt inn i sekretariatet.⁴⁰⁵ Svenske *Social-Demokraten* rapporterer at de franske fagforeningenes fikk avslag for forslaget om å sette generalstreiken på dagsorden ettersom at konferansen allerede var underlagt resolusjonene fattet i Amsterdam og Stuttgart. I hvilken grad de var underlagt disse resolusjonene formelt er uklart.

«Konferansen beklagar, att Confederation general du travail icke har velat inse, att den hållning, som den internationella konferensen for landsorganisationernas representanter har intagit i dessa frågor ar absolut korrekt».⁴⁰⁶

Industrien i Norge hadde i denne perioden vokst enormt. Historiker Harald Berntsen bemerker at LO vokste i takt med fremveksten av norsk industri, fra 10 000 medlemmer i 1905 til 39 000 i 1907.⁴⁰⁷ Samme år gikk LO med Ole O. Lian i spissen inn i et historisk

⁴⁰² *Den 7. Skandinaviske Arbeiderkongres, Beretninger og beslutninger*. s. 62-63

⁴⁰³ Ole O. Lian, «Beretning om Arbeidernes faglige landsorganisations virksomhet i 2.halvaar 1907.», 1908, . s. 7-8

⁴⁰⁴ Sverre Krogh, «Militarismen: Stuttgarter-kongressens og den 7de skandinaviske arbeiderkongres' standpunkt til militarismen», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (oktober 1907): 18-30.

⁴⁰⁵ «Internationella facksekreteriatet», *Social-Demokraten (svensk)*, 19. september 1907.

⁴⁰⁶ «Internationella fackkonferensen i Kristiania.», *Social-Demokraten (svensk)*, 19. september 1907.

⁴⁰⁷ Harald Berntsen, *Tilbake til Start? En Pamflett om norsk arbeiderbevegelse* (Oslo: Aschehoug & Co., 2013). s. 26

klassekompromiss med den landsomfattende jernindustritariffen som grunnlag.⁴⁰⁸ NHO gikk med på avtalen siden den både anerkjente arbeidsgivernes forening, og stadfestet det at arbeidsgiverne hadde styringsretten i produksjonen. Avtalen bandt også LO til å beholde arbeidfreden i tariffperiodene, perioder som kunne vare opp til fire år.⁴⁰⁹ Både praktisk og ideologisk betydde dette en nokså markant endring av den norske fagbevegelsen. En stor andel av de nye LO-medlemmene hadde nok mindre eller ingen tilknytning til Arbeiderpartiet. I 1907 hadde LO ca. 28 000 medlemmer. Arbeiderpartiet sin medlemsvekst gikk nokså langsommere sammenlignet. Vi kan likevel anta at store deler av den voksende fagbevegelsen var lesere av partipressen som i 1909 hadde et opplag på ca. 50 000.⁴¹⁰ Tar man til betraktning at det var vanlig for husstander å dele på samme avis så kan man regne med et høyere lesertall enn opplaget. Mens fagbevegelsens ledelse så ut til å bevege seg i mer passiv retning hadde opposisjonen i ungdomslagene begynt å virkelig markere seg.

Ung-socialismen

Ungdomsbevegelsen, fortsatt marginal gikk foran for både taktiske og ideologiske stridigheter, både internt og i moderpartiet. Landsmøtet i 1907 drøftet Kristianalaget åpen kamp mot kristendom, militærnekt og generalstreik som alternativ til parlamentarisme. Jeppesen var sterkt kritisk til den anti-parlamentariske strømmingen som var å finne i NSU og truet med ekskludering fra Arbeiderpartiet om en slik taktikk ble vedtatt.⁴¹¹ I følge Lange gikk Kristianalaget lengre enn resten av ungdomsforbundet og fikk dermed også sine resolusjoner om generalstreik og militærnekt forkastet.⁴¹² Ved en partikonferanse i juni 1907 hadde NSU sendt Sverre Krogh for å tale for Arbeiderpartiet sin kommune- og stortingsgruppe. Krogh ytret voldsom kritikk mot det han mente var oppurtunisme blant redaksjonen i *Social-Demokraten* og stortingsgruppen, samtidig som han krevde en spalte for ungdomsbevegelsen å ytre seg, samt representanter ved valgene.⁴¹³ Dette ble innfridd ettersom at partiet prøvde å rydde opp i «det nuværende anarki».⁴¹⁴ Til tross for kompromisset utalte Eugène Olaussen at ungdommene ikke

⁴⁰⁸ Finn Olstad, *Med knyttet neve, 1899-1935*, bd. 1, LOs Historie (Pax Forlag, 2009). s. 127-131

⁴⁰⁹ Berntsen, *Tilbake til Start? En Pamflett om norsk arbeiderbevegelse*. s. 29-33

⁴¹⁰ Ole Kirkvaag, *Arbeiderpressen i Norge: Kort Historikk* (Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1935). s. 14-15

⁴¹¹ Tallak Moland, *Carl Jeppesen: En politisk biografi* (Christiania forlag, 2022). s. 172-173

⁴¹² Lange og Meyer, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 45-46

⁴¹³ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 118

⁴¹⁴ «Ungdomslagene og Arbeiderpartiet», *Social-Demokraten*, 13. juni 1907.

skulle «bli forstemte, om ‘Soc-Dem’ udviser en mindre tiltalende velvilje og indtar en uforklarlig kold holdning overfor vor bevægelse».⁴¹⁵

«Ung-socialismen» som den ble kalt var en strømning blant ungdomsbevegelsen som bar preg av både marxistisk og anarkistisk tankegods, kjennetegnet av den sosiale generalstreiken. Hovedsakelig kom denne trenden til Norge via Sverige som på denne tiden hadde den største sosialistiske ungdomsbevegelsen i verden. I en rapport i Melbourne-avisen *The Socialist* står det at NSU hadde 800 medlemmer mens det svenske ungdomsforbundet telte 17 000.⁴¹⁶ I beretningen fra ungdomsinternasjonals sekretariat hevder NSU også ha en anarkistisk fløy, til tross for å ha bred enighet blant majoriteten av medlemmene.⁴¹⁷ Hva som lå i «anarkistisk fløy» er noe utydelig. Enda mer utydelig er skillelinjene mellom anarkisme, revolusjonær syndikalisme og ung-socialisme. Ung-socialismens største pådriver var svenske Hinke Bergegren, som ofte ble kalt anarkist men som aldri identifiserte seg med betegnelsen. Bergegren hadde vært på fler agitasjonsreiser i Norge hvor han talte om blant annet generalstreiken. Ung-socialismen i følge Sogstad var ensbetydende med «rebell» i Sverige.⁴¹⁸ Samtidig så opplevde NSU i 1909 to marginale splittelser, en med det kortlevde Arbeiderpartiets Ungdomsforbund som søkte tilslutning til moderpartiet, samt det mer anarkistiske Norges Ungsocialistiske Forbund, senere Norges Social-Anarkistiske Forbund. Arbeiderpartiets Ungdomsforbund gikk likevel tilbake i partiet etter kort tid. Den ungsocialistiske forbundet ga ut egen avis, *Storm*, og kom til å bli forløperen til den syndikalistiske foreningen i Norge.⁴¹⁹ En fullstendig granskning av syndikalistene i Norge sine internasjonale forbindelser forblir utenfor denne oppgaven, hovedsakelig fordi de befant seg utenfor Arbeiderpartiet og forble obskure sammenlignet med sine svenske forbundsfeller.

Det er nok sant at denne strømningen var mer et uttrykk for missnøye innad bevegelsen, en konsekvent og teoretisk tendens slik kommunistene på 1920-tallet. På samme måte som Arbeiderpartiet hadde ekletisk tatt til seg både Lassalle og Marx hadde ungdomsbevegelsen fra starten av leflet med både anarkistiske, syndikalistiske og marxistiske tenkere. Likevel begynte ungdomspolitikere som Krogh og Olaussen å studere marxismen, trolig på bakgrunn av Krogh sin korrespondanse med ungdomsinternasjonalen, noe som resulterte i flere artikler i *Det*

⁴¹⁵ Eugène Olaussen, «Den socialistiske ungdomsbevegelse», *Ung-Socialisten*, april 1907, .

⁴¹⁶ «International Young Peoples Congress», *The Socialist*, 12. oktober 1907.

⁴¹⁷ *Die Internationale Organisation der sozialistischen Jugend, Bericht des Sekretariats* (Leipzig: Kommissionsverlag der Leipziger Buchdruckerei A. G., 1907). s. 76-77

⁴¹⁸ Sogstad, *Ungdoms Fanevakt: Den Sosialistiske Ungdomsbevegelsens Historie i Norge*. s. 106-109

⁴¹⁹ Sogstad. s. 137-140

Tyvende Aarhundrede.⁴²⁰ De revolusjonære strømmingene blant ungdommen både engasjerte og polariserte ungdomsforbundet, noe som bidro til å splitte opp flere av lokallagene til NSU etterkant av landsmøtet i Mysen 1908.⁴²¹ Tross nedgangen klarte NSU-representanter å sette dagsorden ved Arbeiderpartiet sitt landsmøte i 1909 hvor det ble drøftet spørsmål om militarisme og ministersosialisme. Her markerte forbundet seg i sin opposisjon mot det NSU-representant Håkon Meyer omtalte som «den herskende oppurtunismen» i partiet.⁴²² I diskusjonen om militarismen kom det forslag fra trønderen Carl Bonnevie om å endre ordlyden i militærposten til «noget positivt». Bonnevie argumenterte for at en ikke trengte et slikt krav ettersom at både Stuttgartkongressens resolusjon og partiprogrammet ivaretok avæpningen som langsiktig mål. Dette møtte kritikk av Tranmæl og andre ungdomsrepresentanter som ønsket å opprettholde ordlyden. Militærspørsmålet ble utsatt til den neste skandinaviske arbeiderkongressen i Gøteborg.⁴²³

Københavnkongressen 1910

Internasjonalen hadde bestemt seg for å holde sin neste kongress i København. På denne kongressen kom nordmennene til å stille langt sterkere enn tidligere med hele 31 delegater, inkludert Knudsen, Jeppesen, Tranmæl, Ormestad og LO-ledelsen. Vi kan anta at dette er grunnet den korte reiseveien. For å sette dette i perspektiv fikk ikke Storbritannia sendt flere enn 24 delegater.⁴²⁴ Antall delegater ved de gitte kongressene kom gjennom hele perioden å variere kraftig avhengig av hvilket land kongressen ble arrangert i, samt de forskjellige partiene og fagforeningenes mulighet til å sende representanter. Opptakten til Københavnkongressen så større stridigheter utvikle seg innad bevegelsen internasjonalt. Den stridigheten man så i Norge mellom ungdommen og moderpartiet ga gjenklang som en del av en internasjonal strømning som også artet seg i de fleste land med en godt etablert arbeiderbevegelse. Da, ikke som en konsis revolusjonær opposisjon, men som en generell skepsis til reform-strategien som den eldre garden representerte. Dette trolig på bakgrunn av de sosialistiske politikernes holdning til spørsmål om pasifisme, krig og regjeringsdeltagelse som fortsatte å avvike fra internasjonalens kongress-resolusjoner. De stadig voksende parlamentsfraksjonene til sosialistpartiene rundt om

⁴²⁰ Sogstad, s. 130-132

⁴²¹ Se: Rognes, «Den Sosialdemokratiske Ungdomsbevegelse i Norge 1900-1911/12».

⁴²² Meyer, *Den politiske arbeiderbevegelse i Norge*, s. 149

⁴²³ «Protokol over forhandlingerne paa Det norske arbeiderpartis 20. landsmøte 8. til 12. april 1909 paa Hamar», 1909, . s. 37-43

⁴²⁴ *Huitième Congrès socialiste international tenu à Copenhague du 28 août au 3 septembre 1910: compte rendu analytique* (Gand: Soc. Coop. «Volksdrukkerij», 1911), s. 13-43

i Europa gjorde at partiene var blitt mer selvsikre, så vel som utålmodige i deres kamp. Med ett desto større forhandlingskort anså flere parlamentariske sosialister det at prinsipiell opposisjon kontra samarbeid med borgerlige var blitt ett hinder for å vinne frem reformer.

På Københavnkongressen ble det vedtatt en resolusjon mot krigsfaren som komplimenterte resolusjonen som ble vedtatt i Stuttgart tre år tidligere. Endringene gjaldt hovedsakelig bruken av agitasjon, propaganda og parlamentariske midler i kampen mot militarisme og krigsfaren.⁴²⁵ Forslaget fra Keir Hardie og Édouard Valliant konstaterte en obligasjon til partiene å organisere streiker, spesielt i våpenindustrien, et forslag som effektivt betød en generalstreik, men som ikke ble vedtatt. I stedet ble forslaget sendt videre til ISB for videre drøfting som skulle legges frem ved neste kongress. Den tyske historikeren Dieter Groh bemerker at dette spørsmålet kom til å komme opp i SPD sitt landsmøte året etter hvor, blant annet Bebel argumenterte mot generalstreiken på bakgrunn av Stuttgart-resolusjonen.⁴²⁶ I forkant av kongressen reflekterte Kringen på Dresdenresolusjonen som han mente det fortsatt var «uklarhet over, hvad som egentlig blev vedtat», uklarhet både i selve resolusjonen, så vel som artiklene som drøftet den i ettertid.⁴²⁷ For Arbeiderpartiet var nok resolusjonen lite tilfredsstillende. Ved landsmøtet året før hadde de vedtatt en resolusjon som skulle knytte opp fredsarbeidet i Norge med danske og svenske kamerater, noe som de også tok videre til den skandinaviske arbeiderkongressen.⁴²⁸

Samvirkelag-debatten var også et viktig moment ved Københavnkongressen. Krogh viste på vegne av majoriteten av den norske delegasjonen klar støtte under denne debatten til kommisjonens forslag kontra den som ble stilt av den tyske representanten Adolph von Elm som ønsket en mer aktiv underordning av samvirkebevegelsen. Det tyske forslaget ble kritisert av Vandervelde som poengterte hvordan slik politikk var kun mulig å føre i Tyskland, men ugunstig i andre land. Dette er en av de få gangene nordmennene har stemt ulikt fra svenskene som gikk mot kommisjonen.⁴²⁹ Det var fremdeles en klar skepsis til samvirkebevegelsen blant arbeiderbevegelsen ettersom at samvirkelag ikke var naturlige organer for klassekamp på lik linje med fagforeninger. Samvirkelag må tross alt bøye seg etter samme profittmotiv og konkurranse på lik linje med andre bedrifter. Lenin, på vegne av den russiske delegasjonen, fremmet også en resolusjon som stilte seg enda mer kritisk til samvirkelagene. Denne

⁴²⁵ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 122-123

⁴²⁶ Dieter Groh, «The 'Unpatriotic Socialists' and the State», *Journal of Contemporary History* 1, nr. 4 (1. oktober 1966): 151-77. s. 158-159

⁴²⁷ Olav Kringen, «Amsterdam-kongressen og Dresdenresolutionen», *Social-Demokraten*, 22. august 1910.

⁴²⁸ *Den 7. Skandinaviske Arbeiderkongres, Beretninger og beslutninger*. s. 82

⁴²⁹ *Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Kopenhagen, 28. August bis 3. September 1910* (Berlin: Buchandlung Vorwärts, 1910). s. 77-79

resolusjonen ble nedstemt. Jeppesen hadde spådd korrekt i *Social-Demokraten* at det neppe ville være noen enighet mellom partiene i dette spørsmålet.⁴³⁰ Krogh holdt også et foredrag foran samvirke-kommisjonen. Dette foredraget ble kortet ned til knappe fem minutter.⁴³¹ Nordmennene representerte likevel en mindre radikal tilnærming til dette spørsmålet. Vi kan vise til en av kongress-rapportene i *Social-Demokraten* hvor det hevdes at «[k]ooperationen er i sig selv et stykke socialisme, et led i samfunnsdannelsen».⁴³² Vi kan nevne at resolusjonen som ble stemt frem her var en videreføring av en resolusjonen som hadde blitt stemt frem på den skandinaviske arbeiderkongressen i Kristiania tre år tidligere.⁴³³ Den vedtatte resolusjonen erklærte at samvirkebevegelsen var enda en arena som sosialistene kunne bringe inn i klassekampen.⁴³⁴ Lenin beskriver resolusjonen som både korrekt i sitt standpunkt på samvirkebevegelsen, så vel som et tap mot revisjonistene som stadig forsøkte å styrke arbeiderbevegelsen på bekostning av klassekampen.⁴³⁵ Det er verdt å bemerke at Københavnkongressen så en oppsving i internasjonale uttalelser. Her ble den politiske situasjonen i Tyrkia, Spania, Iran, Japan, Argentina, Finland og Marokko drøftet.⁴³⁶ Joll bemerker:

«Two things emerged from the Stuttgart and Copenhagen Congresses: one[,] a feeling of international solidarity that transcended the particular difficulties which the congresses had failed to solve or glossed over with ingeniously drafted formulae. The other was a tendency to treat the Bureau of the International as if it had real power to take and enforce decisions on member parties, in spite of the lack of any evidence that it had»⁴³⁷

Den tidligere marginale opposisjonen bestående av revolusjonære, til tross for å ikke være samlet var nå blitt mer omfattende. Disse motsetningene begynte å arte seg mer og mer i internasjonalen. Vi kan også nevne at under diskusjonen om avvæpning viser referatet til at Einar Li protesterte under den russiske bolsjeviken Karl Radeks tale om folkevæpningen.⁴³⁸

⁴³⁰ Carl Jeppesen, «Den internat. kongres i Kjøbenhavn», *Social-Demokraten*, 25. august 1910.

⁴³¹ «Kongressen», *Social-Demokraten*, 2. september 1910.

⁴³² «Kongressens 2. dag.», *Social-Demokraten*, 31. august 1910.

⁴³³ *Beretning fra 8. internationale Socialist-Kongres i København 1910* (Aarhus: Socialdemokratisk Forbund i Danmark, 1910). s. 3-5

⁴³⁴ Taber, *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. s. 129-131

⁴³⁵ V. I. Lenin, «The Question of Co-Operative Societies at the International Socialist Congress in Copenhagen», Marxist Internet Archive, 2004, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1910/sep/25.htm>. Besøkt: 2022-10-13

⁴³⁶ *Beretning fra 8. internationale Socialist-Kongres i København 1910*. s. 20-22

⁴³⁷ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 141-142

⁴³⁸ *Huitième Congrès socialiste international tenu à Copenhague du 28 août au 3 septembre 1910: compte rendu analytique*. s. 208-210

ISB sitt forsøk på å forene sosialistpartiene i Bulgaria og Russland feilet. På den andre siden klarte ISB å organisere store anti-krigsdemonstrasjoner i en rekke land i etterkant av kongressen.⁴³⁹ Jeppesen tok også en nokså klar rolle på kongressen ved å innlede til debatten om forbud av dødsstraff, samt debatten rundt de splittede partiene.⁴⁴⁰ Jeppesen innledet også diskusjonen for fagforenings-kommisjonen.⁴⁴¹ Branting tok seg også tid på kongressen til å takke nordmennene og danskene, samt å peke til den skandinaviske arbeiderbevegelsen fremdeles var en av de mest enhetlige delene av internasjonale.⁴⁴² Både Keir Hardie og tyske Georg Ledebour talte varmt om de skandinaviske landenes avrustningspolitikk som nordmennene hadde stått i spissen for. I følge *Social-Demokratene* hadde britene begynte å følge etter den norske avrustningspolitikken.⁴⁴³ Hardie uttalte følgende: «Danmark og Norge har her vist veien: Protest mod militarismen under enhver form».⁴⁴⁴ Ifølge Joll var Københavnkongressen en langt mindre livlig og engasjerende kongress, noe som står i kontrast til det inntrykket en får av *Social-Demokraten*-rapportene.⁴⁴⁵ En klar profesjonalisme hadde inntatt internasjonale for fullt, mangelen på dokumenter og lignende var ikke lenger et organisatorisk problem slik det hadde vært tidligere. De store politiske motsetningene som hadde vist seg på andre kongresser var også noe dempet. Alt tatt i betraktning er det vanskelig å kalle Københavnkongressen for starten på slutten for internasjonale, som da så ut som en robust og velfungerende institusjon. Det eneste som kommer fram i *Social-Demokraten* som en klar skuffelse er mangelen på en resolusjon om arbeiderbeskyttelse.

«Men trods de mange forhandlinger blev der kun ydet meget litet i lovgivningen, fordi de herskende klasser motvirker arbeiderbeskyttelsen av frygt for, at deres klasseinteresser skades[...] De bestaaende arbeiderbeskyttelses og arbeiderforskringslove tilfredsstillter paa ingen maate arbeidernes likesaa nødvendige som berettigede fordringer».⁴⁴⁶

I *Social-Demokraten* beskrives kongressen som svært høytidlig og festlig med blant annet allsang, et kor på 500 sangere, så vel som kraftige taler. Her nevnes det også at både

⁴³⁹ Krivoguz, *The Second International 1889-1914: The history and heritage*. s. 317-318

⁴⁴⁰ *Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Kopenhagen*, 28. August bis 3. September 1910. s. 16-24

⁴⁴¹ *Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Kopenhagen*, 28. August bis 3. September 1910. s. 51

⁴⁴² *Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Kopenhagen*, 28. August bis 3. September 1910. s. 74

⁴⁴³ «Kongressen. Militærdebatten», *Social-Demokraten*, 3. september 1910.

⁴⁴⁴ «Kongresen i Gaar», *Social-Demokraten (dansk)*, 3. september 1910.

⁴⁴⁵ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 140

⁴⁴⁶ «Kongressens sidste dag», *Social-Demokraten*, 5. september 1910.

Magnus Nilssen og Ole O. Lian begge holdt taler ved åpningen.⁴⁴⁷ Samme korrespondent rapporterer:

«Da jeg reiste til kjøbenhavn, var jeg forberedt paa at bli imponert; men det jeg oplevet igaar, overtrak alle mine forventninger. Den internationale socialistkongres er den mest interessante og repræsentative forsamling som nogen by i Norden nogensinde har set og dens betydning kan neppe overvurderes. At den ogsaa av vore motstandere opfattes som en verdensbegivenhet av aller største interesse, kan man forstaa allerede av den omstændighet, at pressemænd fra alle jordens kanter og fra alle partier er kommet hit for at bringe referater om kongressens forhandlinger».⁴⁴⁸

Uten at nordmennene viste seg særlig fremtredende ved Københavnkongressen så kan man anta at mange av de nye delegatene tok med seg impulser hjem til Arbeiderpartiet og sine fagforeninger. Ved utgangen av Københavnkongressen kan vi se konturene av det som blir den kortvarige, radikale fasen hvor Kyrre Grepp og Tranmæl satt med makten i Arbeiderpartiet i 1918. Dette kom hovedsakelig som resultat av den agitasjonen Tranmæl og andre representanter i Trondheim hadde ført fram i fagbevegelsen som hadde sin kongress i 1910.⁴⁴⁹

Steile fronter

Oscar Nissens bortgang i 1911 gjorde at Knudsen tok over ledervervet for tredje gang, et verv han kom han til å beholde fram til 1918. Ved Arbeiderpartiets ekstraordinære landsmøtet i 1911 viste opposisjonen seg som svært fremtredende. Det ble det foreslått av studentene og ungdomslagene en lengre program-revisjon med mål om en mer marxistisk og konkret innledning. Her ble igjen endemålet spikret fast, avskaffelsen av «klasseherredømmet og skape et fast grundlag for alles økonomiske og aandelige frihet». Forslaget vakte mye debatt og ble vedtatt med en serie av endringer.⁴⁵⁰ Studentlaget foreslo også å skifte partiets navn til «Det norske socialdemokrati» med inspirasjon fra nabolandene, samt det å spikre fast partiet som en del av det internasjonale sosialdemokratiet. Jeppesen foreslo «Det socialdemokratiske parti» kontra Tranmæl sitt forslag «Det socialdemokratiske arbeiderparti». For flere i debatten var det

⁴⁴⁷ «Kongressen. En festlig aapning.», *Social-Demokraten*, 29. august 1910.

⁴⁴⁸ «Kongressens 1. dag», *Social-Demokraten*, 30. august 1910.

⁴⁴⁹ Lange og Meyer, *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. s. 72-73

⁴⁵⁰ «Protokol over forhandlingene paa det ekstraordinære landsmøte i Kristiania 13. til 16. april 1911», 1911, . s. 17-24 og s. 61-64

klart at «norsk» var overflødig, ikke bare fordi det var åpenbart at partiet var norsk, men også fordi partiet var internasjonalt, ikke nasjonalistisk. Noen navneendring ble det likevel ikke.⁴⁵¹ Under diskusjonen om kommunetaktikken ble det lagt fram av landstyret å kreve at partimenn i kommunestyret ikke kunne overta ordførerverv uten et knapt flertall i kommunestyret. Dette gikk ikke Tranmæl, Krogh og Grepp god for. De ønsket å forankre «de rene linjer» gjennom forbud mot kompromisser med de borgerlige lokalt, noe som Knudsen stilte seg mot ettersom at partiet «er et samfundsparti, intet klasseparti». Tranmæl, Krogh og Grepp ble stemplet som «akademikere» og «studenter» i debatten, eller med andre ord, unge og virkelighetsfjerne idealister. Jeppesen gikk også mot opposisjonen: «Vi kan ikke bygge vor taktik paa teorier».⁴⁵² I følge Magdahl var det nye programmet ingen seier for opposisjonen, og representerte derfor heller ingen ny ideologisk forankring i retning av verken marxisme eller reformisme.⁴⁵³ Opposisjonen vant alt i alt lite støtte for sine forslag, forslag som var mer av taktisk enn prinsippel natur. Jeppesens leder i *Social-Demokraten* utdypet standpunktet på taktikken videre:

«Det er høist sandsynelig, at en allianse mellem venstre og socialdemokraterne ved omvalgene næste aar vilde berøve den konservative samrøring adskillige stortingsmandater[...] socialdemokratiet indtar det principielle standpunkt, at det har erklæret sig for et reformparti og bestemt den parlamentariske virksomhet som middel til fremme av partiets formaal».

For Jeppesen var det klar at denne taktikken var oppurtunistisk i sin natur og at partiet har samarbeidet aktivt med borgerlige i kommunestyret mellom valgene.⁴⁵⁴ Ettersom at oppfatningen fremdeles var at flertall på Stortinget ga mandat til en fredelig sosialistisk transformasjon så kan Jeppesens utsagn anees som pragmatisk. Ungdomsforbundet tolket det som at Jeppesen hadde forlatt den revolusjonære sosialismen, og sto med Hornsrud og co på partiets ytterste høyrefløy. Ved ungdomspartiets landsmøte kunne man ane en klar opposisjonell tone. Krogh holdt tale hvor han tok avstand fra taktikk-vedtakene fra moderpartiets landsmøte og fordømte Jeppesens artikkel. Talen ble avsluttet med *Det Kommunistiske Manifest* kjente slagord: «Proletarer i alle lande, forener eder».⁴⁵⁵

⁴⁵¹ «Protokol over forhandlingerne paa det ekstraordinære landsmøte i Kristiania 13. til 16. april 1911». s. 13-15

⁴⁵² Moland, *Carl Jeppesen: En politisk biografi*. s. 179-180

⁴⁵³ Magdahl, «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927: tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». s. 100-102

⁴⁵⁴ «Taktik», *Social-Demokraten*, 28. april 1911.

⁴⁵⁵ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier: Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 169-171

Den svenske journalisten Erik Brunte bodde i Hamburg hvor han skrev flere artikler i *Die Neue Zeit* om den skandinaviske fagbevegelsen. I en artikkel fra 1903 kritiserer han utviklingen i den norske fagbevegelsen for å mangle streikevilje, et problem ettersom at «kampen mellom kapital og arbeid må utkjempes og ingen regjering kan bli kvitt den».⁴⁵⁶ Åtte år etter Bruntes kritiske bemerkning, og med tusenvis av nye medlemmer kan vi anta at denne utviklingen, samt frustrasjonen rundt utviklingen hadde vokst betraktelig. Ved LO-kongressen i 1910 hadde Lian og Ormestad stadfestet reform-politikken som fremste strategi. Her lå det også en eksplisitt kritikk av partiet og arbeiderpressen for å ha brukt reformkrav utelukkende for «*agitationens* skyld».⁴⁵⁷ Bjørgum vektlegger Tranmæl som internasjonalt orientert i den grad at han så fagforeningsledelsens motstand mot massestreiken i utlandet som et varselstegn for en reformistisk, «trade-unionistisk» utvikling her tillands, da spesielt representert hos Ormestad. Bjørgum forklarer også dynamikken her på følgende vis:

«Problematikken kan også formuleres som spørsmålet om Lian- eller Ormestad-linjen skulle bli dominerende i fagbevegelsen framover. Lian var både mer alment-politisk orientert enn Ormestad og mer åpen for radikale forslag. At også Lian fant å måtte støtte Ormestad på LO-kongressen i 1910, varslet ikke godt».⁴⁵⁸

Den mer passive og meglingsorienterte politikken som kjennetegnet Ormestad-linjen var allerede dominerende i både tysk og dansk fagbevegelse i lengre tid. I november 1911 kom denne frustrasjonen til å kulminere ved et masse møte blant fagorganiserte arbeidere i Trondheim, ledet av Tranmæl og Kyrre Grepp. Sommeren samme år hadde vært preget av offensive arbeidsgivere som førte lockout i hele syv uker. Møtet i Trondheim konstaterte en klar motoffensiv, så vel som starten på fagopposisjonen. Resolusjonen som ble vedtatt, kjent som Trondheimsresolusjonen, slo fast langt mer radikale midler i fagforeningskampen som sabotasje, obstruksjon, sympatistreik og boikott framfor forhandling. Tariffavtalene som LO hadde gått gode for hadde satt en presidents for å beholde arbeidsro og avverge streiker. Spesielt var dette problematisk i 1910-årene hvor økonomien gjorde det stadig bedre, uten at arbeiderne så en betraktelig økning i lønningene sine.

⁴⁵⁶ Erik Brunte, «Der Norwegische Vereinsgesetzentwurf», *Die Neue Zeit* 1, nr. 20 (1903). s. 633
Min oversettelse: «Der kampf zwischen kapital und arbeit muss eben ausgekämpft werden und keine regierung kann ihn aus der welt schaffen»

⁴⁵⁷ «Kongressen 1910: 27.Juni-3.Juli, Dagsorden og protokoll», 1910, . s. 151-158

⁴⁵⁸ Jorunn Bjørgum, «Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918» (Universitetet i Oslo, 1998). s. 62

Opposisjonen ble på sett og vis en sammenslåing av flere internasjonale trender slik historiker Finn Olstad forklarer: Både inspirert av marxismen, amerikanske Industrial Workers of the World, IWW, og den franske syndikalismen.⁴⁵⁹ Tranmæl hadde tross alt tidligere vært aktiv i IWW i Chicago så vel som den skandinaviske seksjonen av Socialist Labour Party, ledet av Daniel De Leon. Konfliktene som hadde gått i den amerikanske fagbevegelsen mellom IWW og den rådende sammenslutningen, American Federation of Labour, AFL, sto som et varselstegn for utviklingen i fagbevegelsen i Norge, så vel som inspirasjon for en radikal opposisjon. Tranmæl slo fast at AFL bedrev klassesamarbeid som rådende taktikk mens IWW hadde sosialismen som mål. Fagopposisjonen av 1911 og IWW sitt opprinnelige program har, som historiker Ingar Holm forklarer nokså mye tilfelles, da uten å være rendyrket syndikalistisk.⁴⁶⁰ Fagopposisjonen skilte seg fra IWW ved det at de arbeidet innad den ledende sammenslutningen, LO og hadde tette tilknytninger til både partiet og partipressen. De var ikke slik som de rendyrkede syndikalistene som sto totalt uavhengig fra partipolitikken og utenfor parlamentarismen. For Tranmæl var politiske massestreiker og aksjoner likevel den elementære veien til sosialismen, hvor fagbevegelsen spilte en primær rolle. I følge Bjørgum kan derfor ikke Tranmæl sin strategi sies å henge i tråd med Rosa Luxemburgs massestreik-strategi.⁴⁶¹ Bjørgum poengterer også at Tranmæl verken kan ansees som noen «halvsyndikalistiske» eller «venstresosialist» slik han ofte har blitt fremstilt.

Det er en klar fremvekst av syndikalistiske idéer i denne perioden, noe som for Bjørgum kommer fra tre hold: Tranmæls personlige agitasjonsvirksomhet, ungdomsforbundets «ung-socialisme» og fra den svenske storstreiken av 1909 som vakte internasjonal oppmerksomhet.⁴⁶² De svenske arbeiderne tapte kampen i 1909, noe som førte til en bølge med immigrerende svartelistede arbeidere til Norge. Fler av disse var syndikalister og hadde tilknytninger til det nylig etablerte syndikalistiske fagforeningene, Sveriges Arbetares Centralorganisation, SAC. Noe samarbeid mellom fagopposisjonen og SAC eksisterte også, men ettersom SAC sto utenfor svenske LO forble dette samarbeidet begrenset.⁴⁶³

På ett debattmøte i Folkets hus debaterte Lian og Tranmæl spørsmålet rundt fagbevegelsen. Lian benektet anklagene om at LO hadde «mildnet klassekampen og virket som

⁴⁵⁹ Olstad, *Med knyttet neve, 1899-1935*. s. 174-178

⁴⁶⁰ Ingar Holm, «Martin Tranmæl i USA: En vurdering av den betydning Tranmæls USA-opphold hadde på hans politiske tenkning fram til 1918.», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 2 (1979): 33-50. s. 35-48

⁴⁶¹ Bjørgum, «Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918». s. 22-25

⁴⁶² Jorunn Bjørgum, «Fagopposisjonen av 1911», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1 (1976): 63-131. s. 70-71

⁴⁶³ Bjørgum. s. 95-97

mægler mellem arbeide og kapital». LO-ledelsen oppfattet seg som pragmatiske og advarte mot utviklingen slik det hadde gått for seg i Sverige og Danmark, noe som med rette hadde ført til splittelse. Tranmæl insisterte likevel på bevare enheten i bevegelse, og kritiserte Lian for å stemple opposisjonen som syndikalister, samt sensuren av hans artikler i *Det Tyvende Aarhundrede*. Tranmæl avsluttet talen sin på følgende vis: «Skal enheten beholdes, maa vi holde stridt med utviklingen. Retning Venstre! Det er parolen. Og ingen av os maa hvile et øieblik før socialismen er naadd».⁴⁶⁴ Tranmæls beryktede «dynamitt i borehullene»-retorikk gjorde seg også gjeldene på et av disse møtene hvor han agiterte mot streikebrytere. Jeppesen, som ikke var tilstede på møtet, brukte utsagnet til å kritisere Tranmæl for oppfordring til drap. Bjørgum poengterer Tranmæls «dynamitt»-rykte som noe som skapte nysgjerrighet blant folk, og med Tranmæls demagogiske overbevisningsevne trolig mange nye følgere.⁴⁶⁵

Hansen et al. forklarer også at ungdomsforbundet i 1912 inngikk en allianse med fagopposisjonen, samt at deres nye hovedorgan *Klassekampen*, sammen med Trondheimsavisen *Ny Tid*, ble opposisjonens munnstykke. I *Klassekampen* ble opposisjonenes ideologi oppsummert på følgende vis:

«Imellem den reformistiske, stemmeseddel-dyrkende hyperparlamentarisme paa den ene side og den politik-skyende, antiparlamentariske ungsocialisme paa den anden side – imellem disse yderligheter staar den revolutionære marxisme med front til overdrivelserne paa begge sider. Den er den eneste som proklamerer: alle midlers anvendelse. Den er saa gammel og trænet i klassekampens tjeneste, at den hverken lider av «politisk stær», som ungsocialisterne eller av en hysterisk dynamitrædsel, som reformisterne».⁴⁶⁶

Posisjoneringen her var klar. Ungdomsforbundet og fagopposisjonen var blitt den mest radikale delen av den norske arbeiderbevegelsen, samtidig som de hadde den mest pragmatiske revolusjonære taktikken sammenlignet med de anti-parlamentariske sosialistene.⁴⁶⁷ Krivoguz drøfter stiftelsen av organisasjoner som IWW et resultat av den revolusjonære perioden etter den russiske revolusjonen i 1905. Disse organisasjonene var kritiske til de etablerte

⁴⁶⁴ «Debatten om fagorganisationen. Møtet i Folkets hus.», *Social-Demokraten*, 8. januar 1912.

⁴⁶⁵ Bjørgum, «Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918». s. 89-92

⁴⁶⁶ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 180-185

⁴⁶⁷ Sogstad, *Ungdoms Fanevakt : Den Sosialistiske Ungdomsbevegelsens Historie i Norge*. s. 164-165

fagforeningenes manglende handlekraft i møte med den skiftende situasjonen i Europa. Krivoguz skriver:

«It turned out that many socialist party leaders and activists guided by Marxist ideas failed not only to grasp the generally significant features of the Russian revolution, but also did not realise that great changes had taken place in the world. This caused them to oppose a renovation of the political course and the development of Marxism, and to grasp at the old principles and ideas which were efficient during the peaceful time but unsuitable in the revolutionary period».⁴⁶⁸

Noe av det samme kan forklare situasjonen rundt fagopposisjonen. For det var ikke slik at den eldre garden, representert av folk som Jeppesen og Knudsen forkastet marxismen eller søkte etter noen revisjonisme i tråd med folk som Bernstein. En kan likevel ane en manglende tilnærming og refleksjon rundt bruken av marxismen. Marxismen i Arbeiderpartiet ligner mer på en tviholding av tradisjon framfor en levende og dynamisk samfunnsanalyse. Det eneste som kan sies å være i retning av en refleksjon på dette punktet må være avvæpningslinjen, men selv den vitner mer om en slags utopi rundt militærspørsmålet enn en marxistisk analyse og pragmatisk tilpasning av taktikken. At arbeiderklassen selv skulle klare å avvæpne den herskende klassen uten å selv besitte de samme midlene var for marxister helt utenkelig, da spesielt med arbeidernes tap under 1848-revolusjonene og Pariskommunen friskt i minne.

Det at spenningene i mellom stormaktene økte, hadde ringvirkninger i Norge. Dette bidro til økt agitasjonsvirksomhet fra ungdomsforbundet, spesielt blant soldatene. Dette førte blant annet til arrestasjonen av Krogh for å ha argumenterte på et foredrag i Fredrikstad i 1912 om å «vende vaabnene mot officerene» om soldatene skulle bli kommandert til å skyte på streikende arbeidere.⁴⁶⁹ Mens de radikale strømmingene gjorde seg mer gjeldende, så vant også sosialistene over hele Europa store valgseire. Eksempelvis kan vi se til valget i Tyskland 1912, hvor en av tre stemmedyktige tyskere stemte sosialistisk. Selv om SPD var internasjonalens store håp så var deres valgprogram langt fra internasjonalt orientert.⁴⁷⁰ Hvorvidt det å stemme sosialistisk betydde at man også ønsket å forkaste kapitalismen var nok langt fra ensbetydende. En lignende bemerkning finner vi hos Grepp som kommenterer at stortingsvalget samme år ble

⁴⁶⁸ Krivoguz, *The Second International 1889-1914: The history and heritage*. s. 226-230

⁴⁶⁹ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 174-176

⁴⁷⁰ Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 143-144

«der avgit ca. 130 000 socialistiske stemmer. Nu gjenstaar den ulike vanskeligere opgave at gjøre disse 130 000 til klassebevisste socialister».⁴⁷¹ For folk som Kringen var klassebevissthet ingen nødvendighet. «Der maatte ikke afstræves den hele samlede arbeiderorganisation en fuldt forstaaet socialistisk læve». Det var nok at arbeiderne var organiserte og «førte klassekampen».⁴⁷² Kringens syn gjenspeilet praksisen i partiet. Arbeiderpartiet fikk 26% av stemmene ved valget i 1912, og satt da med 23 mandater på Stortinget, en jevnstor stortingsgruppe som både Høyre og Frisinnede Venstre. Den økte oppgangen gjorde stortingsgruppen mer avhengig av å benytte seg av parlamentarisk taktikk for å fortsette veksten. Frykten for å fremmedgjøre velgere med revolusjonær agitasjon var en klar begrensning på både klassebevisstheten i bred forstand, så vel som den internasjonale orienteringen for de parlamentariske sosialistene.

Internasjonalens siste kongress

Etter utbruddet av den første balkankrigen i 1912 ble det kalt inn til en ekstraordinær internasjonal kongress som skulle bli holdt i Basel, nord i Sveits. Trolig grunnet den relativt korte varselen og den lange reiseveien deltok kun Egede-Nissen, Lian og Vidnes.⁴⁷³ I Arbeiderpartiets beretning kommer det fram en lengre rapport om ISB sin aktivitet og nordmennenes samhandling skrevet av Magnus Nilsen og Einar Li. Her står det også at Vidnes deltok på en internasjonal konferanse for socialistiske journalister på vegne av partiet. Beretningen viser en klar innsikt i internasjonale forhold: Fra ISB sine manifeste til stridighetene mellom de britiske sosialistpartiene og Marokko-krisen. Nilsen og Li avslutter rapporten med «ønsket og forvisningen om, at ogsaa Det norske arbeiderparti ved valgene til høsten vil hævde sin stilling inden det fremrykkende internationale socialdemokrati».⁴⁷⁴

Baselkongressen drøftet og vedtok et manifest som oppfordret partiene til å kjempe mot krigen i Balkan med alle midler mulige. Manifestet stilte seg også bak albanernes selvbestemmelsesrett og kalte derfor på sosialister fra Italia og Østerrike-Ungarn for å motarbeide sitt lands ønske om å utvide sin innflytelsessfære. Vidnes rapporterer i *Social-Demokraten* at det var stor enighet blant delegatene når det gjaldt manifestet, da med unntak av

⁴⁷¹ Hansen, Zachariassen, og Olaussen, *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. s. 190

⁴⁷² Olav Kringen, «Organisationen - socialisme», *Social-Demokraten*, 10. november 1908.

⁴⁷³ *Bulletin Périodique Du Bureau Socialiste International, Compte Rendu Analytique Du Congrès Socialiste International Extraordinaire Tenu À Bâle Les 24 et 25 Novembre 1912*, 10 (Bruxelles, 1912).

⁴⁷⁴ «Beretning om Det norske arbeiderparti for aaret 1911», 1912, . s. 12-17

Rosa Luxemburg som argumenterte for generalstreiken som en av midlene som skulle anvendes mot krigen. Utfallet var kompromissforslaget om at alle midler tilgjengelige burde benyttes, da uten å nevne generalstreik spesifikt. Vindes som tidligere hadde vist seg som svært opposisjonell i ungdomspartiet viste her ingen sympati med internasjonals ledende opposisjonelle. Videre erklarer han seg også svært optimistisk ovenfor internasjonen som nå var blitt «bæreren av hele menneskehetens fremtid».⁴⁷⁵ Den samme optimismen kommer også frem i hans artikkel i *Det Tyvende Aarhundrede*. Vidnes skriver at han så «i den voksende nationale arbeiderorganisation en fredsgaranti». Eksempelvis ramser han opp følgende:

«De svenske arbeideroptræden i 1905, Tysklands og Frankrikes regjeringers underhaandshenvendelser til det nationale socialistbyrå under Marokkokrisen i fjor, Tyrkiets og Persiens officielle henvendelse til den samme institution derefter – alt dette beviser dog hvilken fredsmagt arbeiderbevægelsen *har vist sig at være* og av de store statet *ansees for at være*».⁴⁷⁶

I Puntervolds leder om Baselkongressen i *Social-Demokraten* vitnes det om et stort håp rundt den internasjonale arbeiderklassen:

«Mot krigens og kapitalismens hære staar Europas arbeiderklasse i dag sammen i en fastsluttet fredens hær. I en av Europas centrale byer har vore generaler opslaat sit hovedkvarter. Der drøfter de nu felttogets planer».

Denne retorikken viser klart hvilken tro de norske delegatene hadde ovenfor sine «generaler» i internasjonen. Sekretær Huysmans, her omtalt som «verdenssekræteren» åpenet kongressen med en tale hvor han sier å ha besøkt «den generalstab, som disponerer verdens største armé – *det internationale socialistbyrå* her i Brussel». Huysmans viste seg også svært optimistisk med det at internasjonen hadde klart å samle så mange delegater på kort tid. Sosialistbyrået berettiger å ha hatt kontakt med sosialister i Serbia som bedrev iherdig arbeid mot krigen.⁴⁷⁷ Baselkongressen manet også opp til store fredsdemonstrasjoner i flere europeiske storbyer. Demonstrasjonene mobiliserte alt fra 10 000, helt opp til 300 000 arbeidere.⁴⁷⁸ I et

⁴⁷⁵ Jacob Vidnes, «Det internationale parlament i Basel. Fredsmanifestet», *Social-Demokraten*, 28. november 1912.

⁴⁷⁶ Jacob Vidnes, «Vor stilling til militarismen», *Det Tyvende Aarhundrede*, nr. 1 (1912): 185–87.

⁴⁷⁷ Micheal Puntervold, «Verdenskongressen i Basel», *Social-Demokraten*, 25. november 1912.

⁴⁷⁸ Egbert Jahn, *World Political Challanges*, bd. 3, Political Issues Under Debate (Frankfurt/Main: Springer, 2015). s. 56-57

telegram om kongressens åpning kan vi se hvilken enorme entusiasme og symbolske kraft internasjonal nå besatt:

«Gjennem Basels gater gik et tog, som talte ca 200,000 deltagere. I spidsen gik en fredsdronning, omgitt av hvitklædde unge piker med fredspalmer i hænderne[...] Det var en mægtig gripende høitidelighet».⁴⁷⁹

Etter vedtagelsen av manifestet proklamerte Jaurès «at hele Europas arbeiderklasse nu har en fælles utenrikspolitik».⁴⁸⁰ Virkeligheten kom til å vise seg som nokså annerledes fra Jaurès og de andre internasjonalt orienterte sosialisters oppfatning. I perioden mellom Baselkongressen og krigsutbruddet var fremdels optimismen ved internasjonalen stor. Her kan det bemerkes at sosialistbyrået ble nominert som kandidat for Nobels fredpris i 1913.⁴⁸¹ På den andre siden mistet internasjonalen ikke bare sin mest berømte leder, men også sin mest enhetlige skikkelse, August Bebel samme år. Bebel hadde ifølge *Social-Demokraten* opptrådd på de internasjonale kongressene som «mægleren mellem de extreme standpunkter, mellem dem, som i doktrinær konservatisme intet vilde og dem som vilde kaste alle teorier over bord».⁴⁸² Bebel ble minnet i *Social-Demokraten* med hedersdikt og sorg.⁴⁸³ Riksdagsrepresentanten Friedrich Ebert som tok over ledervervet i SPD kom til å lede partiet inn på en ny kurs. En Arbeiderparti-mann som deltok på kongressen hvor Ebert ble valgt som leder kommenterte at han aldri ville bli «en virkelig leder som Bebel».⁴⁸⁴

Krigsutbruddet

Året 1914 forandret den sosialistiske bevegelsen for alltid. I et telegram i *Social-Demokraten* fra sosialistbyrået dagen før krigserklæring ble det meddelt at den neste planlagte internasjonale kongressen som skulle bli holdt i Wien kunne bli gjort ulovlig av myndighetene, og måtte derfor trolig flyttes til Sveits.⁴⁸⁵ Situasjonen så ut til å bli enda mer dystert ettersom Jaurès ble funnet myrdet i Paris bare et par dager senere.⁴⁸⁶ Ingen i internasjonalen kunne se for

⁴⁷⁹ «Aapningshøitideligheten i Katedralkirken. Socialdemokratiets ledere taler fra prækestolen», *Social-Demokraten*, 25. november 1912.

⁴⁸⁰ «Verdenskongressen. Et manifest mot krigen vedtages enstemmig. Heller revolution end krig», *Social-Demokraten*, 26. november 1912.

⁴⁸¹ «Branting om Nobel-Prisen», *Social-Demokraten*, 22. januar 1913.

⁴⁸² «August Bebel», *Social-Demokraten*, 9. mars 1909.

⁴⁸³ «August Bebel», *Social-Demokraten*, 14. august 1913.

⁴⁸⁴ «Reisebrev», *Social-Demokraten*, 24. september 1913.

⁴⁸⁵ «Den internationale socialistkongres blir muligens forbudt i Wien», *Social-Demokraten*, 27. juli 1914.

⁴⁸⁶ «Jaurès myrdet!», *Social-Demokraten*, 1. august 1914.

seg hvor raskt konflikten kom til å utfolde seg. Det var trolig også en ren umulighet for internasjonalens ledelse å handle effektivt deretter.⁴⁸⁷

Et par dager etter mordet på Jaurès skjer nådestøtet: Den 4. august stemte alle partiene i den tyske riksdagen, inkludert majoriteten av SPD for Tysklands deltagelse i krigen. Kun Karl Liebknecht stemte mot. SPD gikk da god for både militarismen de hadde brukt tiår på å motarbeide, så vel som en våpenhvile i klassekampen, den såkalte «borgfred» (*Burgfriedenspolitik*). Denne politikken forpliktet det tyske partiet og fagbevegelsen til å avstå fra kritikk, streik og andre friheter som kunne motarbeide krigsinnsatsen. Mye av grunnen til denne beslutningen kom som følger tyskernes frykt for å bli annektert av Russland. Det største og mest innflytelsesrike partiet i internasjonale hadde da forkastet Baselmanifestet, så vel som alle andre anti-militaristiske resolusjoner de var med å utarbeide over en årrekke. Sosialistbyrået forsøkte å forhandle seg frem til noen enighet, men til liten nytte ettersom majoriteten av tyske, og stadig flere franske sosialister da hadde gått god for sitt lands krigsinnsats.⁴⁸⁸ *Social-Demokraten* rapporterte om hendelsene i Tyskland med total benektelse:

«Socialistene har aldrig deltat i riksdagens møter paa slottet hos keiseren, og selv om de i betragtning av situationen har gjort det nu, har det sikkert ikke været for at gi sin tilslutningen til krigen og hylde keiseren. Liksom de engelske socialdemokrater i parlamentet har sikkerlig ogsaa de tyske i riksdagen protestert mot krigen».⁴⁸⁹

Etter denne rapporten er det ingen artikler i *Social-Demokraten* som tar opp det faktum at det sterkeste partiet hadde sviktet internasjonale før i desember da Egede-Nissen intervjuer Karl Liebknecht i Berlin. Her kommer det frem at selv Liebknecht ikke forventet å være den eneste i partiet som stemte mot krigsbevilgningene. Likeså forventet han heller ikke at partifellene hans så skulle reiste til nøytrale land for å forsøke å påvirke opinionen i tysk favør.⁴⁹⁰ I et foredrag argumenterte Knudsen at bakgrunnen til sosialistenes støtte for sitt lands krigsinnsats var å spore tilbake til de internasjonale resolusjoner om allmenn folkevæpning:

«Naar dertil kom, at disse to staters delegerte utgjorde det overveiende flertal paa de internationale arbeiderkongresser, saa forstaar man hvor let beslutningerne blev noget ensidige og i fremtrædende grad kom til at

⁴⁸⁷ Marcobelli, *Internationalism Toward Diplomatic Crisis, The Second International and French, German and Italian Socialists*, s. 314-315

⁴⁸⁸ «Det internationale socialistbyråa samles», *Social-Demokraten*, 29. juli 1914.

⁴⁸⁹ «Krigen offisielt erklæret», *Social-Demokraten*, 5. august 1914.

⁴⁹⁰ Egede-Nissen, «Et interview med Liebknecht», *Social-Demokraten*, 7. desember 1914.

beskjæftige sig med socialdemokratiets stilling i det øieblik den antagne uundgaaelige krig brøt ut. De mindre staters repræsentanter, som stod det aapne krigsspørsmal fjernere, maatte naturlig ønske at hovedvegten blev lagt paa at ruste socialdemokratiet til kamp mot den voksende byrdefulde, kulturfiendtlige fredsmilitarisme». ⁴⁹¹

At de franske og tyske delegatene ofte satt dagsorden på internasjonalen var ikke noe nytt, og selv om majoriteten av de franske sosialistene gikk mot sitt lands krigsinnsatsen så var dette til liten nytte. ⁴⁹² Den voksende opposisjon innad internasjonalen, så vel som det store flertallet av medlemspartier var enda klart anti-militaristiske. Sosialistbevegelsen i andre land hadde verken midlene til å holde sine partifeller i Tyskland ansvarlige, eller å effektivt motarbeide krigen. Den svenske redaktøren Ivar Vennerström oppsummerte i *Ny Tid* følgende:

«I Østerrike, i Rusland, Tyskland, Frankrike, England, overalt har socialdemokratiets ledere, kongresser, partiblade og masse møter søkt at øve indflydelse paa regjeringene i fredelig retning og budt den omsiggripende krigsstemning spidsen saa kraftig som dette overhodet var mulig under cenurens brutale tryk». ⁴⁹³

Korrespondansen mellom Arbeiderpartiet og sosialistbyrået fortsatt. Sekretær Huysmans jobbet iherdig med å få i gang en konferanse mellom de skandinaviske og nederlandske sosialistene som sto nøytrale i krigen.

«Det internationale socialistiske byraa kan formentlig ikke træde i virksomhet paa dette tidspunkt, men da forholdene netop i følelig grad berører de nøytrale lande, vil det være overmaate naturlig om initiativ til fredsarbeidet utgaar fra disse lande». ⁴⁹⁴

Med internasjonalens kollaps forsvant også mange av de offisielle bindeleddene som Arbeiderpartiet hadde benyttet seg av. Likevel kom sosialistbyrået og ungdomsinternasjonalen til å fortsette arbeidet i Zimmerwald-bevegelsen, forløperen til Den kommunistiske internasjonalen (Komintern).

⁴⁹¹ «Verdensdemokratiet og avvæbningsspørsmålet», *Social-Demokraten*, 18. juli 1914.

⁴⁹² Joll, *The Second Internationale 1889-1914*. s. 148-149

⁴⁹³ Ivar Vennerström, «Socialismen og krigen», *Ny Tid*, 12. september 1914.

⁴⁹⁴ «Beretning for aaret 1914», 1915, . s. 30-31

Sammendrag

Kapittel fem har vist opptakten til første verdenskrig og internasjonalens håndtering av krigsfaren ved kongressene i Stuttgart, København og Basel. Arbeiderpartiet gikk hardt ut mot den prinsipielle folkevæpningen i internasjonalen som de anså som en sosialistisk form for militarisme. Københavnkongressen ser Arbeiderpartiet stille med langt flere representanter enn tidligere, og med en høyere kvinneandel enn andre medlemspartier. Den norske fagbevegelsen var etter Stuttgartkongressen vert for både den skandinaviske arbeiderkongressen og den internasjonale fagbevegelsens kongress. Mens fagkongressene viste nokså lite politisk innhold, var deler av ungdomsforbundet blitt mer overbevisst over generalstreikens nødvendighet. Fagopposisjonen av 1911 drar også flere seksjoner av den norske fagbevegelsen med seg og reiser krav om mer revolusjonær politikk. Den steile fronten mellom fagopposisjonen, ungdomsforbundet på den ene siden og ledelsen i Arbeiderpartiet og LO på den andre legger grunnlaget for nyorienteringen i 1918. Krigsutbruddet i Balkan tvang frem en ekstraordinær kongress i Basel hvor det ble vedtatt et manifest som oppfordret sosialistpartiene til å aktivt motarbeide krigen. Til tross for den internasjonale sosialistbevegelsens optimisme eskalerer situasjonen i Europa etter Baselkongressen raskere enn verken sosialistbyrået, fagbevegelsen eller sosialistpartiene evner å motarbeide. Det tyske partiets støtte til sitt lands krigsinnsats splitter hele den internasjonale bevegelsen og representerer en spiker i kisten for den andre internasjonale. Forholdet mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen kan sies å nå et høydepunkt ved Københavnkongressen i 1910, tett fulgt av sammenbruddet i 1914 hvor flere av de formelle forbindelsene forsvinner.

6. AVSLUTNING

*Erhebet all zu mir den Geist,
Ich bin's, der sonn'gen Pfad euch weist
Aus allem Elend, allem Leid
Ich bin der Sozialismus, der die Welt befreit!*⁴⁹⁵

Gjennomgang av oppgaven

I innledningen reiste jeg problemstillingen: Hva kjennetegnet forholdet mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen i perioden mellom 1889–1914, og hvilken betydning hadde denne kontakten ideologisk og praktisk for det norske partiet? Her kan vi dele forholdet mellom den internasjonale sosialistbevegelsen og Arbeiderpartiet inn i tre deler: (1) personlige, (2) kulturelle og (3) politiske forbindelser.

1. Personlige forbindelser

De personlige forbindelsene er nok det vi vet minst om. Fra Bebels brev til Knudsen fra 1884, fram til samtalene med Huysmans og Liebnecht i 1914, så har oppgaven gitt et riss over de bekjentskap Arbeiderpartiets ledere knyttet til internasjonalens lederskikkelser. I tillegg vet vi at vandrende svenner og arbeidere knyttet kjennskap og forbindelser mellom forskjellige lands bevegelser, inkludert Norge. Inn- og utvandring fra USA la også et grunnlag for personlige forbindelser.⁴⁹⁶ Forholdet til partifellene i Danmark og Sverige var naturligvis de mest omfattende. Dette kom til uttrykk på de skandinaviske arbeiderkongressene, samt representasjon på søsterpartienes landsmøter. Disse forbindelsene forble sterkere grunnet manglende språkbarrierer og den korte reiseveien. På de internasjonale kongressene ble det på den andre siden hovedsakelig talt fransk og tysk. Vi vet at mange arbeiderpartiledere behersket opp til flere fremmedspråk. Dette kommer frem i personarkiv, oversettelser av artikler og diskusjoner på internasjonalens kongresser. Etter alt å dømme kunne de fleste lese og snakke tysk i en eller annen grad. Enkelte, som Olav Kringen, var særlig språkmektige. Han behersket både tysk, fransk og engelsk. I en artikkel i *Social-Demokraten* fra 1917 fremgår det eksempelvis at Kringen på de internasjonale kongressene hadde inngående

⁴⁹⁵ Callahan, *Demonstration Culture: European Socialism and the Second International, 1889-1914*. s. 124

⁴⁹⁶ Einar A. Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?», *Arbeiderhistorie*, 1987, 7–40. s. 7-9

diskusjoner med blant annet Vandervelde, Guesde og lederen for britiske Labours parlamentariske gruppe, Ramsay MacDonald.⁴⁹⁷ Vi kan også nevne at både Adam Egede-Nissen og Vincentz Gaarder behersket russisk. Kanskje spesielt Gaarder som var aktiv i den russiske undergrunnen. Jeppesen, som fast leser av *Vorwärts* behersket også tysk.⁴⁹⁸ Arbeiderpartiets aktive deltagelse på kongressene, samt deres korrespondanse med sosialistbyrået gir grunnlag for å anta at det ble stiftet en rekke nære personlige bekjentskap i perioden 1889 til 1914.

2. Kulturelle forbindelser

Den kulturelle dimensjonen av Arbeiderpartiets forhold til den internasjonale sosialistbevegelsen artet seg både direkte og indirekte. Vi vet at 1. mai, allsang og slagord var elementer Arbeiderpartiet tilegnet seg fra den internasjonale bevegelsen. Her er det snakk om et mer indirekte forhold preget av nokså ensidig påvirkning. De internasjonale sosialistkongressene var også storartede kulturbegivenheter og ser ut til å ha gjort sterke inntrykk på de deltagende nordmennene. Her sang arbeiderklassens representanter sanger som «Arbeider-Marseillaisen», en revolusjonær, sosialistisk vri på den franske nasjonalsangen, samt «L' Internationale». Folk som Jeppesen forstod hvilken betydning festligheter hadde for dannelsen av en bevegelse. Hans oversettelse av «Arbeider-Marseillaisen» under navnet «Gryr i Norden» ble fort den norske bevegelsens hymne.⁴⁹⁹ Kringens oversettelse av «internasjonalen» er nok den best kjente her ettersom den fortsatt synges på første mai og på diverse fagforenings- og partikongresser den dag i dag. Dette bidro til å skape en idé om fellesskap som for enkelte tilsynelatende ble viktigere enn nasjonal tilhørighet. Troen på internasjonal sosialisme og arbeiderklassens frigjørelse ble for mange nærmest en religion. I debattartikkel i *Social-Demokraten* kan vi for eksempel finne et argument om at partiprogrammet «maa være som dets bibel».⁵⁰⁰ Vi kan også vise til arbeiderdikteren Ellisif Wessels nokså religiøse dikt om Amsterdamkongressen i 1904:

«Hvad samler disse fra jordens rund
At bygge på Babels tårne? -
Der hørtes et ord fra mund til mund,
Det greb dem i hjertets dybe grund,

⁴⁹⁷ «20 aar i 'Social-Demokraten'», *Social-Demokraten*, 4. oktober 1917.

⁴⁹⁸ Moland, *Carl Jeppesen: En politisk biografi*. s. 66

⁴⁹⁹ Moland. s. 94

⁵⁰⁰ «Studenterne og socialismen.», *Social-Demokraten*, 10. november 1908.

De følte sig som Guds kårne». ⁵⁰¹

Den andre internasjonale anså seg selv som arvtakerne av den franske revolusjonen, Pariskommunen og den første internasjonale. Den messianske tilnærmingen til sosialismen sammen med massedemonstrasjonene som fulgte de internasjonale kongressene skapte et bilde av en nærmest uovervinnelig bevegelse. Dyrkelse av bevegelsens lederskikkelser er også noe som går igjen både i den norske og den internasjonale bevegelsen. Den norske arbeiderpressen trykket jevnlig opp portretter av Thrane, Marx, Engels og Lassalle. Disse ble alle tildelt minnesmarkeringer med dikt, sang og taler. Kringens forslag om å reise en bronse statue på graven til Marx gjenspeiler klart dette fenomenet. ⁵⁰²

3. Politiske forbindelser

Arbeiderpartiets politiske forbindelse med den internasjonale sosialistbevegelsen er både mer omfattende og basert mer på direkte påvirkning enn de forrige punktene. Naturligvis var de personlige og kulturelle forbindelsene klart politiske. Dette punktet omfatter derfor praktisk og teoretisk politikk. Vi kan oppsummere det på følgende vis: Arbeiderpartiets politiske påvirkning er å finne i alt fra det Erfurt-inspirerte programmet til teoretiske publikasjoner og artikler. Her ser vi en klar oppgang i antall teoretisk materiale fra århundreskiftet og utover ved utgivelsene av *Det Tyvende Aarhundrede* og pamflett-serien *Socialistiske Smaaskrifter*. Den politiske påvirkningen her var mer indirekte enn direkte ettersom mye trolig er hentet fra utenlandsk arbeiderpresse. På den andre siden har man resolusjonene som Arbeiderpartiet var med å stemme frem på internasjonalens kongresser. På de første kongressene stilte Arbeiderpartiets representanter frem som en del av en skandinavisk blokk. Avvisningen av possibilistene deltagelse og den fulle støtten til resolusjonene vitner om en mer radikal opptreden enn det vi kan se blant nordmennene ved de senere kongressene. Arbeiderpartiets støtte til samvirkebevegelsen og avvisning av folkevæpningen markerer her et skille. Spesielt forsvarsnihilismen her var et forsøk fra Arbeiderpartiet og de andre skandinaviske representantene å bryte med det som internasjonalens ledelse anså som både et prinsipp, samt en nødvendig forutsetning for sosialistenes seier. Til tross for å utgjøre en minoritet i dette spørsmålet påvirket Arbeiderpartiet trolig flere representanter. Vi kan anta at nordmennene diskuterte og delte erfaringer med utenlandske partifeller på disse kongressene som bidro til å forme Arbeiderpartiets politikk. Appeller til resolusjoner fra de internasjonale

⁵⁰¹ Ellisif Wessel, *Til den nye tid*, red. Martin Nag (Oslo: Aschehoug, 1979). s. 58

⁵⁰² Callahan, *Demonstration Culture: European Socialism and the Second International, 1889-1914*. s. 161

kongressene ble også jevnlig brukt til å støtte opp under argumenter på Arbeiderpartiets landsmøter. Arbeiderpartiet kan også sies å ha fulgt mesteparten av internasjonalens resolusjoner, da fordi mange av resolusjonene var uoppnåelige for Arbeiderpartiet, og forble derfor symbolsaker.

Betydningen av disse forbindelsene strekker seg langt utenfor vår periode. Ikke bare i det at Arbeiderpartiets forbindelser utviklet seg etter krigsutbruddet, men også i kulturelle uttrykk som første mai. Forbindelsene med den andre internasjonalen satte på mange måter standarden for internasjonal solidarisering blant politiske partier og fagforeninger.

Videre forskning

Oppgaven har etterstrebet å gi en samlet oversiktsfremstilling av norsk sosialisme i perioden før 1914. Her det et klart behov for mer forskning. Ikke bare fordi det er mye vi enda ikke vet om denne perioden, men også fordi det vil kunne berike historieforskningen på det internasjonale feltet. Oppgaven har forsøkt å legge et grunnlag for videre forskning på forbindelser mellom flere parter i den internasjonale sosialistbevegelsen. Funnene i oppgaven åpner også opp for undersøkelser på de skandinaviske arbeiderkongressene, kvinnekongressen, faginternasjonalen og ungdomsinternasjonalen. Perioden før 1914 kjennetegnes også av en myriade av forskjellige fagforeningskonferanser.

Litteraturen om disse organisasjonene er begrenset og lite faglig oppdatert. Det er kanskje særlig tilfellet med forskningen på de viktige skandinaviske arbeiderkongressene. Omfanget av samarbeidet mellom norske og russiske sosialister i perioden før 1917 er også et tema vært å dykke inn i. Samspillet mellom det finske arbeiderpartiet og de skandinaviske partiene er her også lite utforsket. Vi vet også fremdeles lite om sosialistpartiene i internasjonalens tolkning av Marx, så vel som deres samspill seg imellom. Kort sagt er listen over mulige forskningstemaer knyttet til oppgaven svært lang. Her er mulighetene mange for alt fra komparative analyser til personstudier. Omfanget av digitalt tilgjengelige kilder vokser stadig og åpner opp nytt rom for forskning. Dette gjelder ikke bare i Norden eller Skandinavia, men for alle land som hadde en sosialistisk bevegelse i perioden før 1914.

Konklusjon

Tiden fram til 1889 var kjennetegnet av få og temmelig sporadiske forbindelser mellom Arbeiderpartiet og den internasjonale sosialistbevegelsen. Det endret seg med stiftelsen av den andre internasjonals i 1889 og etableringen av en formell forbindelse mellom den norske og den internasjonale arbeiderbevegelsen. Frem til krigsutbruddet i 1914 kom disse forbindelsene til å vokse seg tettere. Arbeiderpartiet kom tidlig til å orientere seg etter internasjonen på en rekke politiske spørsmål. Til tross for å være det minste av de skandinaviske partiene så deltok Arbeiderpartiet aktivt på internasjonals kongresser. Arbeiderpartiet fikk markert seg på internasjonen, da spesielt ved deres stilling til folkevæpning. Hovedorganet, program, beretninger og tidsskriftartikler tilsier at partiets ledende medlemmer jevnlig tok lederne i den internasjonale sosialistbevegelsen til betraktning og fulgte nøye med på utviklingen av sosialistbevegelsen i utlandet. Gjennom den norske arbeiderpressen ble utviklingen i den internasjonale sosialistbevegelsen og Arbeiderpartiets virke som en del av denne bevegelsen, formidlet til den avislesende delen av norske arbeidere innblikk.

Arbeiderpartiets forbindelser til den internasjonale sosialistbevegelsen artet seg kulturelt, politisk og ideologisk. Dette ser vi i alt fra den internasjonale kampdagen 1. mai til debatter og vedtak på Arbeiderpartiets landsmøter, så vel som på de skandinaviske arbeiderkongressene. Oppgaven har belyst Arbeiderpartiets internasjonale forbindelser gjennom en omfattende gjennomgang av både internasjonale og norske primærkilder. Disse forbindelsene bidro til å forme Arbeiderpartiet i Norge og prege dets politiske kurs. Samtidig ble partiets identitet forankret i et større internasjonalt sosialistisk fellesskap, som ga økt styrke og selvsikkerhet. I siste ende ble likevel forhåpningene erstattet av desillusjon, da det sosialistiske fellesskapet ble knust under vekten av verdenskrigen.

KILDER OG LITTERATUR

Denne kildeliste inneholder alle primær og sekundærkilder brukt i oppgaven. Disse er delt inn i tre kategorier: Aviser og tidsskrift, arkivmateriale og litteratur. De første to kategoriene gjelder kun primærkildene, mens forskningsartikler å finne i litteraturen. Her vil det være noe overlapp med artiklene hentet fra Marxist Internet Archive. Her står det også hvor primærkildene er lokalisert for å gjøre det enklest mulig å finne fram.

Aviser og tidsskrift

Social-Demokraten, tidligere *Vort Arbeide*. Hovedorgan for Arbeiderpartiet, etablert av Christian Holtermann Knudsen 1884. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Det Tyvende Aarhundrede, tidsskrift etablert av Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund i 1901, overtatt av Arbeiderpartiet i 1908. Tilgjengelig hos Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek.

Ung-Socialisten, tidsskrift etablert av Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund i 1906, skiftet navn til *Klassekampen* i 1909. Mikrofilm tilgjengelig hos Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek.

Arbeidet, dagsavis etablert av fagbevegelsen i Bergen i 1893. Tatt over av Arbeiderpartiet i 1905. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Ny Tid, Venstre-organ i Trondheim, etablert i 1899. Ble organ for Arbeiderpartiet og fagbevegelsen i 1900. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Fremad, Arbeiderparti-organ rettet mot arbeidsfolk i bygde-Norge, etablert av Ludvig Meyer i 1894. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Nordlys, Arbeiderparti-organ i Nord-Norge, etablert i 1902 av Alfred Eriksen. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Ørebladet, konservativ dagsavis, etablert av Hans Holmboe Fleischer i 1891. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Morgenbladet, Norges første dagsavis, hovedorgan for konservative, etablert i 1819. Digitalisert av Nasjonalbiblioteket.

Vorwärts, SPD sitt hovedorgan, etablert i 1876 av Wilhelm Liebknecht og Wilhelm Hasenclever. Digitalisert av Friedrich-Ebert-Stiftung.

Die Neue Zeit, SPD sitt ledende teoretiske organ, etablert i 1883 av Karl Kautsky. Digitalisert av Friedrich-Ebert-Stiftung.

Sozialistische monatshefte, teoretisk SPD-organ, etablert i 1895 av Johann Sassenbach.

Digitalisert av Friedrich-Ebert-Stiftung.

La Petite République, republikansk dagsavis, etablert i 1876 av Léon Gambetta.
Digitalisert av Bibliothèque nationale de France.

L'Humanité, hovedorgan for det franske sosialistpartiet, etablert i 1902 av Jean Jaurès.
Digitalisert av Bibliothèque nationale de France.

Social-Demokraten (svensk), Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis hovedorgan,
etablert i 1885 av August Palm. Digitalisert av Kungliga Biblioteket.

Social-Demokraten (dansk), danske Socialdemokraternes hovedorgan, etablert i 1871.
Digitalisert av Det Kgl. Bibliotek.

The International Socialist Review, teoretisk tidsskrift utgitt av Socialist Party of
America, etablert i 1900 av Charles H. Kerr. Digitalisert av Marxist Internet Archive.

The Socialist, Melbourne-avis og organ for Victorian Socialist Party, etablert i 1906.
Digitalisert av National Library of Australia.

Arkiver

Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo (ARBARK).

Arbeiderparti beretninger, 1889-1914, digital samling.

Arbeiderparti landsmøte-protokoller, 1887-1915, digital samling.

Arbeidernes Faglige Landsorganisation beretning 1901-1914, digital samling.

0017–Skandinaviske arbeiderkongresser.

ARK-1216–Knudsen, Christian Holtermann, 1881-1929.

ARK-1207–Jeppesen, Carl, 1871-1925.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm:

1209–Socialistiska Internationalen, 1889-1989.

1215–Nordiska arbetarekongresser, 1886-1990.

4000–Socialistiska ungdomsinternationalen, 1907-1969.

91/4– Branting, Hjalmar, Handlingar rörande socialistiska internationalen, 1897-1926.

International Institute of Social History, Amsterdam (IISH):

ARCH01299–Second International Archives, 1889-1922, delvis digitalisert.

ARCH00123–Bureau Socialiste International Archives, 1914-1920, delvis digitalisert.

INT1001–Congress; reports, resolutions, proceedings; Paris 1889.

INT1002–Congress; reports, resolutions, proceedings; Brussels 1891.
INT1003–Congress; reports, resolutions, proceedings; Zürich 1893.
INT1004–Congress; reports, resolutions, proceedings; London 1896.
INT1005–Congress; reports, resolutions, proceedings; Paris 1900.
INT1007–Congress; reports, resolutions, proceedings; Amsterdam 1904.
INT1008–Congress; reports, resolutions, proceedings; Stuttgart 1907.
INT1009–Congress; reports, resolutions, proceedings; Copenhagen 1910.
INT1010–Congress; reports, resolutions, proceedings; Basel 1912.

Nettsider:

1889-1914 – The Second International, digital samling, Työväenliikkeen kirjasto.
Reichtag-protokoller – Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ).
Diverse dokumenter og artikler – Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)
Diverse dokumenter og artikler – Marxist Internet Archive (MIA).
Social History Portal – International Association of Labour History Institutions (IALHI)

Publiserte kilder

Bernstein, Eduard. *Sosialismens forutsetninger*. Oversatt av Harald Berntsen. Sosialistiske klassiskere. Oslo: Pax Forlag, 1973.
———. «The International Working Men's Congress of 1889 A Reply to Justice». Marxist Internet Archive, 1889.
<https://www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1889/xx/reply-justice.htm>. Besøkt: 2022-05-02

De Leon, Daniel. *FlashLights of the Amsterdam Congress*. New York: Socialist Labor Party of America, 2007.

Det Statistiske Centralbyraa. *Statistiske Oversigter*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1914.

Draper, Hal. *The Two Souls of Socialism*. Berkeley: Independent Socialist Committee, 1966.

Edward, Bernstein. *Ferdinand Lassalle as a social reformer*. Oversatt av Eleanor Marx. London: Swan Sonnenschein & Co, 1893.

Friis, Jakob. *Den Moderne Arbeiderbevægelse i Norge, Et Historisk Omrids*. Kristiania: Olaf Norlis Forlag, 1918.
———. *Internationalen : En historisk oversigt*. Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1918.

- Hansen, Arvid, Aksel Zachariassen, og Eugène Olausson. *Den Røde Ungdom i Kamp og Seier : Norges Kommunistiske Ungdomsbund Gjennem 20 Aar*. Oslo: Norges Kommunistiske Ungdomsforbunds Forlag, 1923.
- Jensen, C. E., og F. J. Borgbjerg. *Socialdemokratiets Aarhundrede : Danmark, Norge og Sverig*. Bd. 2. København: A. Christiansens Forlag, 1904.
- Kautsky, Karl. *Karl Kautsky on Democracy and Republicanism*. Oversatt av Ben Lewis. Bd. 196. Leiden: Historical Materialism. Brill, 2019.
- . *The Road to Power*. Oversatt av A. M. Simons. Chicago: S. A. Bloch, 1909.
- Klüss, Franz. «Die älteste deutsche Gewerkschaft: Die Organisation der Tabak- und Zigarrenarbeiter bis zum Erlasse des Sozialistengesetzes.» Heidelberg: Universität Heidelberg, 1905.
- Koht, Halvdan. *Marcus Thrane: Til Hundreaarsdagen 14. Oktober 1917*. Kristiania: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1917.
- Lenin, V. I. «The Question of Co-Operative Societies at the International Socialist Congress in Copenhagen». Marxist Internet Archive, 2004.
<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1910/sep/25.htm>. Besøkt: 2022-10-13
- Liebknrecht, Wilhelm. *Speeches of Wilhelm Liebknrecht*. Bd. VII. Voices of Revolt. New York, 1928.
- Marx, Karl, og Friedrich Engels. «Demands of the Communist Party in Germany», 1848. Marxist Internet Archive.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/03/24.htm>. Besøkt: 2022-05-03
- . *Det Kommunistiske Manifest*. Oslo: Forlaget Ny Dag, 1975.
- Stekloff, G. M. *History of The First International*. New York: Russell & Russell, 1968.
- Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages*. Berlin: Norddeutschen Allgemeinen Zeitung, 1885.
- Vincentz, Gaarder. *Fem aar i nødens og dødens land : skildringer fra fem aars ophold i Rusland under krigen og revolusjonen*. Kristiania: J. Aass' Forlag, 1923.
- Wessel, Ellisif. *Til den nye tid*. Redigert av Martin Nag. Oslo: Aschehoug, 1979.

Litteratur

- Baumol, William J. «Marx and the Iron Law of Wages». *The American Economic Review* 73, nr. 2 (1983): 303–8.
- Bjørgum, Jorunn. «Det knaker i det gamle samfunns fuger og baand: Martin Tranmæl og den russiske revolusjon». *Arbeiderhistorie* 21, nr. 1 (2017): 43–63.
- . «Det nasjonale spørsmål i norsk arbeiderbevegelse». *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1 (1985): 99–130.

- . «Fagopposisjonen av 1911». *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1 (1976): 63–131.
- . «Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918». Universitetet i Oslo, 1998.
- . «Unionsoppløsningen og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse». *Arbeiderhistorie*, 2005, 29–49.
- Blackledge, Paul. «Karl Kautsky and Marxist Historiography». *Science & Society* 70, nr. 3 (2006): 337–59.
- Bore, Ragnhild Rein. «Fra håndkraft til høyteknologi – norsk industri siden 1829». Redigert av Tor Skoglund. Statistisk Sentralbyrå, SSB, juni 2008.
- Berntsen, Harald. *Tilbake til Start? En Pamflett om norsk arbeiderbevegelse*. Oslo: Aschehoug & Co., 2013.
- Bull, Edvard. *Historie og politikk*. Redigert av Johan Schreiner. Tiden Norsk Forlag, 1933.
- . *Klassekampen*. Det norske arbeiderpartis forlag, 1921.
- . *Trønderne i Norsk Arbeiderbevegelse Før 1914*. Arbeidernes Historiske Forenings Skriftserie, II. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1939.
- Bäckström, Knut. *Arbetarrörelsen i Sverige - Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*. Bd. 1. Stockholm: Arbetarkultur, 1958.
- Callahan, Kevin J. «A Decade of Research on the Second International: New Insights and Methods». *Moving the Social: Journal of Social History and the History of Social Movement* 63 (2020): 185–99.
- . *Demonstration Culture: European Socialism and the Second International, 1889-1914*. Kibworth: Troubador Publishing, 2010.
- . «‘Performing Inter-Nationalism’ in Stuttgart in 1907: French and German Socialist Nationalism and the Political Culture of an International Socialist Congress». *International Review of Social History* 45, nr. 1 (april 2000): 51–87.
- . «The “True” French Worker Party»: I *Views from the Margins*, redigert av Sarah A. Curtis, 158–88. *Creating Identities in Modern France*. University of Nebraska Press, 2008.
- Cole, G. D. H. *A History of Socialist Thought: Volume III, Part I: The Second International 1889-1914*. Bd. 3. A History of Socialist Thought. London: St. Martin’s Press, 1963.
- Candar, Gilles. «De la politique à la littérature ? La Petite République et la critique littéraire». *Romantisme* 3, nr. 121 (2003): 71–79.
- Dominick, Raymond H. *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party*. Chapel Hill: The Univeristy of North Carolina Press, 1982.
- Den socialdemokratiske Forening. *Pionerene : Den socialdemokratiske Forening og Christian Holtermann Knudsen*. Oslo: Tiden, 1985
- Egge, Åsmund. «Comintern and the communist movements in the Nordic countries», 87–119. *Stamsund: Orkana akademisk*, 2015.

- Fricke, Dieter. *Die deutsche Arbeiterbewegung 1869-1914, ein Handbuch über ihre Organisation und Tätigkeit im Klassenkampf*. Verlag Das europäische Buch, 1976.
- Foster, William Z. *Outline History of The World Trade Union Movement*. New York: International Publishers, 1956.
- Friis, Jakob, og Trond Hegna, red. *Arbeidernes Leksikon*. Bd. 3. Oslo: Arbeidermagasinets Forlag, 1933.
- Fostervoll, Kaare. *Arbeiderskandinavismen*. Arbeidernes Historiske Forenings Skriftserie. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1935.
- Federspiel, Søren. «MEGA: 406 breve til og fra Friedrich Engels». *Arbejderen*, 15. mai 2014. <https://arkiv.arbejderen.dk/teori/mega-406-breve-til-og-fra-friedrich-engels#sdfootnote2anc>. Besøkt: 2022-05-02
- Goethem, Geert Van. *The Amsterdam International: The World of The International Federation of Trade Unions (IFTU), 1913-1945*. Hampshire: Ashgate, 2006.
- Groh, Dieter. «The ‘Unpatriotic Socialists’ and the State». *Journal of Contemporary History* 1, nr. 4 (1. oktober 1966): 151–77.
- Gronow, Jukka. *On the Formation of Marxism : Karl Kautsky’s Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx’s Critique of Political Economy*. Chicago: Haymarket Books, 2016.
- Hagen, Nils Ole. «‘Misforståelsene i 1905’ : Norsk og svensk arbeiderbevegelses samarbeid i unionskonflikten i 1905». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2002.
- Halvorsen, Terje. *Partiets salt: AUFs Historie*. Oslo: Pax Forlag, 2003.
- Haupt, Georges. *Aspects of International Socialism 1871-1914*. Oversatt av Peter Fawcett. Studies in modern capitalism. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- , red. *Bureau Socialiste International 1900-1907, Comptes rendus des réunions Manifestes et circulaires*. Bd. 1. École Pratique des Hautes Études, Matériaux pour l’histoire du socialisme international, 1re série, Textes et documents 2. Paris: Mouton & Co, 1969.
- . *La Deuxième Internationale 1889–1914: Étude critique des sources essai bibliographique*. Paris: De Gruyter Mouton, 2020.
- Historie nedenfra : festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen*. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Holm, Ingar. «Martin Tranmæl i USA: En vurdering av den betydning Tranmæls USAopphold hadde på hans politiske tenkning fram til 1918.» *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 2 (1979): 33–50.
- «Hvor går arbeiderhistorien?» *Arbeiderhistorie* 36, nr. 1 (2022): 190–92.

- Imlay, Talbot C. *The Practice of Socialist Internationalism: European Socialists and International Politics, 1914–1960*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Jahn, Egbert. *World Political Challaneges*. Bd. 3. Political Issues Under Debate. Frankfurt/Main: Springer, 2015.
- Jemnitz, János. «The International Workers' Socialist Conference of Paris in 1886 (To the Prehistory of the II International)». *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32, nr. 1/2 (1986): 97–112.
- Jensen, Albert. «Petersen, Nicolaj L.» Leksikon for det 21. århundrede, 2001. <https://leksikon.org/art.php?n=2020>. Besøkt: 2022-05-05
- Johannsen, Tor Are. *Fra Bly til Bytes - Oslo Grafiske Fagforening 1872-1997*. Oslo: Oslo Grafiske Fagforening, 1997.
- Karlsson, Tobias. «Databasen Svenska dagstidningar : mycket text, mindre kontext». *Historisk tidskrift (Stockholm)* 139, nr. 2 (2019): 408–16.
- Kennedy, Emmet. «'Ideology' from Destutt De Tracy to Marx». *Journal of the History of Ideas* 40, nr. 3 (1979): 353–68.
- Kirkhusmo, Anders. «Sosialister og nasjonalister? Det norske Arbeiderparti i 1905». *Arbeiderhistorie*, nr. 1 (2005): 5–27.
- Kirkvaag, Ole. *Arbeiderpressen i Norge: Kort Historikk*. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1935.
- Lange, Halvard M. *Den socialdemokratiske forening 50 år*. Oslo, 1935.
 ———. *Fra sekt til parti: Det norske arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902*. Universitetsforlaget, 1962.
- Lange, Halvard M., og Halvdan Koht. *Arbeiderreisning*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1937.
- Lange, Halvard M., og Håkon Meyer. *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. Redigert av Halvdan Koht. Bd. II. II bd. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1939.
- Lorenz, Einhart. *Arbeiderbevegelsens Historie 1789-1930: Norsk Sosialisme i Internasjonal Perspektiv*. Bd. 1. 2 bd. Oslo: Pax Forlag, 1972.
 ———. «Arendalsmøtet 1887». *Arbeiderhistorie*, nr. 1 (1987): 236–52.
 ———. «Deutsche Einflüsse in der norwegischen Arbeiterbewegung». *Mitteilungsblatt des Instituts zur Erforschung der europäischen Arbeiterbewegung (IGA)* 19 (1997): 111–18.
 ———. ««Jeg er benyttet som politiets referent ved radikale eller 'revolutionære' offentlige møder» Et brev til Christian Holtermann Knudsen». *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 2 (1986): 165–72.
 ———. «'Vorwärts' og 'Freiheit', To tyske sosialistforeninger i Kristiania rundt 1900». *Arbeiderhistorie*, 1991, 160–65.

- Joll, James. *The Second Internationale 1889-1914*. New York: Praeger, 1956.
- Krivoguz, Igor. *The Second International 1889-1914: The history and heritage*. Oversatt av Natalya Belskaya og Vyacheslav Nemodruk. Moscow: Progress Publishers, 1989.
- Magdahl, Jørn. «Det norske arbeiderpartis ideologiske utvikling 1887-1927 : tolkning på grunnlag av program og programatiske vedtak». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1979.
- Marcobelli, Elisa. *Internationalism Toward Diplomatic Crisis, The Second International and French, German and Italian Socialists*. Marx, Engels and Marxisms. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2021.
- Milner, Susan. «The International Labour Movement and The Limits of Internationalism: The International Secretariat of National Trade Union Centres, 1901-1913». *International Review of Social History* 33, nr. 1 (1988): 1–24.
- Misgeld, Klaus, red. *Socialdemokratins program, 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2001.
- Moland, Tallak. *Carl Jeppesen: En politiskbiografi*. Oslo: Christiania forlag, 2022.
- Morgenstern, Andreas. «„Material für die berühmte Spaltung innerhalb der Partei“. Die „Sozialistischen Monatshefte“ als Blatt der Revisionisten in der SPD 1912». *JahrBuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, nr. 2 (2014): 162–82.
- Meyer, Håkon. *Den politiske arbeiderbevegelse i Norge*. 2. utg. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis forlag, 1935.
- Nag, Martin. *Revolusjonær solidaritet : Den nordlige rute (1902-1917)*. Historieutvalget i Finnmark fylkeslag av Norges kommunistiske parti, 1987.
- Nettl, J. P. *Rosa Luxemburg: The Biography*. New York: Verso Books, 2019.
- Neumann, Joachim. «Mellom Dresden og Bergen: fra Victor Braunes livshistorie 1861-1940». *Arbeiderhistorie*, 1992.
- Nimtz, August. «Marx and Engels—The Unsung Heroes of the Democratic Breakthrough». *Science & Society* 63, nr. 2 (1999): 203–31.
- Nørregård, Georg. *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899*. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1977.
- Olstad, Finn. *Med knyttet neve, 1899-1935*. Bd. 1. LOs Historie. Oslo: Pax Forlag, 2009.
- . «Spørsmålet om revolusjon i Norge og Skandinavia 1917–21, En oppsummering og mulig ny begynnelse». *Arbeiderhistorie* 22, nr. 1 (2018): 127–41.
- Ording, Arne. *Den Første Internasjonale - Arbeiderbevegelsens Gjennombrudd 1830-1876*. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1936.

- Ording, Arne, og Halvard M. Lange. *Det Norske Arbeiderpartis Historie 1887-1937*. Redigert av Halvdan Koht. Bd. I. Oslo: Det Norske Arbeiderpartis Forlag, 1937.
- Ormestad, Marius, red. *Skandinaviske Arbeiderkongresser, Beslutninger og resolutioner*. Kristiania: Arbeidernes faglige landsorganisasjon i Norge, 1906.
- Pflanze, Otto. *Bismarck and the Development of Germany, The Period of Unification, 1815-1871*. Bd. 1. New Jersey: Princeton University Press, 1963.
- Rognes, Åke Trond. «Den Sosialdemokratiske Ungdomsbevegelse i Norge 1900-1911/12». Masteroppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1974.
- Røssaak, Eivind. «8. Nasjonalbibliotekets massedigitalisering: En ny tilgang på fortid blir til». I *Mangfold i spill*, 152–72. Oslo: Universitetsforlaget, 2022.
- Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets Tidsalder - Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax Forlag, 2013.
- Sundvall, Eirik Wig. «Grenseoverskridende sosialisme: Undersøkelser av den norske arbeiderbevegelsens transnasjonale historie 1920–1955». Universitetet i Agder, 2019.
- Sogstad, Per Egeberg. *Ungdoms Fanevakt : Den Sosialistiske Ungdomsbevegelsens Historie i Norge*. Oslo: Arbeidernes Ungdomsfylking, 1951.
- Steenson, Gary P. «*Not One Man! Not One Penny!*» - *German Social Democracy, 1863-1914*. London: University of Pittsburgh Press, 1981.
- Taber, Mike, red. *Under the Socialist Banner: Resolutions of the Second International 1889-1912*. Chicago: Haymarket Books, 2021.
- Terjesen, Einar A. «Arbeiderbevegelse og politikk i 1890-årene». *Arbeiderhistorie*, 1991, 21–51.
- . «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?» *Arbeiderhistorie*, 1987, 7–40.
- . *Maidagen: 1.Mai-feiringens Historie i Norge*. Redigert av Lill-Ann Jensen. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1990.
- . «Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910». *Vardøger*, nr. 14 (1984): 119–59.
- . «Norges sosialdemokratiske arbeiderparti (NSA) 1921-1927». *Arbeiderhistorie* 25, nr. 1 (2021): 6–29.
- . «Sosialisme og demokrati - Målet og veien for norske sosialdemokrater». *Arbeiderhistorie*, 2014, 52–77.
- Vaquas, Rida. «August Bebel's Women and Socialism». *History Workshop* (blog), 14. august 2019. <https://www.historyworkshop.org.uk/radical-books-august-bebels-women-and-socialism/>. Besøkt: 2022-10-25
- Wilhelmsen, Håkon. «1848 – Den franske revolusjonens påvirkning på den norske offentligheten». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2018.

Wistrich, Robert S. «Ferdinand Lassalle: the gladiator». *European Judaism: A Journal for the New Europe* 10, nr. 1 (1975): 15–23.